

ՆԻԿՈԼԱՅ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Հայոց ցեղասպանությունը
հաստատված է միջազգային
գիտական, իրավական և
մարդու իրավունքների
հանրության կողմից

НИКОЛАЙ ОГАНЕСЯН

Армянский геноцид подтвержден
международной научной и
юридической общностью,
и общностью прав человека

NIKOLAY HOVHANNISYAN

The armenian genocide is
corroborated by the
international scholarly, legal
and human rights community

Նվիրում է Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակին՝
իրագործված Օսմանյան կայսրությունում 100 տարի առաջ՝
1915թ., երիտթուրքական դահիճների կողմից:

*Dedicated to the memory of the victims of the
Armenian Genocide, committed 100 years ago in 1915
in the Ottoman Empire by the Young Turks hangmen.*

*Посвящается памяти жертв Армянского геноцида,
совершенного 100 лет тому назад, в 1915г., в
Османской империи младотурецкими палачами.*

Գիրքը
լույս է տեսել շնորհիվ
«ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԵԼԻԿՅԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԻ»
հոգածության

Հեղինակն արտահայտում է իր խորին երախարագիրությունը

*This book
was published thanks to the sponsorship of
"GOURGEN MELIQYAN FOUNDATION"
The author expresses his deep gratitude*

Книга
издана благодаря
" ФОНДУ ГУРГЕНА МЕЛИКЯНА "
Автор выражает свою глубокую признательность

9(47.925)

Կ-85

ՆԻԿՈԼԱՅ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՍՏԱՏՎԱԾ
Է ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԿԱՆ, ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՎ
ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՀԱՆՐՈՒԹՅԱՆ
ԿՈՂՄԻՑ

5093

ԵՐԵՎԱՆ 2015

ՀՏԴ 941(479.25)
ԳՄԴ 63.3(22)52
Հ 854

Խմբագիր
Պրոֆեսոր Ավելիս Փափազյան (ԱՄՆ)

Հովհաննիսյան Ն.
Հ 854 Հայոց ցեղասպանությունը հաստատված է միջազգային գիտական, իրավական և մարդու իրավունքների հանրության կողմից/ Ն. Հովհաննիսյան.- Եր.: Էդիթ Պրինտ, 2015.- 176 էջ:

Հեղինակը մոտ կես դար է, ինչ ուսումնասիրում է Հայոց ցեղասպանության, ինչպես նաև Ասիայի, Աֆրիկայի և Եվրոպայի տարբեր երկրներում XX-XXI դարերում տեղի ունեցած ցեղասպանության հիմնահարցերը:

Նա, մանրագին վերլուծելով կուտակված վիթխարի քանակությամբ սկզբնաղբյուրները, պաշտոնական փաստաթղթերը և այլ նյութեր, վերանայում է այդ բնագավառում տիրապետող մի շարք հնացած տեսակետներ և առաջարկում հայեցակարգային- ռազմավարական նոր մոտեցումներ 1915թ. Օսմանյան կայսրությունում իրականացված Հայոց ցեղասպանության գնահատման հարցում:

Այդ հիման վրա նա համգում է հետևյալ եզրակացությունների.

ա/ Հայոց ցեղասպանությունն արդեն միջազգայնորեն ճանաչված ցեղասպանություն է հաստատված միջազգային գիտական, իրավական և մարդու իրավունքների հանրության կողմից:

բ/ Օսմանյան կայսրությունը ոչ միայն առաջին պետությունն է, որն իրագործել է XX դարի առաջին ցեղասպանությունը՝ Հայոց ցեղասպանությունը, այլև առաջին պետությունը, որը ճանաչել է դա 1919 թ.՝ ըստ օսմանյան Ռ-ազմական արտակարգ առյուծի դատավճռի:

գ/ Թուրքիան ցեղասպանության ժխտման ինդուստրիայի հիմնադիրն է:

դ/ Սկսվել է նոր էտապ՝ Օսմանյան կայսրությունում իրագործված Հայոց ցեղասպանության ճանաչման փուլից անցում ծանր հետևանքների վերացման և հատուցման փուլի:

ՀՏԴ 941(479.25)
ԳՄԴ 63.3(22)52

ISBN 978-9939-52-929-5

© Ն. Հովհաննիսյան, 2015
© Էդիթ Պրինտ, 2015

I. ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՆՑՈՒՄԸ ՀՈՒՉԱԿԱՆ-ԶԳԱՅԱԿԱՆԻՑ ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴԱՇՏ. ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ-ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՆՈՐ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐ

Ցեղասպանությունների, այդ թվում և Հայոց ցեղասպանության, երևույթի գնահատման և ճանաչման հարցում շրջադարձային դեր խաղաց ցեղասպանագիտության՝ որպես գիտական նոր ուղղության ձևավորումը XX դարի 60-80-ականներին և Ցեղասպանագետների միջազգային ասոցիացիայի (ՅՄԱ) հիմնումը 1994թ: Դա աշխարհում ցեղասպանագիտության բնագավառում ամենահեղինակավոր կազմակերպությունն է, որի շարքերում համախմբված են միջազգային մեծ հեղինակություն վայելող աշխարհի բոլոր ականավոր ցեղասպանագետ-գիտնականները և պրոֆեսիոնալ մասնագետները: Շնորհիվ ցեղասպանագիտության ձևավորման և ՅՄԱ-ի կազմավորման, ցեղասպանության ուսումնասիրությունը սիրողական մակարդակից և զգայական-հուզական դաշտից տեղափոխվեց գիտական և իրավական դաշտ:

Ասոցիացիայի առաջին պրեզիդենտ ընտրվեց համաշխարհային հռչակ վայելող ցեղասպանագետ Էլեն Ֆայնը, Նյու Յորքի Ցեղասպանության ուսումնասիրությունների ինստիտուտի տնօրենը: ՅՄԱ-ն 1997 և 2005 թվականներին ճանաչեց Հայոց ցեղասպանությունը, իսկ 2005թ. հունիսի 4-7-ը Ֆլորիդայում (ԱՄՆ) գումարված վեցերորդ գիտաժողովը քննարկեց «Իննսուն տարի Հայոց ցեղասպանությունից հետո: Վաթսուն տարի Հոլոքոստից հետո»¹ հարցը, ինչն ինքնին շատ խոսուն փաստ է, որով ճանաչվեց ոչ միայն Հայոց ցեղասպանությունը, այլև հաստատվեց Հայոց

¹ Տողերիս հեղինակը մասնակցել է այդ գիտաժողովին և ընտրվել Ցեղասպանագետների միջազգային ասոցիացիայի անդամ

ցեղասպանությունը XX դարի առաջին ցեղասպանությունը լինելու պատմական իրողությունը:

ՅՄԱ-ն ընդունել է մի շարք փաստաթղթեր՝ որոշումներ, բանաձևեր, հռչակագրեր, տարբեր երկրների ղեկավարներին հասցեագրված ուղերձներ, մամակներ, կոչեր և միջազգային նշանակության այլ փաստաթղթեր, որոնք կարևոր են նոր ցեղասպանությունները կանխելու, ցեղասպանությունների ճանաչման և դրանց ժխտման դեմ միջազգային հանրությանը համախմբելու գործում:

Այդ փաստաթղթերի մեջ իր հայեցակարգային կարևորությամբ բացառիկ նշանակություն ունի Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ ասոցիացիայի 2005թ. հունիսի 7-ի թվակիր նամակը Թուրքիայի վարչապետ Ռեջեփ Թայիփ Էրդողանին՝ ի պատասխան Յեղասպանության միջազգային կազմակերպությանն ուղղված վերջինիս նամակի: Ասոցիացիայի անունից նամակը ստորագրել են ՅՄԱ-ի պրեզիդենտ պրոֆեսոր Իսրայել Չարնին (Իսրայել), առաջին փոխպրեզիդենտ Գրեգորի Ստենտոնը (ԱՄՆ), երկրորդ փոխ-պրեզիդենտ Լինդա Մելվերը (Մեծ Բրիտանիա) և քարտուղար Ստիվեն Ջեկոբսը (ԱՄՆ):

Նամակում մասնավորապես ասված է. «Հարգելի վարչապետ Էրդողան: Մենք այս բաց նամակը գրում ենք Ձեզ ի պատասխան Ձեր կոչին առ այն, որ «պատմաբաններն անկողմնակալ ուսումնասիրեն» Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ Օսմանյան կայսրությունում հայ ժողովրդի ճակատագրի վերաբերյալ հարցերը: **Մենք ներկայացնում ենք գիտնականների գլխավոր մարմինը, որն ուսումնասիրում է ցեղասպանությունը Հյուսիսային Ամերիկայում և Եվրոպայում:** Մենք մտահոգված ենք, որ կոչ անելով անկողմնակալորեն ուսումնասիրել Հայոց ցեղասպանությունը՝ Դուք կարող է լրիվ տեղյակ չեք Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ գիտական և ինտելեկտուալ ուսումնասիրությունների ծավալներին, և թե ինչպես է այս իրադարձությունը հաստատում Միավորված ազգերի՝ Յեղասպանության վերաբերյալ կոնվենցիան: **Մենք ցանկանում ենք ընդգծել, որ դա միայն հայերը չէ, որ հաստատում**

են Հայոց ցեղասպանությունը, այլ դա գիտնականների մոտ տիրապետող կարծիք է, հարյուրավոր անկախ գիտնականների, որոնք ոչ մի կապ չունեն կառավարությունների հետ, և որոնց աշխատությունները տասնամյակների ընթացքում տարածվում են և ընդգրկում շատ երկրներ ու ազգություններ»²: Այնուհետև ՅՄԱ-ի ղեկավարները նշում են, որ «գիտական ուսումնասիրությունը բացահայտել է, որ Օսմանյան կայսրության կառավարությունը 1915թ. ապրիլի 24-ին, Առաջին համաշխարհային պատերազմի քողի տակ, սկսեց հայ քաղաքացիների՝ բնակչության քրիստոնյա փոքրամասնության, համակարգված ցեղասպանությունը, ավելի քան մեկ միլիոն հայեր ոչնչացվեցին ուղղակի սպանությունների, սովի, կտտանքների միջոցով, իսկ հայ բնակչության մնացած մասը մշտապես աքսորվեց, և այսպիսով մի հին քաղաքակրթություն վտարվեց իր 2500-ամյա հայրենիքից»³: Արժեքավոր է նաև նրանց դիտողությունն առ այն, որ «Հայոց ցեղասպանությունը փաստարկված է Միացյալ Նահանգների և աշխարհի ժողովուրդների, ներառյալ Թուրքիայի պատերազմի ժամանակվա դաշնակիցների՝ Գերմանիայի, Ավստրիայի և Հունգարիայի հազարավոր պաշտոնական փաստաթղթերով, օսմանյան Ռ-ազմական ատյանի արձանագրություններով, ականատես միսիոներների և դիվանագետների, վերապրողների վկայություններով և տասնամյակների ընթացքում կատարված պատմագիտական ուսումնասիրություններով»⁴: Շարունակելով դաս տալ թուրքական վարչապետին և քննադատելով նրա կառավարության քաղաքականությունը, ՅՄԱ ղեկավարները բաց տեքստով հայտարարում են նրան. «Գիտնականները, որոնք խորհուրդ են տալիս Ձեր կառավարությանը, անկողմնակալ չեն: Այդ այսպես կոչված «գիտնականները» աշխատում են խճողել օրակարգում գտնվող պատմագիտական և քարոշական հարցերը,

² No Place for Denial: IAGS Letter on the Calls for "Impartial Study". <http://npfdino.blogspot.com/2005/06/iags-letter-on-calls-for-impartial.html>

³ Նույն տեղում:

⁴ Նույն տեղում:

երբ նրանք խորհուրդ են տալիս Չեզ և թուրքական պառլամենտին՝ ինչպես ժխտել Հայոց ցեղասպանությունը»⁵: Նամակի հեղինակները ևս մի նրբին դիտողություն են անում և թուրքական վարչապետին բացատրում հետևյալ ճշմարտությունը. «Մենք հավատում ենք, որ ակնհայտորեն ի շահ թուրքական ժողովրդի և նրա ապագայի է ճանաչել նախորդ կառավարության պատասխանատվությունը հայ ժողովրդի ցեղասպանության համար, ինչպես դա արեցին գերմանական կառավարությունը և ժողովուրդը Հոլոքոստի պարագայում»⁶:

Նամակում ներկայացված է Յեղասպանագետների միջազգային ասոցիացիայի հայեցակարգային ամփոփիչ եզրակացությունը, որը համաժողովի մասնակիցներն ընդունել են միաձայն: Ահա այդ պատմական և դարակազմիկ նշանակություն ունեցող եզրակացությունը. «Հայոց ցեղասպանությունը հաստատված է միջազգային գիտական, իրավական և մարդու իրավունքների հանրության կողմից»⁷:

Հայեցակարգային նշանակություն ունեցող նամակի հեղինակները անհրաժեշտ են համարել հիշեցնել թուրքական վարչապետին, որ երբ Ռաֆայել Լեւնկինը 1944թ. ստեղծեց և շրջանառության մեջ դրեց «գեոցիդ» տերմինը, նա առաջին հերթին նկատի ուներ հայերի ոչնչացումը թուրքերի և հրեաների ոչնչացումը նացիստների կողմից՝ որպես ամենաբնորոշ օրինակներն այն բանի, թե ինքն ինչ նկատի ուներ գեոցիդ ասելով: Յեղասպանության վերաբերյալ հայկական նյութերը և իրողությունները հրեական նյութերի և իրողությունների հետ միասին վճռորոշ և հիմնարար դեր են խաղացել «գեոցիդ-ցեղասպանություն» եզրի ստեղծման և ցեղասպանագիտության էությունը գիտականորեն սահմանելու հարցում:

Ալկնհայտ է, որ ցեղասպանության հաստատման կամ մերժման գործում առաջատար դերը պատկանում է գիտնականներին:

⁵ Նույն տեղում:

⁶ Նույն տեղում:

⁷ Նույն տեղում:

Նրանց կարծիքը, դիրքորոշումը և փաստարկները արտակարգ կարևոր նշանակություն ունեն: Հարցի լուսաբանությանն այս տեսանկյունից մոտենալու պարագայում միանգամայն հասկանալի և ընդունելի է դառնում ՅՄԱ-ի ղեկավարների քննադատական դիտողությունը Էրդոհանին. «Մենք պետք է նաև նկատենք, որ գիտնականները, որոնք խորհուրդ են տալիս Չեր կառավարությանը և որոնք զանազան ուղիներով կապված են ձեր ինստիտուտների հետ, որոնք վերահսկվում են պետության կողմից, անաչառ չեն»⁸: ՅՄԱ-ի ղեկավարները նրանց համարում են «այսպես կոչված գիտնականներ, որոնք խորհուրդ են տալիս Չեզ և և թուրքական պառլամենտին, թե ինչպես ժխտել Հայոց ցեղասպանությունը»⁹:

Յեղասպանագետների միջազգային ասոցիացիան ի լուր աշխարհի հայտարարեց, որ Հայոց ցեղասպանությունն ապացուցված, ճանաչված և ընդունված է գիտականորեն, իրավական առումով և մարդու իրավունքների տեսանկյունից: Ելնելով ՅՄԱ-ի այդ սկզբունքային հիմնադրույթից, առաջարկում ենք «Հայոց ցեղասպանությունը հաստատում են միջազգային գիտական, իրավական և մարդու իրավունքների հանրությունը» տեսադրույթը ամբողջությամբ դնել Հայոց ցեղասպանության զնահատման և ճանաչման նոր ռազմավարության հիմքում և հետայսու ղեկավարվել դրանով:

Առաջարկում ենք վերոհիշյալ դրույթը հավելել ևս մեկ այլ հայեցակարգային դրույթով: Խոսքը Անտանտի հիմնադիր երեք պետությունների՝ Մեծ Բրիտանիայի Ֆրանսիայի և Ռուսաստանի կառավարությունների 1915թ. մայիսի 23-ի համատեղ հայտարարության մասին է, որը միաժամանակ հրապարակվեց նրանց մայրաքաղաքներում՝ համապատասխանաբար Լոնդոնում, Փարիզում և Սանկտ Պետերբուրգում: Նրանում ասվում էր. «Վերջին ամիսներում Հայաստանի քրդերը և թուրքական բնակչությունը զբաղված են հայերի կոտորածներով: Օսմանյան իշխանություն-

⁸ Նույն տեղում:

⁹ Նույն տեղում:

ների թողությունները և հաճախ նրանց օգնությամբ նման կոտորածներ են տեղի ունեցել ապրիլի կեսերին Էրզրումում, Դերջանում, Ակնում, Բիքլիսում, Սասունում, Մուշում, Ջեթրունում և ամբողջ Կիլիկիայում:

Վանի մերձակա 100 գյուղերի համարյա ամբողջ բնակչությունը ոչնչացվել է: Վան քաղաքի հայ թաղերը շրջապատվել և դեռևս շրջապատված են քրդերի կողմից: Միաժամանակ դատապարտելի է Կոնստանդնուպոլսում օսմանյան կառավարության պահվածքը հայ բնակչության նկատմամբ: Ի տես Թուրքիայի կողմից այս քարն ոճրագործությունների, դաշնակից կառավարությունները հայտարարում են Բարձր դռանը, որ օսմանյան կառավարության բոլոր անդամները, ինչպես նաև դրանց մասնակցած նրանց գործակալները, անձնապես պատասխանատու են հայկական կոտորածների համար»¹⁰: Անտանտի առաջատար երեք երկրների այդ հայտարարությունը՝ այն երկրների, որոնք տարիներ շարունակ ուղղորդել են համաշխարհային զարգացումները և միջազգային հարաբերությունները, նորություն էր միջազգային դիվանագիտության պրակտիկայում: Առաջին անգամ որևէ երկրում կատարված ոճրագործության համար պատասխանատու էր համարվում տվյալ կառավարությունն իր ամբողջ կազմով: Կոնկրետ այս դեպքում՝ հայերին Օսմանյան կայսրությունում կոտորելու (իմա՝ ցեղասպանության) համար, մեղավոր էր համարվում օսմանյան սուլթանական երիտթուրքական կառավարությունն ամբողջությամբ վերցված: Դա շատ խիստ մեղադրանք էր, որն օրակարգի հարց դարձրեց կառավարությունների կոլեկտիվ մեղավորության և պատասխանատվության խնդիրը: Հիշենք, որ այդ մեղադրանքը ներկայացվել է թուրքական կառավարությանը ոչ թե Առաջին համաշխարհային պատերազմի ավարտից հետո, այլ հենց պատերազմի ժամանակ, ինչը, անշուշտ, բարձրացնում է նշված հայտարարության կարևորությունը: Դա չի կորցրել իր նշանակությունը նաև մեր

¹⁰ British Documents. From Foreign Office Press Office for Publication in Monday Morning Papers(23 May 1915); "Свет", Санкт Петербург, No 124, 23 мая 1915.

օրերում և մեծապես նպաստել է Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման գործընթացին: Հետագայում, հատկապես Միավորված ազգերի կազմակերպության ստեղծումից հետո, այդ սկզբունքը դարձավ միջազգային հարաբերությունների անկյունաքարային նորմերից մեկը՝ ցեղասպանությունը դիտարկելով ոչ միայն ոճիր և հանցագործություն կոնկրետ տվյալ էթնոսի, ժողովրդի կամ ազգի դեմ, այլև **ընդհանրապես ոճրագործություն ու հանցանք համայն մարդկության դեմ:**

II. ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ԻՐԱԿԱՆԱՅՐԱԾ ՕՍՍԱՆՅԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՌԱՋԻՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆ Է, ՈՐ ՃԱՆԱԶԵԼ Է ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայեցակարգային և ստրատեգիական բնույթի նոր մոտեցումն առնչվում է նաև թուրքական պետության կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հետ:

Ո՞ր պետությունն է առաջինը ճանաչել Հայոց ցեղասպանությունը: Ընդունված տեսակետ է, որ Հայոց ցեղասպանությունն առաջինը ճանաչել է Ուրուգվայը 1965թ.: Սակայն այդ տեսակետը վերանայման կարիք ունի: **Հայոց ցեղասպանությունը կատարվել է օսմանյան պետությունում՝ Օսմանյան կայսրությունում, և հենց օսմանյան պետությունն էլ աշխարհում առաջին պետությունն է, որը 1919թ. ճանաչել է Հայոց ցեղասպանությունը:** Եվ նա դա արել է ոչ թե դեկլարացիա հռչակելով կամ հուշագիր ընդունելով, այլ դատաիրավական ճանաչարհով՝ օսմանյան դատաիրավական նորմերին խստիվ համապատասխան դատական վերոյիկտ՝ վճիռ ընդունելով, ինչն ավելի անխոցելի է դարձնում Հայոց ցեղասպանության ճանաչումն օսմանյան պետության կողմից:

Հայտնի է, որ Առաջին համաշխարհային պատերազմում Օսմանյան կայսրությունը պարտություն կրեց և 1918թ. հոկտեմբերին Մուդրոսում ստորագրեց զինադադարի վերաբերյալ համաձայնագիր: Օսմանյան կայսրության պարտությունից և երիտթուրքական ոճրագործ առաջնորդների՝ Թալեաթի, Էնվերի, Ջեմալի, Նազիմի, Շաքիր Բեհաեդդինի և մյուս հանցագործների՝ Թուրքիայից փախչելուց հետո, Ահմեդ Թեֆիկ փաշան կազմեց օսմանյան թուրքական նոր կառավարություն, որը 1918թ. նոյեմբերին որոշում ընդունեց դատական պատասխանատվության ենթարկել և պատժել երիտթուրքական՝ «Իթթիհադ վե Թերակկի» կուսակցության, օսմանյան կառավարության և պառլամենտի ղեկավարներին: Այդ որոշումն

ուժի մեջ բողեց և հարցին հետամուտ եղավ Ահմեդ Թեֆիկ փաշային մեծ վեզիրի՝ վարչապետի պաշտոնում հաջորդած Դամադ Ֆերիկ փաշան: Այդ նպատակով օսմանյան պետությունը 1299 քվականից թագավորող Օսմանի լեզիտիմ դինաստիայի լեզիտիմ սուլթան Վահիդդին VI -ի (1918-1922թթ.) 1919թ. մարտի 8-ի կայսերական ֆերմանով (որոշումով), ստեղծվեցին առաջին, երկրորդ և երրորդ ռազմական արտակարգ ատյանները՝ դատարանները, որոնց կազմը նույնպես հաստատեց սուլթանը: Փաղիշահի հրամանով առաջին Ռազմական արտակարգ ատյանում տեղի ունեցավ երիտթուրքերի բարձրագույն ղեկավարության դատավարությունը, որը սկսվեց 1919թ. ապրիլի 28-ին Կոնստանդնուպոլսում և ավարտվեց 1919թ. հունիսի 26-ին, իսկ դատավճիռն արձակվեց հուլիսի 5-ին: Երկրորդ ռազմական դատարանի առջև կանգնեցին երիտթուրքերի շրջանային պատասխանատու քարտուղարները և պաշտոնյաները, իսկ երրորդ ռազմական ատյանում 1919-1920թթ. տեղի ունեցավ Յոզղաթի, Տրապիզոնի, Բույուք Դերեի և Խարբերդի հայերի տեղահանության և կոտորածների կազմակերպիչների ու կատարողների դատավարությունը: **Այսպիսով, դատավարությունն իրականացրեց օսմանյան լեզիտիմ դինաստիայի լեզիտիմ սուլթանի կայսերական հրամանով ստեղծված լեզիտիմ օսմանյան դատարանը:**

Առաջին ռազմական ատյանի որոշումով մահվան դատապարտվեց երիտթուրքերի ոճրագործ ամբողջ բարձրագույն ղեկավարությունը՝ վարչապետ և ներքին գործերի նախարար Թալեաթը, ռազմական նախարար Էնվերը, ռազմածովային նախարար Ջեմալը, նախկին վարչապետ Մալիդ Հալիմը, կրթության նախարար Նազիմը, «Հատուկ կազմակերպության» հիմնադիր և ղեկավար Շաքիր Բեհաեդդինը, Տրապիզոնի նահանգապետ Ազմին և այլք՝ թվով 11 հոգի: Նրանք մահվան դատապարտվեցին երկու հանցանքի համար:

Առաջին՝ Օսմանյան կայսրությունն Առաջին համաշխարհային պատերազմի մեջ ներգրավելու համար առանց այդ հարցը բուրքական պառլամենտում քննարկելու և առանց նրա համաձայնությունը ստանալու, ինչը պահանջվում էր ըստ օսմանյան գործող սահմանադրության:

Երկրորդ՝ հայերի զանգվածային կոտորածների և տեղահանության համար, այսինքն այնպիսի հանցանքի համար, որը կոչվում է Հայոց ցեղասպանություն: Մեղադրական եզրակացության մեջ նշված էր, որ երիտթուրքերը «սկսեցին ժողովրդին կոտորել, կողոպտել, ունեցվածքն այրել և շատերին տանջամահ անել: Չնայած որ ահաբեկման սլաքը հիմնականում ուղղված էր հայերի դեմ, այդուհանդերձ, տուժեցին նաև այլ տարրեր¹¹: Հայերի տեղահանության ընթացքում տարբեր ժամանակներում և զանազան վայրերում տեղի ունեցած հանցագործությունները և հատկապես յուրաքանչյուր հանցագործության նկատմամբ օրենքի հիման վրա կատարված քննությունները ցույց են տալիս, որ դրանք ոչ թե սահմանափակ կամ տեղական բնույթ են ունեցել, այլ կանխամտածված իրականացվել են վերոհիշյալ անձերից բաղկացած և միասնական ուժ հանդիսացող «Հատուկ կենտրոնի» բանավոր հրահանգներով ու գաղտնի հրամաններով: Լիովին ապացուցված է, որ այդ կոտորածները տեղի են ունեցել Թալեաթ, Էնվեր և Ջեմալ բեյերի անմիջական հրամաններով և գիտությամբ¹²:

Դա հաստատում են նաև բարեբախտաբար պահպանված այն նյութերը, որոնք արտացոլում են երիտթուրքերի եռապետության՝ Թալեաթի, Էնվերի և Ջեմալի տեսակետները հայկական սպանդի կամ արդի տերմինալոգիայով՝ Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ: Ստորև բերվում են այդ տեսակետները:

Օսմանյան կայսրության ռազմական նախարար և երիտթուրքական եռապետության անդամ Էնվերը 1916թ. մայիսի 19-ին հայտարարել է. «Օսմանյան կայսրությունը պետք է մաքրվեր հայերից և լիբանանցիներից: Առաջիններին մենք ոչնչացրել ենք սրով, վերջիններին մենք կոչնչացնենք սովամահությամբ»¹³: Ստամբուլում ԱՄՆ-ի դեսպան Հենրի Մորգենթաուն, Էնվերի հետ զրույցի ընթացքում, երբ, հայկական սպանդից ցնցված, ասում է նրան, որ թերևս այդ բոլորը պետք է վերագրել ժայռամասային վիլայեթներին ենթակա անպատասխանատու ցածրաստիճան պաշտոնյաներին, Էնվերը նրան պատասխանում է. «Դուք մեծապես սխալվում եք: Այս երկիրը գտնվում է մեր բացարձակ վերահսկողության տակ: Ես ոչ մի ցանկություն չունեմ մեղքը բարդել մեր ստորադասների վրա և ցանկանում եմ ամեն բանի համար ամբողջ պատասխանատվությունը վերցնել ինձ վրա»¹⁴:

Օսմանյան կայսրության վարչապետ և ներքին գործերի նախարար, եռապետության անդամ Թալեաթը 1915թ. հունիսին, այսինքն Հայոց ցեղասպանության ամենաբեժ պահին, Գերմանիայի դեսպանատան աշխատակից դոկտոր Մորդմանի հետ ունեցած զրույցի ժամանակ ասում է. «Թուրքիան օգտվեց պատերազմի ընձեռած հնարավորությունից, որպեսզի ամբողջապես լիկվիդացնի իր ներքին թշնամիներին, այսինքն, տեղական քրիստոնյաներին՝ առանց անհանգստանալու արտաքին միջամտությունից»¹⁵: 1918թ., երբ գերմանական դեսպանը Թալեաթի հետ հանդիպման ժամանակ համառորեն բարձրացնում է Հայկական հարցը, Թալեաթը ժպտալով պատասխանում է. «Ի՞նչ եք դուք ուզում: Հարցը լուծված է: Այլևս հայեր չկան»¹⁶:

¹³ Armenian Genocide Quotes. Turkish Quotes. Enver Pasha http://www.armeniapedia.org/index.php?title=Armenian_Genocide_Quotes#Mustafa_22Ataturk22_Kemal

¹⁴ Նույն տեղում:

¹⁵ Armenian Genocide Quotes. Turkish Quotes. Talat Pasha...

¹⁶ Նույն տեղում:

¹¹ Այդ բովում՝ հույներ, ասորիներ և այլք-Ն.Հ.

¹² Տե՛ս Հայերի ցեղասպանությունն ըստ երիտթուրքերի դատավարության փաստաթղթերի: Առաջաբանը, բարգմանությունը, ծանոթագրությունները՝ Ա.Հ. Փափազյանի, Երևան, 1988:

Հետաքրքիր է նաև եռապետության երրորդ անդամի՝ ռազմա-
ծովային նախարար Ջեմալ փաշայի մտտեցումը: Նա, Խարբերդում
ակնանատես լինելով հայերի բռնատեղափոխմանը, ասում է գերմա-
նական բանակի սպային. «**Ես ամաչում եմ իմ ազգից**»¹⁷: Ջեմալը
նաև հաստատել է, որ «Ըստ Թուրքիայի ներքին գործերի նախա-
րարի հրապարակային հայտարարության, **նախարարության փոր-
ձագեղների հաշվարկներով 800 000 հայ տեղահանվածներ իրա-
կանում սպանվել են**»¹⁸: Մակայն նա գտնում է, որ իրական թիվը
թաքցվել է «**արյունոտ անցյալը մաքրելու նպատակով**»¹⁹:

Կցանկանալիքը այստեղ հիշատակել նաև Օսմանյան կայս-
րության վարչապետ՝ մեծ վեզիր Դամադ Ֆերիդ փաշայի կարծիքը:
Հիշեցնենք, որ Առաջին համաշխարհային պատերազմից և երիտ-
թուրքական ոճրագործ պարագլուխների փախուստից հետո նա Ահ-
մադ Թեֆիկ փաշայից հետո եղավ երկրորդ վարչապետը, որի կա-
ռավարման ընթացքում իրականացվեց երիտթուրքական դեկավար-
ների դատավարությունը, որը նրանց մեղավոր ճանաչեց Հայոց ցե-
ղասպանության համար և դատապարտեց մահվան: **Մեծ վեզիր
Դամադ Ֆերիդ փաշան «երիտթուրքերի վերաբերմունքը հայերի
հանդեպ բնութագրում է որպես «ոճրագործություն, որը համայն
մարդկության զգվանքն առաջացրեց»**²⁰:

Դրանք եզակի փաստաթղթեր են, Օսմանյան կայսրությունն
անմիջականորեն կառավարող երիտթուրքական ոճրագործ եռյակի
խոստովանությունն առ այն, որ նրանք ծրագրված իրականացրել
են Հայոց ցեղասպանությունը, մաքրել Օսմանյան կայսրությունը
հայ և այլ քրիստոնյաներից՝ օգտվելով Առաջին համաշխարհային
պատերազմի ընձեռած հնարավորությունից: Այդ թացառիկ նյութե-
րը վկայում են նաև մեկ այլ բան՝ կամա թե ակամա նրանք թեկուզ և
post factum խոստովանում են, որ ճանաչել են Հայոց ցեղասպա-

նությունը կամ ըստ Օսմանյան կայսրության վարչապետ Թալեա-
թի՝ «Այլևս հայեր չկան»:

Ուշագրավ է նաև այն հանգամանքը, որ երիտթուրքերի այդ
քաղաքականությունը որպես ոճրագործություն է ճանաչել նաև
Թուրքական Հանրապետության հիմնադիր Մուսթաֆա Քեմալը: Ամե-
րիկյան «Լոս Անջելես Էքզամինըրին» տված հարցազրույցում, որը
հրապարակվել է 1926թ. օգոստոսի 1-ին, Քեմալը, խոսելով նախկին
Երիտասարդ թուրքերի կուսակցության մասին, իր երկրի պատ-
մության մեջ առաջին անգամ անարգանքի սյունին է գամել նրանց՝
նշելով. «**Նախկին Երիտասարդ թուրքերի կուսակցության մնացորդ-
ները, որոնք պետք է պատասխանատվության կանչվեին մոտ մեկ
միլիոն մեթ քրիստոնյա հպատակների համար, որոնք զանգվածաբար
դաժանորեն քշվել են իրենց տներից և կոտորվել, եղել են համառ և
անհանգիստ տարր հանրապետական կառավարման ժամանակ**»²¹:

Բնականաբար, խոսելով «քրիստոնյա հպատակների սպա-
նության մասին», Քեմալը նկատի ունի առաջին հերթին հայ քրիս-
տոնյաներին, գտնելով, որ նրանք, այսինքն երիտթուրքերը, պետք է
պատասխանատվության ենթարկվեին:

Նման գնահատականները ոչ այլ ինչ են, քան երիտթուրքերի
կողմից Օսմանյան կայսրությունում իրագործված հայերի ցեղա-
սպանության ճանաչում: Քեմալի կարծիքով, երիտթուրքերը ենթա-
կա էին պատասխանատվության:

Վերոշարադրյալը, երիտթուրքերի եռապետության անդամ-
ների խոստովանությունները և օսմանյան լեզուի մատարանի
կողմից ընդունված վերդիկտը իրավական առումով, օրենքի ուժով
անառարկելիորեն հաստատում են, որ Հայոց ցեղասպանությունը
ծրագրված իրագործել է օսմանյան պետությունը, որը նաև հենց
առաջին պետությունն է, որ ճանաչել է Հայոց ցեղասպանությունը:
Ուստի աններելի պատմական վրիպում պետք է համարել այդ

²¹ Armenian Genocide Quotes. Mustafa "Ataturk" Kemal http://www.armeniapedia.org/index.php?title=Armenian_Genocide_Quotes#Mustafa_22Ataturk22_Kemal

¹⁷ Armenian Genocide Quotes. Turkish Quotes. Cemal Pasha ...
¹⁸ Նույն տեղում:
¹⁹ Նույն տեղում:
²⁰ Նույն տեղում:

թվում և մեր՝ հայերիս կողմից, այն տեսակետը, թե **ա/ Թուրքիան չի ճանաչել Հայոց ցեղասպանությունը, բ/ նա պետք է ճանաչի Հայոց ցեղասպանությունը և գ/ Ուրուգվայն է Հայոց ցեղասպանությունն առաջինը ճանաչած երկիրը:**

Հայտնի է, որ Օսմանյան կայսրությունը գոյություն է ունեցել մինչև 1923թ., և նրան փոխարինել է Թուրքիայի Հանրապետությունը, որը դիտվում է որպես Օսմանյան կայսրության իրավահաջորդ: Բնականաբար հարց է ծագում՝ ինչպե՞ս մոտենալ արդի Թուրքիայի կողմից Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչելու հարցին:

Կցանկանայինք ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքին, որ, **առաջին՝** չնայած ծագումնաբանական կապին, Օսմանյան կայսրությունը և Թուրքիայի Հանրապետությունը պետական կառուցվածքի, տարածքային՝ սահմանների ընդգրկումով ու գաղափարախոսական առումով, այդուհանդերձ, ունեն տարբերություններ:

Երկրորդ՝ հանրապետական Թուրքիան չի բեկանել 1919-1920թթ. օսմանյան լեգիտիմ դատարանի որոշումները, որով ճանաչվել է հայերի նկատմամբ կատարված հանցանքը, այսինքն՝ ցեղասպանությունը: Դատարանի այդ որոշումը մնում է ուժի մեջ: Օսմանյան դատարանի վճիռն անբեկանելի է:

Երրորդ՝ ինչպես նշվեց, անցյալ դարի երկրորդ կեսերին ձևավորվեց ցեղասպանագիտությունը, որը օսմանյան պետությունը հռչակեց ցեղասպան պետություն: Յեղասպանագիտությունը ցեղասպանության անբաժան մասն է համարում ցեղասպանության քիրախ ժողովրդի բռնի տեղահանումը: Առանց տեղահանման իրագործման չկա ցեղասպանություն: Այդ են հաստատում նաև հրեաների Հոլոքոստը և դրան հաջորդած մյուս ցեղասպանությունների պատմությունը: Արդի Թուրքիայի ղեկավարությունը, չընդունելով Հայոց ցեղասպանության փաստն Օսմանյան կայսրությունում, սակայն, ընդունում է, որ տեղի է ունեցել հայերի տեղահանություն, վիճարկելով լոկ դրա դրդապատճառները և տեղահանվածների թվաքանակի վերաբերյալ տվյալները:

Այսպիսով, տվյալ հարցի վերաբերյալ նյութի վերլուծությունը իրավունք է տալիս կիրառել հայեցակարգային նորություն և սահմանել, որ.

Առաջին՝ Օսմանյան կայսրությունը ոչ միայն առաջին պետությունն է, որն իրականացրել է XX դարի առաջին ցեղասպանությունը՝ Հայոց ցեղասպանությունը, այլև առաջին երկիրն է, որը պաշտոնապես ճանաչել է իր իսկ իրագործած ցեղասպանությունը և նրա կատարողներին այդ հանցանքի համար դատապարտել մահվան:

Երկրորդ՝ Թուրքական Հանրապետության ղեկավարությունը թեև պաշտոնապես չի ճանաչում Հայոց ցեղասպանությունը, այնուամենայնիվ, չի բեկանել օսմանյան դատարանի 1919-1920թթ. որոշումները Հայոց ցեղասպանության ճանաչման վերաբերյալ: Այդ որոշումներն իրենց ուժը չեն կորցրել:

Երրորդ՝ արդի թուրքական կառավարությունը պաշտոնապես չճանաչելով Հայոց ցեղասպանությունը, այդուհանդերձ, չի ժխտում հայերի տեղահանությունը 1915թ. Օսմանյան կայսրությունում, իսկ տեղահանությունը, ինչպես նշվեց, ցեղասպանության օրգանական մասն է:

Ուստի **Թուրքական Հանրապետությունը ոչ թե պետք է ճանաչի, այլ վերաճանաչի իր նախորդի՝ Օսմանյան կայսրության կողմից արդեն ճանաչված Հայոց ցեղասպանությունը: Թուրքիայից պահանջվում է ոչ թե ընդհանրապես ճանաչել Հայոց ցեղասպանությունը, այլ, ինչպես գրված է Էրդողանին ՅՄԱ-ի նամակում, «ճանաչել նախորդ կառավարության պատասխանատվությունը Հայոց ցեղասպանության համար հենց այնպես, ինչպես դա արեցին գերմանական կառավարությունը և ժողովուրդը Հոլոքոստի պարագայում»²²:**

Առաջարկում ենք այս հայեցակարգային նորությունները որպես ուղեկիշներ նույնպես ընդգրկել Հայոց ցեղասպանության զնահատման և միջազգային ճանաչման ռազմավարությունում:

²² No Place for Denial: IAGS Letter on Calls for «Impartial Study».

III. ՀԱՅՈՑ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՃԱՆԱՉՈՒՄԸ ԻՆՍՏԻՏՈՒՅԻՈՆԱԼ ՄԱԿԱՐԳԱԿՈՎ

Այժմ կանգ առնենք մյուս այն անհերքելի փաստերի և իրողությունների վերլուծության ու լուսաբանության վրա, որոնք հիմք են հանդիսացել միջազգային գիտական, իրավական և մարդկային իրավունքների հանրության համար Հայոց ցեղասպանությունը համարել որպես միջազգայնորեն ճանաչված ցեղասպանություն: Դրա համար անհրաժեշտ է կատարել հաշվառում, միջազգային այն կառույցների յուրատեսակ գույքագրում, որոնք արդեն պաշտոնապես ճանաչել են Հայոց Մեծ եղեռն-ցեղասպանությունը: Մենք կատարել ենք նման աշխատանք և եկել այն եզրակացության, որ Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչած միջազգային կառույցները բաժանվում են երկու խմբի՝ **ինստիտուցիոնալ-պետութենական և հասարակական-ոչ կառավարական**: Ըստ այդմ, ճանաչումը կատարվել է ինստիտուցիոնալ և ոչ կառավարական մակարդակներով:

Ինստիտուցիոնալ խմբի մեջ մտնում են պետական, կառավարական և օրենսդիր մարմինները, միջազգային հեղինակավոր կազմակերպությունները, պետական պատասխանատու գործիչները, առաջին հերթին երկրների ղեկավարները՝ պրեզիդենտները և այլք:

1. Հայոց ցեղասպանությունը պաշտոնապես ճանաչել են հետևյալ պետությունները

1. Օսմանյան կայսրություն - 1919թ., Դատախրավական որոշում,
2. Ուրուգվայ - 1965թ., Պառլամենտական բանաձև, 2004թ.՝ օրենք,
3. Կիպրոս - 1982թ., Պառլամենտական բանաձև,
4. Հայաստանի Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետություն՝ Գերագույն խորհրդի «1915թ. Օսմանյան Թուր-

քիայում Հայոց ցեղասպանությունը դատապարտող օրենք», ընդունված 30 նոյեմբերի, 1988թ.,

5. Արգենտինա - 1993թ., Պառլամենտական բանաձև, 2004 թ.՝ օրենք,
6. Ռուսաստան - 1995թ., Պետական դումա,
7. Հունաստան - 1996թ., Պառլամենտական բանաձև, իսկ 2014թ.՝ ցեղասպանության ժխտումը քրեականացնող օրենք,
8. Կանադա - Պառլամենտական բանաձև, ընդունված 1996, 2002 և 2004 թթ.,
9. Լիբանան - 1997թ., Դեպուտատների պալատի բանաձև,
10. Բելգիա - 1998թ., Սենատի բանաձև,
11. Ֆրանսիա - Պառլամենտական բանաձև, ընդունված 1998 և 2000 թթ., օրենք՝ 2001թ.,
12. Վատիկան - 2000թ.,
13. Իտալիա - 2000թ., Պառլամենտական բանաձև,
14. Շվեյցարիա - 2003թ., Պառլամենտական բանաձև, ապա նաև ցեղասպանության ժխտումը քրեականացնող օրենք,
15. Սլովակիա - 2004թ., Պառլամենտական բանաձև, ապա նաև ցեղասպանության ժխտումը քրեականացնող օրենք,
16. Նիդերլանդներ - 2004 թ., Պառլամենտական բանաձև,
17. Լեհաստան - 2004 թ., Սեյմի բանաձև,
18. Վենեսուելա - 2005 թ., Պառլամենտի բանաձև,
19. Գերմանիա - 2005 թ., Բունդեստագի բանաձև,
20. Լիտվա - 2005 թ., Պառլամենտի բանաձև,
21. Չիլի - 2007 թ., Պառլամենտի բանաձև,
22. Շվեդիա - 2010թ., Ռիկստագի բանաձև²³,
23. Բոլիվիա - 2014թ., Պառլամենտի և Սենատի բանաձև:

²³ Ն. Հովհաննիսյան, Արմենոցիդը ճանաչված ցեղասպանություն է, Երևան, 2010, էջ 176-177; Armenian Genocide- Recognition of the Armenian Genocide http://genocide.am/article/recognition_of_the_armenian_genocid.html

Ընդամենը 23 պետություն՝ 14 եվրոպական, 6 ամերիկյան և 3 ասիական: Երկու պետություն՝ Ռուսական Դաշնությունը և Ֆրանսիան, Միավորված ազգերի կազմակերպության Անվտանգության խորհրդի մշտական անդամ են, իսկ Վատիկան պետությունը՝ կաթոլիկ աշխարհի կենտրոն: Հայոց ցեղասպանության ճանաչումն իրականացվել է դատաիրավական վերոյիկտի (Օսմանյան կայսրություն), բարձրագույն օրենսդիր մարմինների՝ պառլամենտի, Ազգային ժողովի, Սենատի, սեյմի, Պետական դումայի, Դեպուտատների պալատի, բունդեսթագի, ռիկստագի բանաձևերի ընդունման հիման վրա: Ուրուգվայը, Արգենտինան և Ֆրանսիան ճանաչման հետ միասին ընդունել են նաև համապատասխան օրենքներ: Խիստ ուշագրավ է Շվեյցարիայի, Սլովակիայի և Հունաստանի դիրքորոշումը: Նրանք այն պետություններն են, որոնց օրենսդիր մարմինները ոչ միայն ճանաչել են Հայոց ցեղասպանությունը, այլև օրենսդրական մակարդակով ընդունել **օրենք ցեղասպանության ժխտման քրեականացման վերաբերյալ**, պատիժներ սահմանել բոլոր այն դեպքերի համար, երբ այս կամ այն պատրվակով փորձեր են արվում ժխտել ցեղասպանությունը, այդ թվում և Հայոց ցեղասպանությունը: Ընդ որում, այդ օրենքները գործող օրենքներ են: Օրինակ, հայտնի բուրբ ազգայնամոլ Դոդու Փերինջիկին շվեյցարական դատարանը (Լոզանի շրջան), 2007թ. մարտի 8-ին դատապարտեց Հայոց ցեղասպանությունը ժխտելու համար, որը հաստատեց Շվեյցարիայի դաշնային դատարանը:²⁴

²⁴ Recognition of the Armenian Genocide .
http://en.wikipedia.org/wiki/Recognition_of_the_Armenian_Genocide

2. Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը Եվրամիության երկպալատանի օրենսդիր ճյուղի՝ Եվրոպական պառլամենտի և Եվրոպայի խորհրդի կողմից

Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացում բացառիկ է Եվրոպական միության (ԵՄ) դերակատարումը: Պատմության մեջ իր նախադեպը չունեցող եվրոպական այդ կառույցն այսօր իր շարքերում միավորում է 28 եվրոպական պետություն: Նա ունի իր կառույցները, այդ թվում գործադիր և օրենսդիր մարմինները: ԵՄ օրենսդիր մարմինը նրա պառլամենտն է, որը կազմված է երկու պալատից²⁵:

Առաջին պալատը կոչվում է Եվրոպական պառլամենտ (European Parliament), որը հիմնվել է 1979թ., և կազմված է 700 անդամներից, իսկ երկրորդ պալատը Եվրոպայի խորհուրդն է (Council of Europe), որը կազմված է 47 պետությունից՝ 800 միլիոն բնակչությամբ, գոյություն ունի 1949թ. ի վեր²⁶: Հայաստանի Հանրապետությունը նրա անդամ է 2001թ. հունվարի 25-ից:

Եվրապառլամենտը Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչել է 1987թ. հունիսի 18-ին՝ ընդունելով հատուկ բանաձև, որտեղ արձանագրված է.

«Եվրապառլամենտը

Համոզված է, որ հայ ժողովրդի ինքնության ճանաչումը Թուրքիայում որպես էթնիկական, մշակութային լեզվական և կրոնական փոքրամասնություն, բխում է նրա սեփական պատմությունից,

- նկատի առնելով, որ հայկական կողմը 1915թ. իրադարձությունները համարում է ծրագրավորված ցեղասպանություն՝ ՄԱԿ-ի 1948թ. կոնվենցիայի իմաստով,

- նկատի առնելով, որ թուրքական պետությունը ժխտում է ցեղասպանության մեղադրանքը՝ որպես անհիմն,

²⁵ European Parliament- http://en.wikipedia.org/wiki/European_Parliament

²⁶ Նույն տեղում:

- նկատի առնելով, որ թուրքական կառավարությունն այսօր ժխտելով 1915թ. ցեղասպանությունը, շարունակում է գրկել հայ ժողովրդին իր պատմությունն ունենալու իրավունքից,

- նկատի առնելով, որ պատմականորեն ապացուցված Հայոց ցեղասպանությունը չի արժանացել ո՛չ քաղաքական դատապարտման և ո՛չ էլ ստացել է փոխհատուցում,

- նկատի առնելով, որ Թուրքիայի կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը կղիտվի որպես հեռատես մարդասիրական գործողություն հայերի ռեաբիլիտացիայի նկատմամբ, որը կարող է միայն պատիվ բերել թուրքական կառավարությանը,

հավատացած է, որ 1915-1917 թվականների ողբերգական իրադարձությունները, որոնք իրենց մեջ ներգրավեցին Օսմանյան կայսրության տարածքում բնակվող հայերին, ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 1948թ. դեկտեմբերի 9-ի «Ցեղասպանությունը կանխելու և ցեղասպանության ոճիրը պատժելու կոնվենցիայի իմաստով» հանդիսանում են ցեղասպանություն»²⁷: Բանաձևը ներկա թուրքական կառավարությունից պահանջում է ճանաչել Հայոց ցեղասպանությունը և սկսել երկխոսություն Թուրքիայի ու Հայաստանի ներկայացուցիչների միջև:

Համանման որոշում ընդունեց Եվրապառլամենտի երկրորդ պալատը՝ Եվրոպայի խորհուրդը 2001թ. մայիսի 14-ի գրավոր Հռչակագրով: Նրանում ասված էր.

«Այսօր հիշելով 20-րդ դարի առաջին ցեղասպանության՝ Հայոց ցեղասպանության տարեդարձը և արժանին հատուցելով զոհերի հիշատակին՝

- Դատապարտելով ցեղասպանության ոճրագործության բոլոր դրսևորումները որպես մարդկության դեմ կիրպռված ոճրագործություն:

- Գտնելով ցեղասպան գործողությունների հստակ մերժումը որպես գործիք՝ օգնելու կանխել նրանց կրկնումը:

- Նկատի առնելով այն փաստը, որ Եվրոպական տարբեր հաստատություններ, Եվրոպական խորհրդի մի շարք անդամ երկրների պառլամենտներ ընդունել են բանաձևեր և հայտարարություններ՝ ճանաչելով Հայոց ցեղասպանությունը, իսկ Ֆրանսիայի Ազգային ժողովը նաև օրենք:

- Հաշվի առնելով, որ Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը միջազգային հանրության կողմից էականորեն կօգնի թուրքական իշխանություններին՝ ընդունելու համանման որոշում, և արդյունքում կհանգեցնի Հայաստանի և Թուրքիայի միջև հարաբերությունների բարելավմանը:

Պառլամենտական ասամբլեայի ներքոստորագրյալներս կոչ ենք անում Եվրոպայի խորհրդի պառլամենտական ասամբլեայի բոլոր անդամներին՝ անհրաժեշտ քայլեր ձեռնարկել ճանաչելու հայերի դեմ 20-րդ դարի սկզբում Օսմանյան կայսրության իրականացրած ցեղասպանությունը»²⁸:

Ինչպես տեսնում ենք, Եվրոպական միության պառլամենտի երկու պալատների բնութագրումները Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ շատ հստակ են, ոչ երկիմաստ և թուրքական արդի կառավարության ժխտողական դիրքորոշումը Հայոց ցեղասպանության հարցում խիստ դատապարտող: Այդ իմաստով դժվար է գերազնահատել նրանց միջազգային կարևոր նշանակությունը Հայոց ցեղասպանությունը 20-րդ դարի առաջին ցեղասպանություն ընդունելու և մարդկության դեմ ոճրագործություն ճանաչելու հարցում: Իսկ Թուրքիան չունի այլ ընտրություն, քան ընդունել և ճանաչել Հայոց ցեղասպանության պատմական իրողությունը:

Եվրամիության պառլամենտի երկու պալատների որոշումները Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչելու վերաբերյալ դրականորեն

²⁷ European Parliament Resolution on a Political Solution to the Armenian Question. Doc. A2-33/87, http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.152/current_category.7/affirmation_d

²⁸ European Parliamentary Assembly. Doc. 9056 2nd Edition 14 May 2001. Recognition of the Armenian Gnocide. Written Declaration <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/Doc01/EDOC9056.htm>

փոխեցին միջազգային քաղաքական մթնոլորտը Հայկական հարցի շուրջ և նոր ուղի հարթեցին Հայոց ցեղասպանության ճանաչման համար:

3. Մերկոսուրը, նրա պառլամենտը և Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը

Մերկոսուրը (իսպաներեն՝ Mercado Comun del-Sur) Հարավային ընդհանուր շուկա, տարածաշրջանային առևտրական կազմակերպություն է, որը հիմնվել է 1991թ., երբ Արգենտինան, Բրազիլիան, Պարագվայը և Ուրուգվայը ստորագրեցին ռեգիոնալ՝ տարածաշրջանային առևտրական համաձայնագիր: 2006թ. նրան անդամակցելու համաձայնագիր ստորագրեց Վենեսուելան, իսկ Բոլիվիան, Չիլին, Կոլումբիան, Էկվադորը և Պերուն ունեն ասոցացված անդամի կարգավիճակ: Մեքսիկան մասնակցում է Մերկոսուրի աշխատանքներին որպես դիտորդ: Կազմակերպության նպատակն է նպաստել ազատ առևտրին և խրախուսել ապրանքների, մարդկանց ու ֆինանսական հոսքերը:

Մերկոսուրը, լինելով առևտրատնտեսական կազմակերպություն, անտարբեր չէ միջազգային քաղաքական զարգացումների նկատմամբ:

Վերոնշյալ պետությունների 2004թ. գազաթմաժողովը որոշեց ստեղծել Մերկոսուրի պառլամենտ՝ կազմված յուրաքանչյուր երկրի 18 ներկայացուցիչներից:

Պառլամենտը 2007թ. նոյեմբերի 24-ին ընդունեց Հայոց ցեղասպանության ճանաչման վերաբերյալ բանաձև՝ «Մերկոսուրի պառլամենտը ճանաչում և դատապարտում է Հայոց ցեղասպանությունը» խորագրի ներքո: Բանաձևը ներկայացրել էին Արգենտինան և Ուրուգվայը, որոնք համապատասխանաբար 1993 և 1965թթ. արդեն ճանաչել էին Հայոց ցեղասպանությունը: Մարդու իրավունքների կոմիտեի հավանությանն արժանանալուց հետո, բանաձևը ներկայացվեց պառլամենտին, որը և միաձայն ընդունեց այդ

կարևոր փաստաթուղթը: Նրանում արձանագրված էր. «Չորս անդամ երկրների՝ Արգենտինայի, Բրազիլիայի, Պարագվայի և Ուրուգվայի օրենսդիր ներկայացուցիչները դատապարտում են Հայոց ցեղասպանությունը, որը կատարվել է Օսմանյան կայսրությունում 1915-1923 թվականներին, որը խլեց 1,5 միլիոն կյանք»²⁹: Մերկոսուրի պառլամենտի ընդունած բանաձևն արտահայտեց իր «աջակցությունը Հայ դատին և կոչ արեց բոլոր երկրներին՝ ճանաչել Ցեղասպանությունը»³⁰:

Այսպիսով, Ուրուգվայի և Արգենտինայի պառլամենտների որոշմանը միացան Բրազիլիայից և Պարագվայից Մերկոսուրի պառլամենտի 18-ական անդամները, որը վկայում է XX դարի առաջին ցեղասպանության՝ Հայոց ցեղասպանության ճանաչման և դատապարտման աշխարհագրական սահմանների ընդլայնման մասին:

Մերկոսուրի պարագան Հայոց ցեղասպանության ճանաչման յուրահատուկ տեսակ է, որը խոսում է ճանաչման տարբեր մոտեցումների հնարավորության մասին:

4. Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը ինքնավար, վարչատարածքային, նահանգային և ռեգիոնալ միավորների օրենսդիր ու կառավարող մարմինների կողմից

Մեր հետազոտական աշխատանքների ընթացքում ի հայտ եկավ, որ Եվրոպայի, Ասիայի և Ամերիկայի 23 պետությունների, Եվրամիության պառլամենտի երկու պալատների և Մերկոսուրի պառլամենտի անդամ երկրների հետ միասին կամ նրանց զուգահեռ, Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչել են նաև մի շարք

²⁹ Mercosur Parliament Recognises and Condemns the Armenian Genocide . Armenian Genocide Information Center(UK) <http://www.armenian-genocide.info/2007/11/mercotur-parliament-recognises-and.html>

³⁰ Նույն տեղում:

պետական ինքնավար կազմավորումների, միավորների և նահանգների օրենսդիր և գործադիր մարմինները: Այդ հարցը մինչև այժմ հանգամանորեն չի ուսումնասիրվել, և նրա առանձնահատկությունն այն է, որ տեղական, շրջանային կամ նահանգային օրենսդիր մարմինները Հայոց ցեղասպանությունը շատ հաճախ ճանաչել են անկախ այն բանից, թե «մայր» երկրի, որի կազմում նրանք գտնվում են, պառլամենտը ճանաչել է Հայոց ցեղասպանությունը, թե՞ ոչ:

Հաշվի առնելով հարցի կարևորությունը և մեծ հետաքրքրությունը նրա հանդեպ, ստորև ներկայացնում ենք Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչած այդ ինքնավար կազմավորումների լրիվ ցանկը.

1. Ավստրալիա՝

ա/ Նոր Հարավային Ուելս նահանգի պառլամենտը՝ 2007թ.:

բ/ Հարավային Ավստրալիա նահանգի պառլամենտը՝ 2009թ.:

Նրանք միաժամանակ պահանջել են «մայր երկրի»՝ Ավստրալիայի կառավարությունից՝ ճանաչել և դատապարտել Հայոց ցեղասպանությունը:

2. Բրազիլիա՝

ա/ Ման Պաուլոյի Նահանգային ասամբլեան՝ 2003 թ.,

բ/ Մեարայի նահանգի Օրենսդիր խորհուրդը՝ 2006 թ.,

գ/ Պարանայի նահանգի Օրենսդիր իշխանությունը՝ 2013 թ.:

3. Կանադա՝

ա/ Զվերեկ նահանգի Օրենսդիր մարմինը՝ 2001 թ.,

բ/ Օնթարիոյի նահանգի պառլամենտը՝ 2001 թ.:

4. Իսպանիա

ա/ Բասկերի երկրի պառլամենտը՝ 2007 թ.,

բ/ Կատալոնիայի պառլամենտը՝ 2010 թ.,

գ/ Բալեարյան կղզիների պառլամենտը՝ 2010 թ.:

5. Իտալիա՝

Լոմբարդիա նահանգի Օրենսդիր մարմինը:

6. Մեծ Բրիտանիա՝

ա/ Ուելսի Ազգային ասամբլեան՝ պառլամենտը՝ 2002թ., - Ազգային ասամբլեայի նախագահը - 2007 թ., - Կառավարության առաջին նախարար Կարվին Չոնսը - 2010 թ.,

բ/ Հյուսիսային Իռլանդիայի Օրենսդիր մարմինը,

գ/ Շոտլանդիայի պառլամենտը՝ 2013 թ.:

7. Շվեյցարիա՝

Բեռնի Կանտոնի Օրենսդիր մարմինը:

8. Ուկրաինա՝

Ղրիմի Գերագույն խորհուրդը՝ 2005թ.³¹:

Այսպիսով, Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչել են 16 վարչատարածքային և ինքնավար միավորների օրենսդիր մարմինները և կառավարությունները: Եթե դա ավելացնենք Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչած 23 պետությունների և Եվրամիության պառլամենտական 2 պալատների թվաքանակին, ապա այն կկազմի մոտ 40:

Նշենք, որ Ավստրալիան, Բրազիլիան, Իսպանիան և Մեծ Բրիտանիան, որոնց կազմի մեջ մտնում են վերոնշյալ 16 ինքնավար մարմինները, դեռևս պաշտոնապես չեն ճանաչել Հայոց ցեղասպանությունը: Նրանց կազմի մեջ մտնող ինքնավար վարչատարածքային միավորների օրենսդիր մարմինները՝ ճանաչելով Հայոց ցեղասպանությունը, որպես կանոն դիմում են «մայր» երկրներին՝ կոչ անելով նրանց նույնպես ճանաչել 1915թ. հայերի ողբերգությունը որպես ցեղասպանություն:

Առավել զավեշտական է Մեծ Բրիտանիայի պարագան: Ինչպես հայտնի է, նա կազմված է չորս երկրներից՝ Անգլիա, Ուելս, Հյուսիսային Իռլանդիա և Շոտլանդիա: Դրանցից վերջին երեքը՝

³¹ Recognition of the Armenian Genocide, http://en.wikipedia.org/wiki/Recognition_of_the_Armenian_Genocide; Parliament of Scotland Passes Motion on Armenian Genocide May 27, 2013 news.am/print/155362.html; Three Principal Countries of the U.K. -Wales, Scotland and Northern Ireland Have Formally Recognized the Armenian Genocide

Ուելսը, Հյուսիսային Իռլանդիան և Շոտլանդիան, ինչպես ցույց տրվեց, արդեն ճանաչել են Հայոց ցեղասպանությունը, մինչդեռ բրիտանական կառավարությունը, որը սովյալ դեպքում ավելի շատ արտահայտում է Մեծ Բրիտանիայի չորրորդ երկրի՝ Անգլիայի շահերը, քան թե համընդհանուր բրիտանական տեսակետը, համառորեն շարունակում է Հայոց ցեղասպանությունը չճանաչելու և թուրքական իշխանություններին չդատապարտելու իր անհեռատես քաղաքականությունը՝ անտեսելով անգամ բրիտանական արխիվներում պահվող վիթխարի քանակությամբ արժեքավոր փաստաթղթերը, որոնք խոսում են կատարված ցեղասպանության իրողության մասին: Նա անտեսում է այն պատմական կարևոր իրողությունը, որ Մեծ Բրիտանիայի կառավարությունը դեռևս 1915թ. Ֆրանսիայի և Ռուսաստանի կառավարությունների հետ համատեղ դատապարտել է Օսմանյան կայսրությունում հայերի դեմ կիրառված ոճրագործությունները՝ հայտարարելով, որ հայերի սպանոցի համար պատասխանատու են թուրքական կառավարության բոլոր անդամները:

Գոյություն ունի Հայոց ցեղասպանության ճանաչման ևս մեկ տարբերակ: Ինքնավար և մարզային միավորների կողքին Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչել են նաև Բուլղարիայի, Ֆրանսիայի, Իտալիայի, Բելգիայի, Չեխիայի, Հունաստանի, Կիպրոսի, Բելգիայի, Սիբիրիայի, Լիբանանի, Ուելսի, Արգենտինայի, Կոլումբիայի և բազմաթիվ այլ երկրների քաղաքային մարմինները՝ մունիցիպալիտետները, այդ թվում՝ Բուլղարիայի Պլովդիվ, Բուրգաս, Ռուզի, Բազարջիկ, Ստառա Ջագոս քաղաքների, Ուելսի մայրաքաղաք Կարդիֆի, Իտալիայի Միլանի, Իսպանիայի Վալենսիայի, Կոլումբիայի Քվինդիոյի, որը վերանվանվել է Արմենիա՝ ի հիշատակ ցեղասպանության զոհերի, և այլ քաղաքների իշխանությունները³²:

Դրանց շարքում պետք է առանձնացնել Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը սիբիրական երկու քաղաքների՝ Հալեբի և Դեյր

ալ Ջորի քաղաքային խորհուրդների (council) կողմից: Հայտնի է, որ հայ բռնագաղթածների քարավանները 1915թ. ցեղասպանության ժամանակ անցել են այդ երկու և Հալեբի վիլայեթի այլ քաղաքների և բնակավայրերի միջով: Դրանք եղել են հայ գաղթականների գլխավոր տարանցիկ ուղիները և կուտակման կենտրոնները: Դեյր ալ Ջորը Հայոց ցեղասպանության պատմության մեջ գրավում է այնպիսի տեղ, ինչպես Օսվենցիմը, Դախաուն կամ Մայդանեկը հրեաների Հոլոքոստի պատմության մեջ: Արաբական անապատներում և ավազուտներում թուրքական դահիճների ձեռքից, սովից, ծարավից զոհվեցին հարյուր հազարավոր հայեր, որոնց միակ մեղքն այն էր, որ նրանք հայ էին: Եվ եթե չլիներ արաբների մարդասիրական և անձնուրաց օգնությունը, այդ զոհերի թիվն անհամեմատ ավելի մեծ կլիներ: Այդ քաղաքների արաբ բնակչությունը եղել է Հայոց ցեղասպանության ականատեսը, և միանգամայն հասկանալի է, թե ինչու հատկապես Հալեբի և Դեյր ալ Ջորի քաղաքների խորհուրդները պաշտոնապես ճանաչել են Հայոց ցեղասպանությունը: Հասկանալի է նաև Հայոց Գողգոթայի ճանապարհին ընկած արաբական այդ երկու քաղաքների խորհուրդների ընդունած որոշման կարևորությունը:

5. Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը ԱՄՆ-ի նահանգների օրենսդիր մարմինների կողմից

ԱՄՆ-ը, ինչպես հայտնի է, դաշնային պետություն է՝ կազմված 50 նահանգներից, կամ, ինչպես ամերիկացիներն են անվանում, սթեյթներից (states):

Նրանք ունեն իրենց տեղական օրենսդիր, գործադիր և դատական մարմինները, որոնք, ըստ ամերիկյան դաշնային սահմանադրության, օժտված են բավականին լայն լիազորություններով, այդ թվում և օրենքներ ընդունելու իրավունքով: Դրա վկայությունն է ամերիկյան նահանգների կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչումն այն պարագայում, երբ ԱՄՆ-ի դաշնային օրենս-

³² Նույն տեղում:

դիր և գործադիր մարմինները դեռևս վերջնականապես չեն ընդունել նման որոշում:

ԱՄՆ-ի 50 նահանգներից առ այսօր Հայոց ցեղասպանությունը նահանգային բարձրագույն օրենսդիր մարմինների որոշումով ճանաչել են 43 սթեյթներ: Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչել են՝

1. Ալյասկայի	23. Նեբրասկայի
2. Արիզոնայի	24. Նևադայի
3. Արկանզասի	25. Նյու Հեմփշիրի
4. Դելավերի	26. Նյու Ջերսիի
5. Կալիֆոռնիայի	27. Նյու Մեքսիկոյի
6. Կանզասի	28. Նյու Յորքի
7. Կենտուկիի	29. Նորդ Կարոլինայի
8. Կոլորադոյի	30. Նորդ Դակոտայի
9. Կոնեկտիկուտի	31. Օհայոյի
10. Ֆլորիդայի	32. Օկլահոմայի
11. Ջորջիայի	33. Օրեգոնի
12. Հավայայի	34. Պենսիլվանիայի
13. Այդահոյի	35. Ռուդ Այլընդի
14. Իլլինոյսի	36. Մաուտ Կարոլինայի
15. Լուիզիանայի	37. Թենեսիի
16. Մենի	38. Տեխասի
17. Մերիլենդի	39. Յուտայի
18. Մասաչուսետսի	40. Վերմոնտի
19. Միչիգանի	41. Վիրջինիայի
20. Սինեսոտայի	42. Վաշինգտոնի
21. Միսուրիի	43. Վիսկոնսինի
22. Մոնթանայի	

նահանգները³³: Այլ կերպ ասած, ԱՄՆ պետության վարչատարածքային միավորների ճնշող մեծամասնությունը՝ 83 տոկոսը, որոնց

մեջ մտնում են ամերիկյան բոլոր կարևոր և առաջատար սթեյթ-նահանգները, և որոնք կազմում են ԱՄՆ-ի պետական, քաղաքական, տնտեսական, ռազմական, գիտական և մշակութային դիմապատկերը, արդեն ճանաչել և դատապարտել են Հայոց ցեղասպանությունը և պահանջել, որ արդի թուրքական կառավարությունը դրսևորի համապատասխան քաջություն՝ հաշտվելու իր պատմական անցյալի հետ, և ընդունի Հայոց ցեղասպանության փաստը: Մնացել է ընդամենը յոթ նահանգ՝ Ալաբաման, Այովան, Ինդիանան, Միսիսիպին, Սաութ Դակոտան, Արևմտյան Վիրջինիան և Վաշոմինգոն, որոնք դեռևս չեն ճանաչել Հայոց ցեղասպանությունը, որը սակայն չի փոխում ընդհանուր պատկերը: Եվ եթե Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչած ԱՄՆ-ի 53 նահանգների թվին գումարենք Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչած Եվրոպայի, Ասիայի, և Ամերիկայի 40 պետությունների և ինքնավար միավորների, ինչպես նաև Եվրամիության պառլամենտի երկու պալատների թվաքանակը, ապա կստացվի, որ առ այսօր Հայոց ցեղասպանությունն արդեն ճանաչել, երիտթուրքերի ոճրագործ արարքները և ժամանակակից Թուրքիայի ժխտողական քաղաքականությունը դատապարտել են 83 պետական կազմավորումներ, ինչը, անկասկած, շատ տպավորիչ է և վկայում է Հայոց ցեղասպանության միջազգայնորեն ճանաչման մեծ մասշտաբների մասին:

Սակայն ԱՄՆ-ի կառավարությունը Մեծ Բրիտանիայի կառավարության նման հայտնվել է ոչ նախանձելի վիճակում, երբ 90 նահանգներից 43-ը Հայոց ցեղասպանության հարցում վարում են դաշնային կառավարության քաղաքականությունից տարբեր քաղաքականություն, մի հանգամանք, որն ակնհայտորեն ոգեշնչում է Թուրքիային՝ շարունակելու Հայոց ցեղասպանությունը ժխտելու իր անհեռատես քաղաքականությունը: Սակայն ժամանակն աշխատում է ընդդեմ նման միտումների:

³³ International Affirmation of the Armenian Genocide, http://www.armenian-genocide.org/current_category.11/affirmation_list.html

6. Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցում հայեցակարգային նոր մոտեցում ԱՄՆ-ի պրեզիդենտների և մի շարք այլ երկրների բարձրագույն պաշտոնյաների դիրքորոշման մեջ

Ստացվել է այնպես, որ Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցում հատուկ ուշադրություն է դարձվում ԱՄՆ-ի դիրքորոշմանը: Դա հասկանալի է, սակայն դա չպետք է բացարձակաբանացնել և դարձնել անկյունաքարային կամ վճռորոշ: Ուստի այս հարցում ևս անհրաժեշտ է հայեցակարգային նոր մոտեցումներ դրսևորել: Խոսքը ԱՄՆ-ի չորս պրեզիդենտների՝ Վուդրո Վիլսոնի, Ջիմի Կարտերի, Ռոնալդ Ռեյգանի և Բարաք Օբամայի մասին է, որոնք տարբեր առիթներով ընդունել են անհերքելի այդ պատմական իրողությունը:

ԱՄՆ-ի պրեզիդենտներից առաջինը Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչել է ԱՄՆ-ի 1912-1920թթ. պրեզիդենտ Վուդրո Վիլսոնը, թեև այդ ժամանակ դեռևս չկար ցեղասպանություն եզրը, և Վիլսոնը, հասկանալի է, չէր կարող այն օգտագործել: Մակայն նա և նրա թիմի անդամներն օգտագործել են դրան համապատասխան եզրեր, ինչպես «Հայկական ջարդեր» և «Հայկական կոտորածներ»: Նրանք օգտագործել են նաև «Հայերի աննիիլացում» (annihilation), այսինքն՝ «Հայերի իսպառ ոչնչացում» կամ «Հայերի անէացում» եզրը, որն իր իմաստով և նշանակությամբ բնավ չի զիջում «գենոցիդ-ցեղասպանությանը»: Կարելի է վստահաբար պնդել, որ Վուդրո Վիլսոնը, չնայած այդ հարցում տերմինալոգիայի բնագավառում առկա տարբերությանը, ԱՄՆ-ի առաջին պրեզիդենտն է, որը միանշանակորեն ընդունել և ճանաչել է Հայոց ցեղասպանությունը³⁴:

Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչած ԱՄՆ-ի հաջորդ պրեզիդենտը մեր կարծիքով Ջիմի Կարտերն է: Նա 1978թ. մայիսի 16-ին հայտարարեց. «Ընդհանուր առմամբ աշխարհում չգիտեն, որ 1916-ին նախորդած տարիներին, ըստ պայմանավորվածության, փորձ

արվեց ոչնչացնելու ողջ հայ ժողովրդին, հավանաբար մեծագույն ողբերգություններից մեկը, որը երբևիցե բաժին է ընկել որևէ խմբի: Եվ որևէ Նյուրնբերգյան դատավարություն տեղի չունեցավ»³⁵: Դիշտ է, այստեղ ցեղասպանություն բառը չկա, բայց բովանդակային առումով «փորձ արվեց ողջ հայ ժողովրդին ոչնչացնելու համար» բանաձևը լրիվ համապատասխանում է ցեղասպանության՝ գենոցիդ եզրի հեղինակ Լեմկինի տված սահմանմանը: Մյուս կողմից ուշադրության է արժանի Ջիմի Կարտերի այն դիտողությունը, որ Հայոց ցեղասպանությունը չունեցավ իր Նյուրնբերգյան դատավարությունը:

Հայոց ցեղասպանությունը հստակորեն և վճռականորեն, թե՛ բովանդակային և թե՛ տերմինալոգիայի առումով, ճանաչել է ԱՄՆ-ի 1980-1988թթ. պրեզիդենտ Ռոնալդ Ռեյգանը: 1981թ. ապրիլի 22-ին՝ Հոլոքոստի զոհերի հիշատակի օրը, նա հանդես եկավ հատուկ Հռչակագրով և խոսելով Հոլոքոստի մասին, հայտարարեց՝ «Հոլոքոստի դասերը, ինչպես հայերի ցեղասպանությանը՝ մինչ այդ, և Կամբոջայի ցեղասպանությանը, որը հաջորդեց դրան, և նման շատ հարվածներ բազմաթիվ այլ ժողովուրդների, երբեք չպետք է մոռացվեն»³⁶: Այստեղ հարկ է ուշադրություն դարձնել երկու կարևոր հանգամանքի վրա:

Առաջին՝ Ռեյգանի տված ձևակերպման մեջ, նա ոչ միայն ճանաչում է Հայոց ցեղասպանությունը, այլև ընդունում, որ դա առաջին ցեղասպանությունն է, որի մասին վկայում է նրա բնութագրման հետևյալ հատվածը՝ «ինչպես հայերի ցեղասպանությունը մինչ այդ», այսինքն մինչև հրեական Հոլոքոստը:

Այդ կապակցությամբ կցանկանայինք ընդգծել, որ, ինչպես նշում է Երուսաղեմի համալսարանի պրոֆեսոր Ֆրանկլին Լիթթլը,

³⁵ Armenian Genocide Quotes. Various Western Quotes Jimmy Carter. May 16, 1978, White House http://www.armeniapedia.org/index.php?title=Armenian_Genocide_Quotes#Mustafa_22_Aaturk22_Kemal

³⁶ Ronald Reagan, Proclamation 4838 of April 22, 1981. Days of Remembrance of Victims of the Holocaust by the President of the United States of America.

³⁴ Տես՝ «California Courier», Los Angeles, December 8, 2005; Ն.Հովհաննիսյան, Արմենոցիդը ճանաչված ցեղասպանություն է, Երևան, 2010, էջ.186-187:

Հայոց ցեղասպանությունը նոր դարաշրջանի սկիզբ է: «Կամբոջայի, Մուդանի, Բուրունդիի, Ռուանդայի և Բոսնիայի կառավարությունների ցեղասպան գործողություններից հետո,- գրում է նա, մենք կարող ենք խոսել այս XX դարի մասին, որը սկսվեց հայերի ցեղասպանությամբ՝ որպես Ցեղասպանության դարաշրջան»³⁷:

Երկրորդ՝ պրեզիդենտ Ռեյգանը հրեական Հոլոքոստը քննարկում է ցեղասպանության համատեքստում, մինչ այդ կատարված Հայոց ցեղասպանության և դրանից ու Հոլոքոստից հետո կատարված Կամբոջայի և շատ այլ երկրներում տեղի ունեցած ցեղասպանությունների համատեքստում: Դա շատ կարևոր հանգամանք է ցեղասպանության շղթան և դրա օղակները արժեքավորելու տեսանկյունից, որը նպաստում է կոնկրետ պատկերացում կազմելու այն վտանգի մասին, որ սպառնում է ցեղասպանություն երևույթը համայն մարդկությանը:

Հետագայում, երբ Մայիտակ տանը Ռեյգանին փոխարինելու են եկել Ջորջ Բուշ ավագը, Բիլ Բլինթոնը և Ջորջ Բուշ կրտսերը, նրանք բոլորն էլ նախքան պրեզիդենտ ընտրվելը ճանաչել են Հայոց ցեղասպանությունը, սակայն, Մայիտակ տուն մտնելով, դրժել են իրենց խոստումը և համառորեն չեն արտասանել «ցեղասպանություն» եզրը, և հեռացել Վուդրո Վիլսոնի, Ջիմի Կարտերի և Ռոնալդ Ռեյգանի ուղեծրից:

Մի փոքր այլ է իրավիճակը ԱՄՆ-ի ներկայիս պրեզիդենտ Բարաք Օբամայի պարագայում: Նա ևս նախքան պրեզիդենտի պարտականությունները ստանձնելը, սենատոր եղած ժամանակ, հայտարարում էր, որ 1915թ. Օսմանյան կայսրությունում հայերի հետ պատահածը ցեղասպանություն է: 2008թ. հունվարի 19-ին Բարաք Օբաման արեց հետևյալ հայտարարությունը. «Երկու տարի առաջ ես քննադատեցի պետական քարտուղարին Հայաստանում ԱՄՆ-ի դեսպան Ջոն Էվանսին պատժելու համար այն բանից հետո, երբ նա ճիշտ օգտագործեց «ցեղասպանություն» եզ-

րը՝ նկարագրելու համար Թուրքիայում 1915թ. սկսված հազարավոր հայերի սպանող: Ես կիսեցի քարտուղար Ռայսի հետ իմ խորին համոզմունքը, որ Հայոց ցեղասպանությունը սուկ հայտարարություն, անձնական կարծիք կամ տեսակետ չէ, այլ լայնորեն փաստարկված իրողություն՝ հաստատված պատմական վկայությամբ: Փաստերն անհերքելի են: Պաշտոնական քաղաքականությունը, որը կոչ է անում դիվանագետներին անփույթ վերաբերվել պատմական փաստերին, անճարակ քաղաքականություն է: Ես որպես սենատոր ուժեղ աջակցել եմ, որ ընդունվի Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ բանաձևը, և որպես պրեզիդենտ ես կճանաչեմ Հայոց ցեղասպանությունը»³⁸: 2009թ. ապրիլի 24-ին ուղերձով դիմելով ամերիկյան ժողովրդին, նա հայտարարեց. «Ես մշտապես հաստատել եմ իմ սեփական տեսակետը այն մասին, թե ինչ է պատահել 1915թ., և իմ տեսակետն այդ պատմության վերաբերյալ չի փոխվել: Իմ նպատակը մնում է հասնել փաստերի լրիվ, անկեղծ և արդարացի ճանաչմանը»³⁹: Այդ նույն հայտարարության մեջ նա առաջին անգամ ցեղասպանության փոխարեն օգտագործեց «Մեծ եղեռն» բառակապակցությունը, նույնը կրկնելով նաև 2012թ., ընդգծելով, որ. «Մեծ եղեռնը կշարունակի ապրել մեր հիշողությունում»⁴⁰:

Մեր կարծիքով պատահական չէր «Մեծ եղեռն» եզրն օգտագործելը: Դա լավ մտածված և հաշվարկված քայլ էր Օբամայի կողմից: Նա և նրա խորհրդատուները շատ լավ գիտեին, որ հայերն այդպես են անվանել 1915թ. իրենց հետ պատահած ողբերգությունը և այդ տերմինն են օգտագործել տասնամյակներ շարունակ, ոչ միայն մինչև Լեմկինի կողմից ցեղասպանության եզրի հայտնագործումը, այլև դրանից հետո և մինչև օրս: Հավանաբար նա դա համարել է փոխզիջումային ձևակերպում, որը կարող էր ընդունելի

³⁸ Barack Obama on the Importance of US-Armenia Relations http://www.barackobama.com/2008/01/19/barack_obama_on_the_importance.php

³⁹ Statement of President Barack Obama on Armenian Remembrance Day, 2009. The White House Office of the Press Secretary, April 24, 2009.

⁴⁰ Նույն տեղում:

³⁷ Franklin Littel, Problems of Genocide, 1997, p.29

լինել այդ եզրի հեղինակ հայությանը, գոհացնել նրանց, մի կողմից, և հավանաբար ընդունելի լինել նաև թուրքերի համար, մյուս կողմից⁴¹: Մակայն դա, ցավոք, տեղի չունեցավ: Հայերը, հատկապես ամերիկյան սփյուռքահայերը, հրաժարվեցին դա ընդունել որպես ցեղասպանությանը համարժեք սահմանում: Գտնում ենք, որ բովանդակային առումով և պատմական ընկալմամբ՝ «Մեծ եղեռնը» և «Ցեղասպանությունը» նույնիմաստ են: Եվ լավ կլիներ, եթե հայերը կենտրոնանային դրա վրա և աշխարհին բացատրեին այդ երկու եզրերի բովանդակային նույնիմաստ լինելը: Կարծում ենք, որ եթե դա արվեր, ապա աշխարհը դա հենց այդպես էլ կընդուներ: Մանավանդ որ, պրեզիդենտ Օբաման հայտարարեց. «Ես մշտապես հայտարարել եմ իմ սեփական տեսակետի մասին, թե ինչ է պատահել 1915թ., և իմ տեսակետը չի փոխվել այդ պատմության մասին: Իմ նպատակը մնում է հասնել փաստերի լրիվ, անկեղծ և արդարացի ճանաչմանը»⁴²: Իսկ նրա տեսակետն այն է, որ դա ցեղասպանություն է եղել:

Ինչ վերաբերում է Թուրքիային, ապա նրա դիրքորոշումը նույնպես ժխտողական էր Օբամայի նոր ձևակերպման հանդեպ:

Այսպիսով, ԱՄՆ-ի պրեզիդենտներն օգտագործել են երեք եզր՝ «Հայերի անէացում»՝ Վուդրո Վիլսոն, «Հայերի ցեղասպանություն»՝ Ջիմի Կարտեր և Ռոնալդ Ռեյգան, և «Մեծ եղեռն»՝ Բարաք Օբամա: Իմաստային առումով այդ երեք տերմինները համարժեք են: Հրեաները նույնպես օգտագործում են երեք անվանում՝ «Ցեղասպանություն», «Հոլոքոստ» և «Շոա», որոնցից ամենագործածականը ոչ թե «Ցեղասպանությունը» կամ «Շոան», այլ «Հոլոքոստն» է:

Ասվածը մեզ հիմք է տալիս հաստատելու, որ ԱՄՆ-ի չորս պրեզիդենտները, թեև որոշ տարբեր ձևակերպումներով, այնուամենայնիվ արդեն ճանաչել են Հայոց ցեղասպանությունը:

2010թ. դեկտեմբերի 4-ին Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչելու վերաբերյալ որոշում ընդունեց ԱՄՆ-ի Կոնգրեսի Ներկայացուցիչների պալատի Արտաքին հարաբերությունների կոմիտեն: Հատկանշական է, որ անգամ որոշման դեմ քվեարկած կոնգրեսականներից և ոչ մեկը չփորձեց ժխտել Հայոց ցեղասպանության փաստը: Նրանք միայն պատճառաբանում էին, որ ժամանակի առումով քվեարկության պահը հարմար չի ընտրված⁴³:

Բացի ԱՄՆ-ի չորս պրեզիդենտներից, Հայոց ցեղասպանության փաստը ճանաչել են նաև այլ երկրների պետական ղեկավարներ, թեև եղել են դեպքեր, երբ տվյալ երկիրն այդ պահին դեռևս պաշտոնապես չէր ճանաչել Հայոց ցեղասպանությունը: Դրա փայլուն օրինակը տվել է Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը: Իրանում շահ Մուհամմեդ Փեհլևիի միապետական վարչակարգի տապալման նախաշեմին բազմաթիվ հայեր, լքելով Իրանը, թողնելով տուն ու տեղ, ողջ ունեցվածքը, ապաստան գտան Լիբանանում: Նրանք վախեցած էին Իրանում լայն ծավալ ստացած իսլամական շարժումից, և իսլամական արմատական վարչակարգի հաստատման հնարավորությունից: Այդ ժամանակ ես գտնվում էի Լիբանանում, ուր ուղարկվել էի Հայաստանի ղեկավարության հանձնարարությամբ և Մոսկվայի համաձայնությամբ՝ խնդիր ունենալով կազմակերպել քաղաքական աջակցություն և այլ օգնություն Լիբանանի հայկական համայնքին, որն ականա հայտնվել էր Լիբանանում 1975-1990թթ. ծավալված քաղաքացիական պատերազմի հորձանուտներում: Լիբանանում հաստատված իրանական հայերը, հանդիպելով ինձ, հետաքրքրվեցին, թե կարո՞ղ է արդյոք Հայաստանի կառավարությունը օգնել իրենց, որ վերադառնան Իրան, իրենց տները և աշխատանքի վայրերը: Ես այդ մասին տեղյակ պահեցի Հայաստանի ղեկավարությանը, որն ինձ հանձնարարեց կիրառել բոլոր հնարավոր միջոցները՝ ապահովելու իրանահայերի անվտանգ վերադարձը Իրան: Այդ նպատակով ես

⁴¹ Ն. Հովհաննիսյան, Արմենոցիդը ճանաչված ցեղասպանություն է, Երևան, 2010:

⁴² The White House Office of the Press Secretary. April 24, 2009. Statement of President Barack Obama on Armenian Remembrance Day

⁴³ Ն. Հովհաննիսյան, Արմենոցիդը ճանաչված ցեղասպանություն է, էջ 180-181:

հանդիպեցի Լիբանանի պառլամենտի նախագահ Հուսեյն Հուսեյնիի հետ, իսկ այդ պաշտոնն իր կարևորությամբ երկրորդն է Լիբանանի կառավարման համակարգում: Ես տեղյակ էի, որ նա Խոմեյնիի մերձավոր կողմնակիցներից մեկն էր և մշտական կապի մեջ էր նրա հետ: Հուսեյնիի և իմ միջև հաստատվել էին գործնական կապեր և քաղաքացիական պատերազմի տարիներին նա մեծապես օգնել է Լիբանանի հայ համայնքին: Ես նրան պատմեցի եղելությունը և նրան խնդրեցի օգնել իրանահայերին: Նա խոստացավ օգնել և այդ հարցով դիմեց այսօրվա Խոմեյնիին: Վերջինս, խորհրդակցելով իր զինակիցների հետ, հատուկ ուղերձով Լիբանան ուղարկեց իր ամենահավատարիմ մարդկանցից մեկին՝ Մուստաֆա Չամրանին, որը շուտով զբաղեցրեց Իրանի պաշտպանության նախարարի պաշտոնը Խոմեյնիի ստեղծած կառավարության կազմում, ապա նաև Իրանի Իսլամական Հանրապետության Հեղափոխական խորհրդի նախագահի պաշտոնը: Հուսեյնին ինձ այդ մասին տեղյակ պահեց, և մենք Չամրանի հետ հանդիպեցինք Բեյրութում՝ Հուսեյն Հուսեյնի առանձնատանը: Այստեղ Չամրանն ինձ հանձնեց Խոմեյնիի ուղերձը՝ խնդրելով այն փոխանցել Հայաստանի ղեկավարությանը: Ահա այդ ուղերձը. «Մենք շատ լավ ծանոթ ենք հայ ժողովրդի պատմությանը, այդ թվում և նրա ողբերգական էջերին: Իրանն այն պետությունը չէ, և պարսիկներն էլ այն ժողովուրդը չեն, որ հայերի նոր ցեղասպանություն կազմակերպեն: Հայերը մեր եղբայրներն են»:⁴⁴ Եվ, իրոք, իրանահայերը Լիբանանից վերադարձան Իրան՝ իրենց տները, և իրանական իշխանություններն ապահովեցին նրանց անվտանգությունը:

Վերադառնալով որոշ երկրների նախագահների կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցին, թեև այդ պետություն-

ները դեռևս պաշտոնապես չեն ճանաչել դա, նշենք, որ Իրանի Իսլամական Հանրապետության նախագահ Մուհամմադ Խաթամին 2004թ. պաշտոնական այցով եղավ Հայաստանի Հանրապետությունում և սեպտեմբերի 9-ին այցելեց Երևանում գտնվող Հայոց ցեղասպանության հուշահամալիր ու ծաղկեպսակ դրեց Հայոց ցեղասպանության անմեղ զոհերի հիշատակին⁴⁵:

Խիստ ուշագրավ է նաև Գրդզստանի պրեզիդենտ ակադեմիկոս Ասկար Ակաևի միանգամայն համարձակ քայլը: Նա 1997թ. ապրիլի 23-ին ելույթ ունենալով Ադրբեյջանի Մլլի մեջլիսում՝ հայտարարեց, որ հայերի նկատմամբ 1915թ. Օսմանյան կայսրությունում իրականացվել է ցեղասպանություն: Թեև նա չհասցրեց պաշտոնապես ճանաչել Հայոց ցեղասպանությունը՝ ներքին խժոժությունների հետևանքով ստիպված լինելով հրաժարական տալ ու հեռանալ երկրից, այդուհանդերձ այդ քայլն ինքնին շատ խոսուն փաստ էր⁴⁶:

Իսկ 2014թ. հունվարի 30-ին Պրահայում, Հայաստանի նախագահ Ս. Սարգսյանի պետական այցի ընթացքում, Չեխիայի նախագահ Միլոշ Չեմանը, մամուլի ասուլիսի ժամանակ «ճանաչեց Հայոց ցեղասպանությունը, 1915թ. իրադարձությունները բնութագրելով «ցեղասպանություն» եզրով»⁴⁷: Նույն կերպ վարվեց նաև Միքիայի պրեզիդենտ Բաշար Ասադը: Հայտնի է, որ Միքիան մույնպես առաջժ չի ճանաչել Հայոց ցեղասպանությունը: Սակայն Բաշար Ասադը, 2014թ. հունվարի 28-ին «Ֆրանս պրես» գործակալությանը տված հարցազրույցի ժամանակ խստիվ դատապարտելով Թուրքիայի չարագործությունները սիրիացիների նկատմամբ, նշեց, որ դրանք հիշեցնում են թուրքերի բարբարոսական գործողությունները հայերի նկատմամբ 1915թ., երբ սպանվեց 1,5 մլն

⁴⁴ Ն. Հովհաննիսյան, Այսօրվա Խոմեյնիի մոտեցումը Խորհրդային Միության հետ հարաբերությունները կարգավորելու հարցում և դիրքորոշումը Հայաստանի և հայության հանդեպ: «Հայաստան-Իրան. 20 տարի համագործակցության ճանապարհով»: Միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Երևան, 2012, էջ 74-75:

⁴⁵ International Affirmation and Recognition of Armenian Genocide http://www.ourararat.com/eng/e_rec.htm

⁴⁶ Ն. Հովհաննիսյան, Արմենոցիդը ճանաչված ցեղասպանություն է, էջ 177-178:

⁴⁷ "Новое Время", Ереван, 1 февраля, 2014, с.2.

անմեղ մարդ՝ ավելացնելով, որ թուրքերի զոհերը դարձան նաև 500 հազար սիրիացի ուղղափառ քաղաքացիներ:

Կարևոր է Անցումային արդարադատության միջազգային կենտրոնի 2002 թ. փետրվարին ընդունած հանրագումարային որոշումն առ այն, որ 1915-1918թթ. հայերի կոտորածները Օսմանյան կայսրությունում «ներառում են ցեղասպանության հանցագործության բոլոր տարրերը, ինչպես սահմանված է Ցեղասպանության կոնվենցիայում»⁴⁸, և իրավագետները, ինչպես նաև պատմաբանները, լրագրողները և այլ մարդիկ արդարացի կլինեն շարունակել նույն կերպ նկարագրել դրանք»⁴⁹:

Այս փաստերը գալիս են հաստատելու Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հաղթական երթի, մասշտաբների և դրա միջազգային մեծ ճանաչման մասին՝ պաշտոնական-ինստիտուցիոնալ մակարդակով:

IV. ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՃԱՆԱՉՈՒՄԸ ՈՉ ԿԱՌԱՎԱՐԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱԿԱՐԳԱԿՈՎ

Ինչ վերաբերում է ոչ կառավարական կազմակերպություններին, ապա դրանք բազմազան են և տարաբնույթ՝ խորհուրդներ, կոմիտեներ, միություններ, ընկերություններ, ասոցիացիաներ և այլն, որոնց դերը նույնպես շատ էական է: Եվ անհնար է խոսել Հայոց ցեղասպանության միջազգային լայնածավալ ճանաչման գործընթացի մասին՝ առանց հաշվի առնելու հասարակական բազմաթիվ կազմակերպությունների դիրքորոշումը: Ոչ կառավարական կազմակերպություններն ավելի ու ավելի կարևոր դեր են խաղում արդի աշխարհում ոչ միայն հասարակական կյանքում, այլև քաղաքական, գիտական, մարդու իրավունքների, անգամ միջազգային հարաբերությունների ոլորտներում: Եվ նրանց կողմից Հայոց ցեղասպանության ճանաչումն ու թուրքական ժխտողականության դատապարտումը ցեղասպանության երևույթի ճանաչման ու գնահատման ուշագրավ գործոններից է:

1. Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչել է Խաղաղության կողմնակիցների համաշխարհային կոնգրեսը

Խաղաղության կողմնակիցների համաշխարհային կոնգրեսն իր ժամանակի համար մեծ դերակատարում ունեցող կազմակերպություն էր: Նա իր աշխարհագրական, էթնիկ, քաղաքական, գիտական և հասարակական ընդգրկումներով միավորել էր գրեթե բոլոր մայրցամաքների խաղաղասեր ուժերին: Իր մասնաճյուղերն ուներ համարյա բոլոր երկրներում, այդ թվում և Հայաստանում: Նրա գործունեության դաշտը շատ լայն էր և բազմազան՝ միջազգային համաժողովների հրավիրում, տարբեր լեզուներով գրականության հրատարակում և տարածում, ցույցերի և միտինգների

⁴⁸ Խոսքը «Ցեղասպանությունը կանխելու և դատապարտելու մասին» ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 1948թ. դեկտեմբերի 9-ի կոնվենցիայի մասին է-Ն.Հ.

⁴⁹ Recognition of the Armenian Genocide http://en.wikipedia.org/wiki/Recognition_of_the_Armenian_Genocide

կազմակերպում և այլն: Նրա ձայնը լսելի էր շատ երկրների ղեկավարներին և միջազգային կազմակերպություններին:

1965թ. հուլիսի 15-ին Ֆինլանդիայի մայրաքաղաք Հելսինկիում բացվեց Խաղաղության կողմնակիցների համաշխարհային կոնգրեսը, որը շատ ներկայացուցչական էր և համարվում էր միջազգային նշանակության երևույթ: Կոնգրեսն ի շարք այլ հարցերի, անդրադարձավ նաև Հայոց ցեղասպանության հարցին: Կոնգրեսը ճանաչեց Հայոց ցեղասպանությունը՝ գտնելով, որ 1915թ. Օսմանյան կայսրությունում հայերի հետ տեղի ունեցածը ցեղասպանություն էր⁵⁰: Կոնգրեսը միաժամանակ դատապարտեց երիտթուրքական ոճրագործների բարբարոսական արարքները, ինչպես նաև ժամանակակից թուրքական իշխանություններին, որոնք հրաժարվում են ճանաչել պատմական արդարությունը:

Հելսինկյան համաշխարհային կոնգրեսի որոշումն իր ժամանակի համար մեծ իրադարձություն էր, որը համայն հայության մեծ ոգևորությունն առաջացրեց:

2. Եկեղեցիների համաշխարհային խորհուրդը և Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը

Շատ կարևոր է Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի (World Council of Churches) դիրքորոշումը: Դա միջազգային քրիստոնեական էկումենիկ կազմակերպություն է: Նրա հիմնումը տեղի ունեցավ 1948թ. օգոստոսին Ամստերդամում՝ 147 եկեղեցիների ներկայացուցիչների մասնակցությամբ, որի մեջ միավորված են կաթոլիկ, ուղղափառ, բողոքական, Հայ առաքելական, արևելյան քրիստոնեական, անգլիկան, լութերական, ավետարանական, բապտիստական և այլ 349 եկեղեցիներ՝ իրենց մոտ 2 միլիարդ հավատացյալներով: Խորհուրդը պարբերաբար գումարում է իր համաժողով-

ները՝ ասամբլեաները, որտեղ քննարկվում են ոչ միայն զուտ կրոնական էկումենիկ հարցեր, այլև համամարդկային խնդիրներ, մարդու իրավունքների, քրիստոնյաների դեմ կիրառվող ոճրագործությունների, բռնարարքների, այդ թվում և ցեղասպանությունը կանխելու, դրա հետևանքները վերացնելու և քրիստոնեական մարդասիրական սկզբունքները կյանքում ավելի հետևողականորեն կիրառելու խնդիրներ:

1983թ. հուլիսի 24-ից օգոստոսի 10-ը Վանկուվերում (Կանադա) կայացավ Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի VI ասամբլեան, որի օրակարգի կարևորագույն հարցերից մեկը Հայոց ցեղասպանության հարցն էր⁵¹: VI ասամբլեայի ընդունած բանաձևը ճանաչեց Թուրքիայում հայերի հետ պատահած ողբերգությունը, մեկուկես միլիոն հայերի բնաջնջումը և կես միլիոն հայերի բռնի տեղահանումն իրենց պատմական հայրենիքից այս դարի սկզբներին՝ որպես ցեղասպանություն, ընդգծելով. «Այդ իրադարձությունների հասարակական ճանաչումը էական է, որպեսզի դրանց հանցագործները չկարողանան շարունակել ծնել դատապարտման արժանի բռնարարքներ, և որպեսզի հայ ժողովրդի պատմությունը հիշելով մյուս ժողովուրդները կարողանան խուսափել նման ճակատագրից»⁵²: Ասամբլեան անթույլատրելի համարեց համաշխարհային հանրության լռությունը նման հարցերի՝ այսինքն ցեղասպանությունների շուրջ, որի հետևանքով տեղի են ունենում անընդունելի բռնարարքներ, և իր մտահոգությունը հայտնեց Միավորված ազգերի կազմակերպությանը, նրա Գլխավոր քարտուղարին՝ ցեղասպանության ոճրագործությունը կանխելու և պատժելու մասին ՄԱԿ-ի համապատասխան կոմիսիոնիայի դրույթները հետևողականորեն կիրառելու և համապատասխան տեղեկատվություն ապահովելու կապակցությամբ: Եկեղեցիների համաշ-

⁵¹ Official Report VI Assembly World Council of Churches. Vancouver, Canada, 24 July-10 August 1983. 5.11 Minutes on Public Issues of Continuing Concern to the WCC. Minutes on the Armenian Genocide

⁵² World Council of Churches. August 10, 1983. http://www.armenian-genocide.org/Affirmation 65/ current_category.5/affirmation_det...

⁵⁰ N. Hovhannissyan, The Armenian Genocide, Armenocide-The Most Genocidal Genocide. In Ten Languages of the World. In English, French, Russian, German, Turkish, Japanese, Hungarian, Armenian, Arabic, Persian, Yerevan, 2009, p.572.

խարհային խորհուրդը միաժամանակ դատապարտեց ցեղասպանությունը, այդ թվում և Հայոց ցեղասպանությունը ժխտելու բոլոր փորձերը:

3. Երիտասարդ մարդկանց քրիստոնեական ասոցիացիան (ԵՄՔԱ) և Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը

Հաջորդ և ամենահին ոչ կառավարական կազմակերպությունը՝ կապված Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հետ, Երիտասարդ մարդկանց քրիստոնեական ասոցիացիան է, որը հիմնվել է Լոնդոնում դեռևս 1844թ.: Այն աշխարհում լայն տարածում ստացած շարժում է, որն ունի 45 միլիոն անդամ ԵՄՔԱ-ի համաշխարհային ալյանսի 124 դաշնային բաժանմունքներում⁵³: ԵՄՔԱ-ն դաշնային միություն է, ձևավորված տեղական և ազգային կազմակերպություններից՝ կամավորության սկզբունքով, և բաց է բոլորի համար՝ անկախ նրանց սոցիալական պատկանելությունից, տարիքից և սեռից: Նրա հիմնական նպատակն է քրիստոնեական սկզբունքների ներդրումը կյանքում՝ ելնելով «առողջ հոգի, միտք և մարմին» սկզբունքից:

2002թ. հուլիսի 14-20-ը գումարվեց ԵՄՔԱ-ի 15-րդ կոնգրեսը Օքսթեփեկում (Մեքսիկայում): Հենց այդ կոնգրեսում ասոցիացիան սահմանեց իր դիրքորոշումը Հայկական հարցի նկատմամբ, ի մասնավորի՝ Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցում: Նա 2002թ. հուլիսի 20-ին ընդունեց բանաձև Հայոց ցեղասպանության ճանաչման վերաբերյալ: Ահա այդ բանաձևի ամբողջական տեքստը.

«ԵՄՔԱ-ի հայկական բաժանմունքի հետ աշխատելու ընթացքում, ԵՄՔԱ-ի եվրոպական ալյանսը խորապես ըմբռնեց այն տրավման, որ ապրում է հայ ժողովուրդը՝ որպես արդյունք շարունակվող աշխարհի մեծ մասի այն անտարբերության՝ հանդեպ

ցեղասպանությունը, որն իրագործվել է նրա նկատմամբ 20-րդ դարի սկզբներին:

Որպես քրիստոնեական երիտասարդական շարժում, ԵՄՔԱ-ի համաշխարհային ալյանսը հավատում է, որ անցյալի անարդարությունների ճանաչման ձախողումը նպաստում է ապագայում նրանց կրկնվելուն:

Այս համոզմունքով ԵՄՔԱ-ի համաշխարհային ալյանսի Համաշխարհային խորհուրդը՝ գումարված 2002թ. Օքսթեփեկում (Մեքսիկա), ճանաչում և դատապարտում է հայ ժողովրդի դեմ իրագործված ցեղասպանությունը և կոչ անում բոլոր ազգային ԵՄՔԱ-ներին նման ճանաչում և դատապարտում»:⁵⁴

Կարծում ենք, որ այդ փաստաթուղթը՝ ի հավելումն Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի ընդունած բանաձևի, ավելի հստակ և ամբողջական պատկերացում է տալիս Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցում աշխարհի քրիստոնյաների դիրքորոշման մասին: Դա ավելի համոզիչ է դարձնում «Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը որպես միջազգայնորեն ճանաչված ցեղասպանություն» տեսակետը:

4. Ժողովուրդների մշտական տրիբունալի դատավճիռը Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ

Ժողովուրդների մշտական ատյանը (Permanent Peoples' Tribunal) միջազգային կարծիքի արտահայտման ատյան է և նշանակալի դեր է կատարում միջազգային իրավական համակարգում: Նրա որոշումները, գործողությունները, դիրքորոշումները և կարծիքը բարձր է գնահատում միջազգային հանրությունը:

Ժողովուրդների մշտական տրիբունալը կամ ատյանը հիմնվել է 1979թ. Բոլոնիայում: Նրա հիմնադիրն է իտալացի սենատոր Լե-

⁵⁴ European Alliance of YMCAs, July 20, 2002. 15th World Council of YMCAs, Oaxtepec, Mexico, 14th-20th July, 2002. http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.271/current_category.5/affirmation_d...

⁵³ YMCA <http://www.en.wikipedia.org/wiki/YMCA>

լիո Բասսոն: Դա, ինչպես նշված է նրա կանոնադրության մեջ, Միջազգային կարծիքի ատյան է: Իր գոյության ընթացքում նա անդրադարձել է Տիբեթի, Էրիտրեայի, Ֆիլիպինների, Արևելյան Թիմորի, Արգենտինայի, Չաիլի, Նիկարագուայի, Գվատեմալայի, Արևմտյան Սահարայի, Սալվադորի, Ֆիլիպինների և այլ երկրների հարցերի քննարկմանը:

Այն իր գործունեության մեջ հատուկ տեղ է հատկացրել նաև Հայկական հարցի քննարկմանը, հանգամանալիորեն անդրադառնալով, ինչպես նշված է ուղեկցող փաստաթղթում, Հայոց ցեղասպանությանը: Հիմնովին ուսումնասիրելով Հայկական հարցը, այդ թվում և պատմական կտրվածքով, և նրա դրսևորումները պատմական տարբեր փուլերում, Ժողովուրդների մշտական տրիբունալը հայ ժողովրդի պատմության ամենասարսափելի շրջանը համարում է Օսմանյան տիրապետության շրջանը, երբ երիտթուրքական դահիճներն իրագործեցին իրենց գլխավոր հանցագործությունը՝ Հայոց ցեղասպանությունը: 1984թ. ապրիլի 16-ին ընդունված վերդիկտում՝ դատավճռում, Մշտական տրիբունալն արձանագրում է, որ երիտթուրքերի ոճրագործության արդյունքում «Արևելյան Անատոլիայում ամբողջ հայ ժողովուրդն անհետացավ»⁵⁵: Դա իրավական և գիտական առումով Հայոց ցեղասպանության բուն էությունը հիմնովին բացահայտող և, որ ամենագլխավորն է, անառարկելի գնահատական է: Դատավճռում նաև ասված էր. «Յուրաքանչյուր ժողովուրդ գոյության իրավունք ունի: Յուրաքանչյուր ժողովուրդ իրավունք ունի խաղաղորեն պահպանել իր տարածքի սեփականությունը և վերադառնալ այնտեղ, եթե նա դրանից վտարվել է»⁵⁶: Սակայն Օսմանյան կառավարությունը, ինչպես ասված է դատավճռում, զրկեց Օսմանյան կայսրության հայերին այդ իրավունքից: Ատյանը դատապարտեց հայերի նկատմամբ երիտթուրքերի նման բարբարոսական քաղաքականությունը: Դա-

տավճիռ-վերդիկտում կա մի նրբին դիտարկում առ այն, որ թուրքական կառավարությունը ոչ միայն ինքն է փորձում ժխտել Հայոց ցեղասպանությունը, այլև մեծ ճիգեր է գործադրում, որպեսզի այլ երկրներ և կազմակերպություններ նույնպես ժխտեն Հայոց ցեղասպանության փաստն իսկ: Ահա դատավճռի այդ հատվածը. «Թուրքական յուրաքանչյուր կառավարություն 1915թ. սկսած հրաժարվում է համաձայնել գենոցիդային դեպքերի համար պատասխանատու լինելու հետ: Թուրքական կառավարությունը մեծ ջանքեր է գործադրում խափանելու Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը: Տրիբունալն այն տեսակետին է, որ ցեղասպանության հանցանքի համար պատասխանատվությունը մնում է իրողություն»:

Այսպիսով, Ժողովրդական մշտական տրիբունալի 1984թ. վերդիկտը, օսմանյան Ռազմական ատյանի 1919թ. վերդիկտի և Անցումային ադառադատության միջազգային կենտրոնի 2002թ. որոշման հետ միասին, երեք իրավական գլխավոր փաստաթղթերն են, որոնք հիմք են տալիս եզրակացնելու, որ Հայոց ցեղասպանությունը նաև իրավական առումով ճանաչված ցեղասպանություն է:

5. Նոբելյան մրցանակակիրների կոչը հայ-թուրքական հաշտեցման և Հայոց ցեղասպանությունը Թուրքիայի կողմից ճանաչելու և սահմանները բացելու վերաբերյալ

Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գիտական ասպեկտը, ինչպես արդեն նշել ենք, չի կարող սահմանափակվել միայն Յեղասպանագետների միջազգային ասոցիացիայի ղեկավարության նախկին Թուրքիայի վարչապետ Էրդողանին, նրա այլ որոշումներով և փաստաթղթերով: Կան նաև միջազգային մեծ ճանաչում ունեցող այլ գիտական հաստատություններ, հիմնադրամներ և կազմակերպություններ, որոնք նույնպես անդրադարձել են Հայոց ցեղասպանությանը և իրենց հեղինակավոր տեսակետն արտահայտել դրա

⁵⁵Permanent Peoples' Tribunal. Verdict of the Tribunal, 16 April, 1984 /Affirmation 66/ current_category.5 /affirmation_det

⁵⁶Նույն տեղում:

վերաբերյալ: Դրանց մեջ իր նշանակությամբ առանձնանում է Նոբելյան մրցանակի դափնեկիր, Հոլոքոստը վերապրած Էլի Վեսելի «Հանուն հումանիզմի» հիմնադրամը, որը պատրաստել է հատուկ փաստաթուղթ Հայոց ցեղասպանության և հայ-թուրքական հարաբերությունների վերաբերյալ: 2007թ. ապրիլի 9-ին այդ փաստաթուղթն ընդունել և ստորագրել են Նոբելյան մրցանակի 53 դափնեկիրներ՝ աշխարհահռչակ ակադեմիկոս-գիտնականներ, գրողներ, տնտեսագետներ և Նոբելյան մրցանակներ շահած այլ գիտնականներ, որոնք աշխարհում գիտական այդ ամենաբարձր պարգևը շահել են վերջին երեսուն տարիների ընթացքում:

Նամակում «Կոչ է արվում Հայաստանին և Թուրքիային՝ հաստատել դիվանագիտական հարաբերություններ առանց նախապայմանների, բացել սահմանները և հաստատել քաղաքակիրթ հասարակությանը վայել շփումներ»⁵⁷: Բաց նամակով աշխարհի այդ խոշոր գիտնականները «պարտավորեցնում են թուրքական կառավարությանն ընդունել, որ հայերի 1915-1918 թվականների զանգվածային սպանությունները և բռնի տեղահանումները Օսմանյան կայսրությունում հանդիսանում են ցեղասպանություն»:⁵⁸ Շատ կարևոր է նաև Նոբելյան մրցանակի դափնեկիրների փաստարկն առ այն, որ «նրանք հավանություն են տալիս 2003 անկախ ուսումնասիրություններին, որոնք եզրակացրել են, որ 1,5 մլն օսմանյան հայերի սպանությունը լրիվ համապատասխանում է ցեղասպանության միջազգայնորեն ընդունված սահմանումին»⁵⁹: Նրանց կարծիքով. «Բաց սահմանները մեծապես կբարելավեն սահմանի երկու կողմերի համայնքների տնտեսական պայմանները և կհեշտացնեն մարդկային փոխհամագործակցությունը, որը էական է փոխհասկացության համար»⁶⁰:

⁵⁷ Nobel Laureates Call for Armenian-Turkish Reconciliation, <http://www.rferl.org/content/article/1075779.html>

⁵⁸ Նույն տեղում:

⁵⁹ Նույն տեղում:

⁶⁰ Նույն տեղում:

Նոբելյան մրցանակակիրները գտնում են, որ թուրքական և հայկական կառավարությունները պետք է մեղմացնեն իրենց ձգձգվող լարվածությունը «լրացուցիչ պայմանագրերի և լրիվ դիվանագիտական հարաբերությունների միջոցով», ինչը, հավատացած են նրանք, կնպաստի երկկողմանի գիտական կապերին և ուսանողների փոխանակությանը: Շարունակելով իրենց պահանջները, Նոբելյան մրցանակակիրները կոչ են անում թուրքական կառավարությանը՝ վերացնել թուրքական քրեական օրենսգրքի այն հոդվածը, որը հանցագործություն է դիտում թուրքիզմի ապահիտեզրացումը և օգտագործվում ընդդեմ այլախոհ մտավորականների, որոնք հարց են բարձրացնում պաշտոնապես հրաժարվել Հայոց ցեղասպանության ժխտումից:

Նամակում նրանք նաև պահանջում էին, որ «Հայաստանը նույնպես պետք է վերանայի իր ավտորիտար կուրսը, արտոնի ազատ և արդար ընտրություններ և հարգի մարդու իրավունքները»⁶¹:

Նոբելյան մրցանակակիրների նամակն աննախադեպ երևույթ էր, կարևոր ներդրում Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացում, ամրապնդում էր այդ գործընթացի գիտական հիմքերը, ոչ մի տեղ չէր թողնում Հայոց ցեղասպանության փաստը կասկածի տակ դնելու համար՝ մի կողմից, և անելանելի դրության մեջ դնում Թուրքիայի ցեղասպանության ժխտման քաղաքականությունը՝ մյուս կողմից:

Իսկ թուրք ականավոր ցեղասպանագետ, պրոֆեսոր Թաներ Աքչամը Թուրքիային համարում է «ցեղասպանության ժխտման ինդուստրիայի հիմնադիր»:

⁶¹ Նույն տեղում:

6. Թուրքիայի Մարդու իրավունքների ասոցիացիայի Ստամբուլի բաժանմունքի դիրքորոշումը.

«Խոնարհում Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակին»

Թուրքիայում տեղի են ունենում որոշակի խմորումներ, դրսևորվում զարգացման նոր միտումներ և արտահայտվում նոր հեռանկարների հույսեր: Իհարկե, չպետք է ծայրահեղության մեջ ընկնել և գերազնահատել դրանց նշանակությունը, բայց փաստ է, որ Թուրքիայում արդեն զգալի թիվ են կազմում այն մտավորականները, որոնք համարձակորեն հանդես են գալիս երկրում քաղաքական փոփոխություններ կատարելու, Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչելու և իր պատմության, նրա սև էջերի հետ հաշտվելու պահանջներով: Դրանց թվում են Ռազիպ Չարաքոլուն, Թաներ Աքչամը, Այշեն, Օրհան Փամուկը, Մուրատ Բեյգեն, Անկարայի, Ստամբուլի և Թուրքիայի այլ համալսարանների պրոֆեսորներ, գրողներ և հրատարակիչներ:

Թուրքիայի Մարդու իրավունքների ասոցիացիան հիմնվել է 1986թ., նրանում մեծ դեր է պատկանում իրավաբաններին, զանգվածային լրատվամիջոցների ներկայացուցիչներին, մտավորականության տարբեր խավերին և քաղաքական բանտարկյալների ազգականներին: Նրա շտաբ-կայանը գտնվում է Անկարայում, ունի 34 մասնաճյուղ Թուրքիայի 81 նահանգներում, իսկ անդամների ընդհանուր թիվը հասնում է 17 հազարի:

Թուրքական կառավարությունը մշտապես խառնվում է ասոցիացիայի գործերին, հետապնդում նրա գործունյա անդամներին, որոնցից 14-ը սպանվել է: Ասոցիացիան իր տեսադաշտում է պահում մարդու իրավունքների պաշտպանության և քրդական հարցերը, բանտարկյալների, նրանց նկատմամբ կտտանքներ կիրառելու, կանանց իրավունքների, երեխաների պաշտպանության և համանման այլ հարցեր:

Նա անդրադառնում է նաև Հայոց ցալասպանության ճանաչման հարցին: Այդ տեսանկյունից ուշագրավ է Թուրքիայի Մարդու

իրավունքների ասոցիացիայի Ստամբուլի բաժանմունքի դիրքորոշումը և գործունեությունը:

Նա 2006թ. ապրիլի 24-ին անդրադարձավ Հայոց ցեղասպանության 90-ամյա տարելիցին, որի վերաբերյալ մամուլի հատուկ թողարկում (Press Release) է եղել: Ահա այդ փաստաթղթի հիմնական հարցադրումները և բնորոշումները. «Այս օրը՝ ապրիլի 24-ը, համայն աշխարհում ճանաչվում է որպես մի տարեթիվ, որը խորհրդանշում է Հայոց ցեղասպանությունը: Միայն Թուրքիայում է, որ դրա վրա տաբու է դրված: Թուրքական պետությունը գորակոչում է իր բոլոր ռեսուրսները՝ ժխտելու այս օրվա իմաստը»:⁶² Ասոցիացիան հավաստում է, որ Ցեղասպանության ժխտումն ինքնին մարդու իրավունքների կոպիտ խախտում է, որն «անհատներին զրկում է իր նախնիներին սգալու իրավունքից՝ ազգի էթնիկական գտման, բոլոր տարիքի մարդկանց, բոլոր մասնագիտությունների, սոցիալական բոլոր խավերի, կանանց, տղամարդկանց, երեխաների, նորածինների, մեծ ծնողների ոչնչացման համար՝ միայն այն բանի համար, որ նրանք հայեր էին»:⁶³ Այնուհետև Ստամբուլի բաժանմունքի հրապարակած այդ փաստաթղթում ասվում է. «Ամեն առիթով Թուրքիայում ժխտվում է ոչ միայն հայ ժողովրդի հոգևարքը, այլև փորձեր են կատարվում արդարացել ցեղասպանությունը: Ժխտումն ինքնին ցեղասպանության բաղկացուցիչ մասն է և ցեղասպանության շարունակության արդյունքը»:⁶⁴ Մարդու իրավունքների Ստամբուլի բաժանմունքի անդամները, միանալով հայ սզակիրներին, հայտարարում են. «Այսօր մենք՝ որպես մարդու իրավունքների պաշտպաններ, կցանկանայինք դիմել բոլոր հայերին Թուրքիայում և աշխարհի բոլոր մասերում և ասել նրանց՝ մենք ցանկանում ենք կիսել ձեր սրտի ցավերը և խոնարհվել ձեր կորուստների հիշատակի առջև: Նրանք նաև մեր կորուստներն են:

⁶² Human Rights Association of Turkey. Istanbul Branch, Press Release , 24th April 2006, [http://en.wikipedia.org/wiki/Human_Rights_Association_\(Turkey\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Human_Rights_Association_(Turkey))

⁶³ Նույն տեղում:

⁶⁴ Նույն տեղում:

Մեր պայքարը Թուրքիայում մարդու իրավունքների համար միևնույն ժամանակ մեր սուգն է մեր ընդհանուր կորուստների համար և հարգանք Յեղասպանության զոհերի հանդեպ»⁶⁵:

Մարդու իրավունքների ասոցիացիայի Ստամբուլի բաժանմունքի գլխավոր կարգախոսը դառնում է՝ «ԱՅԼԵՎՍ ԵՐԲԵՔ»:

Չենք կարծում, թե թուրքական այս փոստաթուղթը մեկնաբանության կարիք ունի: Ամեն ինչ ասված է հստակ: Միայն կցանկանայինք շեշտել, որ այս փաստաթուղթը, արդի թուրքական կառավարության քաղաքականությունը Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչելու հարցում իր ճշմարտացիությամբ, անողոք քննադատությամբ, իրերն ու դեպքերն իրենց անուններով կոչելու, թուրքական նախորդ և ներկա ղեկավարությանը մեղադրանք ներկայացնելու առումով, աննախադեպ մերկացնող փաստաթուղթ է:

Մյուս կողմից, առանց չափազանցության գիրկն ընկնելու, կարելի է խոսել թուրքական հասարակության ներսում նոր միտումների երևան գալու և քաղաքական նոր մթնոլորտի ձևավորման հնարավորության մասին: Եվ ապագան ցույց կտա, թե արդյո՞ք Թուրքիան պատրաստ է մինչև վերջ այդ ուղիով ընթանալու:

Դժբախտաբար ժամանակակից Թուրքիան դեռևս պատրաստ չէ դրան:

X X X

Հայոց ցեղասպանությունը հաստատել և դատապարտել են նաև այլ ոչ կառավարական կազմակերպություններ: Մենք արդեն նշել ենք Յեղասպանագետների միջազգային ասոցիացիայի հստակ և անառարկելի դիրքորոշման մասին և անհրաժեշտ չենք գտնում կրկին անդրադառնալ դրան:

Հրեական որոշ գործիչների քննադատությունից հետո, ազդեցիկ Հրեական հակազրպարտչական լիգան 2007թ. օգոստոսի 21-ին՝ Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչեց «որպես ցեղասպանությանը համարժեք ցեղասպանություն»⁶⁶:

Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչել են Երուսաղեմի Հոլոքոստի և գենոցիդի ինստիտուտը, Երուսաղեմի Հոլոքոստի թանգարանը, Նյու Յորքի Յեղասպանության ուսումնասիրության ինստիտուտը, Վաշինգտոնի Հոլոքոստի թանգարանը, Ամերիկայի Հրեական կոնգրեգացիայի միությունը և այլ ինստիտուտներ, գիտական ու մշակութային հաստատություններ:

Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչել են նաև ամերիկյան, անգլիական, գերմանական, ռուսական, ֆրանսիական, արաբական և այլ միջազգային ամենահեղինակավոր զանգվածային լրատվամիջոցներ՝ ամերիկյան «Նյու Յորք Թայմսը», անգլիական «Թայմսը» և «Ինդեփենդենտը», ֆրանսիական «Լե Մոնդը» և «Լե Ֆիգարոն», գերմանական «Շպիգելը», ռուսական «Իզվեստիան», եգիպտական «Ռուզ ալ-Յուսուֆը», լիբանանյան «Ալ-Սաֆիրը», «Ալ-Նահարը» և այլն: Նրանց դիրքորոշման մասին ընդհանուր գաղափար կազմելու համար բերենք «Նյու Յորք Թայմսի» հրատարակչական խորհրդի 2004թ. ընդունած որոշումն առ այն, որ «1915թ. դեպքերն ընկնում են «գենոցիդի» սահմանման տակ, և երբ հրատարակվող հոդվածներն այս թեմային են վերաբերում, ապա հրատարակչական աշխատակազմը միշտ օգտագործելու է «գենոցիդ»

⁶⁵ Նույն տեղում:

⁶⁶ Recognition of the Armenian Genocide-Wikipedia, the free encyclopedia...

բառը»⁶⁷: Հողվածում նաև նշվում էր, որ «Հայերի լայնածավալ սպանությունները օսմանյան կառավարության կողմից 20-րդ դարի սկզբներին սխալ կերպով նկարագրվում էին որպես սպանություններ, որոնց ընթացքում 1,5 միլիոն հայ մահացավ: Թերթի խմբագրական խորհուրդը պարզաբանեց, որ դա ցեղասպանություն է և ոչ թե «ջարդեր»⁶⁸: «Նյու Յորք Թայմսը» մատնանշում է, որ «Հայոց ցեղասպանություն» ձևակերպման օգտագործումը կատաղեցրել է Թուրքիային»⁶⁹: Եվ դա միանգամայն հասկանալի է, քանի որ, ինչպես նշվել է, «Թուրքիան ցեղասպանության ժխտման ինդուստրիայի հիմնադիրն է»:

Հարկ է նաև ավելացնել, որ արաբ պատմաբան, Հայոց ցեղասպանությանը նվիրված մի շարք արժեքավոր աշխատությունների հեղինակ Մուսա Պրենսը, Ռաֆայել Լեմկինի հայտնագործած «գե-նոցիդ» եզրի մնանությամբ, 1960-ականների կեսերին շրջանառության մեջ դրեց «Արմենոցիդ»՝ «Հայասպանություն» եզրը և տվեց դրա գիտական սահմանումը՝ «Արմենոցիդը ամենագենոցիդային գենոցիդն է»⁷⁰:

Մեր կարծիքով, այլևս անհնար է անտեսել հայեցակարգային այդ դրույթը, ինչը պետք է արտացոլվի Հայոց ցեղասպանության ճանաչման նոր հայեցակարգում և ռազմավարությունում:

V. ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ. ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԱՐՄԵՆՈՑԻԴ- ՀԱՅԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՐԴԵՆ ՄԵՋԱԶԳԱՅՆՈՐԵՆ ՃԱՆԱԶՎԱԾ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ Է

Եվ այսպես, Հայոց ցեղասպանությունից մոտ 100 տարի անցած ժամանակաշրջանում աշխարհի բազմաթիվ լեզուներով կուտակվել է վիթխարի քանակությամբ նյութ՝ արխիվային և պաշտոնական փաստաթղթեր, պետական օրենսդիր և գործադիր գանազան կառույցների կողմից ընդունված որոշումներ և բանաձևեր, պետության ղեկավարների պաշտոնական հայտարարություններ, միջազգային կազմակերպությունների, գիտաժողովների և կոնգրեսների հայտարարություններ ու հռչակագրեր, որոնք հաստատում և ճանաչում են Հայոց ցեղասպանությունը:

Դրանց մեջ իրենց նշանակությամբ կարևոր տեղ են գրավում դատախարակական ատյանների վերլիկտները, որոշումներն ու դատավճիռները, որոնք հաստատում են Հայոց ցեղասպանության պատմական փաստը՝ դատապարտելով բոլոր մեղավորներին, բոլոր նրանց, ովքեր ժխտում են այդ պատմական իրողությունը:

Բացառիկ նշանակություն ունեն գիտական աշխարհի կարծիքը, առանձին ականավոր գիտնականների, այդ թվում՝ Նոբելյան մրցանակի դափնեկիրների տեսակետներն ու եզրահանգումները, մարդու իրավունքների պաշտպանության կազմակերպությունների որոշումները Օսմանյան կայսրության ղեկավարների ցեղասպան քաղաքականության և ժամանակակից Թուրքիայի Հայոց ցեղասպանության ժխտման քաղաքականության մասին: Ցեղասպանագիտությունը, որպես գիտական նոր ուղղություն Թուրքիային համարում է ցեղասպանության ժխտման ինդուստրիայի հիմնադիր, իսկ ցեղասպանության ժխտումը՝ նշանակում է ցեղասպանության ենթարկված ժողովրդի նկատմամբ երկրորդ ցեղասպանության իրագործում:

⁶⁷ The New York Times: Events in 1915 were not a «Massacre». It was Genocide, 7.04. 2007.

⁶⁸ Նույն տեղում:

⁶⁹ Նույն տեղում:

⁷⁰ Moussa Prince, avec la collaboration de Marie-Ange Prince. Un genocide impuni. L'Armenocide. Heidelberg Press-Lebanon, 1967.

Պատմաբանների, բախումնաբանների, քաղաքագետների և մշակութաբանների կողմից վիթխարի աշխատանք է կատարվել Հայոց ցեղասպանության ուսումնասիրության ուղղությամբ, բազմաթիվ գիտական լուրջ մենագրական ուսումնասիրություններ են հրատարակվել Հայաստանում, ԱՄՆ-ում, Մեծ Բրիտանիայում, Գերմանիայում, Ռուսաստանում, Ֆրանսիայում, Կանադայում, Իտալիայում, Իսպանիայում, Լիբանանում, Սիրիայում, Եգիպտոսում, Իսրայելում, Արգենտինայում, Ուրուգվայում, Բրազիլիայում և շատ այլ երկրներում: Կուտակված հսկայածավալ այդ տարաբնույթ նյութերի ուսումնասիրությունն ու վերլուծությունը և հայեցակարգային նոր մտտեցումների ու հիմնադրույթների արդյունքների ամփոփումը գալիս են հաստատելու Ցեղասպանագետների միջազգային ասոցիացիայի անառարկելի, դարակազմիկ ամփոփիչ եզրակացությունն առ այն, որ «**Հայոց ցեղասպանությունը հաստատված է միջազգային գիտական, իրավական և մարդու իրավունքների հանրությունը**»⁷¹: Իսկ «Միջազգային գիտական, իրավական և մարդու իրավունքների հանրություն» հասկացության ամբողջությունը արդի աշխարհի ամենաբարձր արժեքային համակարգի հիմքն է: Այդ արժեքային համակարգն իրեն արժանի մրցակից չունի, և ելակետային է համարվում արդի աշխարհի տարբեր բնույթի երևույթների և իրադարձությունների, այդ թվում՝ ցեղասպանության գնահատման խիստ պատասխանատու հարցում:

Միաժամանակ վերոնշյալ փաստերը հաստատում են նաև այն տեսակետի ճշմարտացիությունը, որ «**միայն հայերը չէ, որ հաստատում են Հայոց ցեղասպանությունը, այլ դա գիտնականների մոտ տիրապետող կարծիք է**», ինչպես նշված է Ցեղասպանագետների միջազգային ասոցիացիայի մամակում՝ հասցեագրված Թուրքիայի վարչապետ Էրդողանին:

Այսպիսով, այսօր արդեն ցեղասպանագիտությունը, տիրապետող հայեցակարգային դրույթները, տարաբնույթ փաստերը,

պաշտոնական փաստաթղթերը և նյութերը, զանազան որոշումները, բանաձևերը, հռչակագրերը և տեսադրույթները հաստատում և հիմք են տալիս ընդունելու ու հայտարարելու, որ Հայոց ցեղասպանություն-Արմենոցիդ-Հայասպանությունն արդեն միջազգայնորեն ճանաչված ցեղասպանություն է: Դա արդեն անժխտելի ճշմարտություն է: Դա նույնպիսի անհերքելի իրողություն է, ինչպես «Հրեական Շոա-Հոլոքոստ-ցեղասպանությունը», ինչպես XX-XXI դարերում Եվրոպայում, Ասիայում և Ամրիկայում իրագործված մյուս բոլոր ցեղասպանությունները: Հայոց ցեղասպանության հիմնախնդիրը դուրս է եկել զուտ հայ-թուրքական շրջանակներից և ձեռք բերել միջազգային նշանակություն:

Միջազգային գիտական, իրավական և մարդու իրավունքի պաշտպանության հանրության կողմից Հայոց ցեղասպանության հաստատումից հետո սկսվում է նոր փուլ՝ Հայոց ցեղասպանության ճանաչման փուլից անցում Հայոց ցեղասպանության արդարացի հատուցման և Օսմանյան կայսրության իրագործած ոճրագործության ծանր հետևանքների վերացման փուլ:

⁷¹Interational Association of Genocidal Scholars' Letter on calls for «Impartial Study» [http:// npfdinfo.blogspot.com/2005/06/iags-letter -on-calls-for-impartial.html](http://npfdinfo.blogspot.com/2005/06/iags-letter-on-calls-for-impartial.html)

Հեղինակի մասին

Պատմական գիտությունների դոկտոր (1968), պրոֆեսոր (1972), գիտության վաստակավոր գործիչ (2003), ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի թղթակից անդամ (2006): ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի հիմնադիրներից և ղեկավարներից է, նույն ինստիտուտի արաբական երկրների բաժնի կազմակերպիչ և ղեկավար (1960-2002), հայկական արաբագիտական դպրոցի հիմնադիր: 1984-1994թթ. եղել է ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի տնօրենի գիտական գծով տեղակալ, իսկ 1995-2006թթ.՝ ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի տնօրեն: 2006 թվականից վերոնշյալ ինստիտուտի տնօրենի խորհրդակցական, Մերձավոր և Միջին Արևելքում միջազգային և տարածաշրջանային հարաբերությունների ուսումնասիրության բաժնի հիմնադիր-ղեկավար, ՀՀ պաշտպանության նախարարության Դ.Կանայանի անվան Ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտի պետի խորհրդակցական:

Տասնամյակներ շարունակ նրա ուսումնասիրությունների կենտրոնում են եղել այնպիսի հանգուցային հիմնախնդիրներ, ինչպես արաբական երկրների և Մերձավոր ու Միջին Արևելքի ժողովուրդների պատմությունը, ազգային ազատագրական շարժումները և անկախ արաբական երկրների կազմավորումը, միջազգային և միջարաբական հարաբերությունները, քաղաքական իսլամը, Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդիրը և էթնոքաղաքական առճակատումները, Հայոց ցեղասպանությունը, հայ-արաբական հարաբերությունները և հայ համայնքների դերը արաբական երկրներում և այլն: Այդ հարցերի վերաբերյալ հրատարակել է ավելի քան 500 աշխատություն, այդ թվում՝ 80 մենագրական հետազոտություն, որոնց զգալի մասն արտասահմանում՝ ԱՄՆ-ում, Անգլիայում, Գերմանիայում, Իտալիայում, Ռուսաստանում, Թուրքիայում, Ճապոնիայում, Կորեայում, Հունգարիայում, Ռումինիայում, Լիբանանում, Սիրիայում, Եգիպտոսում, Իրանում, Կանադայում և այլ երկրներում, աշխարհի տարբեր լեզուներով: Դրանց շարքում այնպիսի հիմնարար ուսումնասիրություններ, ինչպես «Արաբական երկրների պատմություն (VII դ. -2005թ.)» քառահատորյակը, որը 2007թ. արժանացել է ՀՀ պրեզիդենտի մրցանակին, իսկ 2011թ. թարգմանվել և հրատարակվել է արաբերեն՝ Հալեբում, «Հայոց ցեղասպանություն. Արմենոցիդ՝ ամենացեղասպան ցեղասպանություն. աշխարհի տասը լեզուներով. անգլերեն, ֆրանսերեն, գերմաներեն, ռուսերեն, բուրբերեն, ճապոներեն, հունգարերեն, հայերեն, արաբերեն, պարսկերեն», որը 2010թ. ստացել է ՀՀ մշակույթի նախարարության Առաջին կարգի դիպլոմ և այլն:

1985թ. Սիրիայի բարձրագույն կրթության նախարարության հրավերով գիտահետազոտական ուսումնասիրություններ է կատարել Դամասկոսի և Հալեբի համալսարաններում, 1989թ.՝ Բրիտանական ակադեմիայի հրավերով՝

Լոնդոնի ու Էդինբուրգի համալսարաններում և Միջազգային հարաբերությունների արքայական ինստիտուտում (Չաթամ Հաուզ), շահելով Ֆուլբրայթի մրցույթում, 1993-1994թթ. մոտ մեկ տարի աշխատել է Ջորջ Վաշինգտոնի համալսարանում, 1995թ.՝ Սերիլենդի համալսարանում (ԱՄՆ) և այլն: Նրա ակտիվ մասնակցությամբ 2007թ. Կահիրեի համալսարանում հիմնվել է Հայկական հետազոտությունների կենտրոն:

Անդամ է մեկ տասնյակից ավելի արտասահմանյան ակադեմիաների և գիտական ընկերությունների, այդ թվում՝ Նյու Յորքի գիտությունների ակադեմիայի, «Արարատ» գիտությունների միջազգային ակադեմիայի (Փարիզ), Ազգային անվտանգության հիմնախնդիրների գիտությունների միջազգային ակադեմիայի (Մոսկվա), Ազգային անվտանգության հիմնախնդիրների գիտությունների համահայկական ակադեմիայի (Երևան), Բնության և հասարակության մասին գիտությունների միջազգային ակադեմիայի (Գերմանիա), Աշխարհի ժողովուրդների հոգևոր միասնության միջազգային ակադեմիայի (Մոսկվա), ինչպես նաև Սիրիայի Արաբական գիտության պատմության ընկերության, ԱՄՆ-ի Ազգային աշխարհագրական ընկերության, Յեղասպանագետների միջազգային ասոցիացիայի, Քաղաքական գիտության Հայաստանի ասոցիացիայի և այլն: Քեմբրիջի (Անգլիա) միջազգային կենսագրական կենտրոնը 2004թ. նրան հռչակել է «XXI դարի ակնավոր գիտնական», 2005թ.՝ «Աշխարհի առաջատար գիտնական», իսկ 2009թ. ներառել է 100 ամենաբարձրակարգ գիտնականների ցանկում:

Եգիպտոսի Արաբական Հանրապետության և Հայաստանի Հանրապետության միջկառավարական համատեղ հանձնաժողովի հայկական մասի անդամ է, Հայաստանի կոնֆլիկտների լուծման կենտրոնի հիմնադիր-տնօրենն է, Հայ-ատլանտյան ասոցիացիայի պրեզիդենտը: Երկար տարիներ եղել է Խորհրդային-արաբական բարեկամության ասոցիացիայի վիցե պրեզիդենտ, Հայ-արաբական բարեկամության և մշակութային կապերի հայկական ընկերության պրեզիդենտ և այլն:

Պարգևատրվել է ՀՀ ԳԱԱ զովեստագրով, Մովսես Խորենացու, ՀՀ պաշտպանության նախարարության «Ազգեն Սարգսյան» և «Հայկական զինված ուժեր 1992-2012», «Բարեկամության բնագավառում ներդրման համար» (Մոսկվա) մեդալներով, ՀՀ կառավարության «Հայոց մեծ եղեռն» ոսկեգոծ մեդալով, «Ֆրիտյոֆ Նանսեն» հուշամեդալով, «Արաբադան շարժում» (ԼՂՀ), «Հայաստան-Եգիպտոս. 15 տարի. դիվանագիտական հարաբերություններ» մեդալներով, զանազան պատվոգրերով և այլն:

НИКОЛАЙ ОГАНЕСЯН

**АРМЯНСКИЙ ГЕНОЦИД
ПОДТВЕРЖДЕН МЕЖДУНАРОДНОЙ
НАУЧНОЙ И ЮРИДИЧЕСКОЙ
ОБЩНОСТЬЮ И ОБЩНОСТЬЮ
ПРАВ ЧЕЛОВЕКА**

ЕРЕВАН 2015

Редактор: профессор Аветис Паназян (США)

Автор данной книги более полувека изучает различные аспекты армянского геноцида, а также фундаментальные проблемы геноцидов, совершенных в XX-XXI веках в Азии, Африке, Америке и Европе.

Детальное изучение и анализ огромного количества первоисточников, официальных документов и других материалов, позволило автору пересмотреть устаревшие мнения и подходы, и предложить новый концептуально-стратегический подход к оценке Армянского геноцида, совершенного правящей партией младотурок в 1915г. в Османской империи.

На основе проделанной работы, он пришел к заключению, что:

а/ Армянский геноцид уже международно признанный геноцид, подтвержденный международной научной и юридической общностью, и общностью прав человека;

б/ Османская империя была не только первым государством, совершившим первый геноцид XX века- Армянский геноцид, но также и первое государство, признавшее его в 1919г. по Вердикту османского Чрезвычайного Военного Трибунала;

в/ Турция -основатель индустрии отрицания геноцида;

г/ началась новая эра-эра перехода от признания Армянского геноцида к ликвидации тяжелых последствий Геноцида армян, совершенного в Османской империи.

I. ПЕРЕХОД ИЗУЧЕНИЯ ГЕНОЦИДА АРМЯН ОТ ЭМОЦИОНАЛЬНО-СЕНТИМЕНТАЛЬНОГО К НАУЧНОМУ И ПРАВОВОМУ. НОВЫЕ КОНЦЕПТУАЛЬНО-СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ

В оценке и признании феномена геноцидов, в том числе и Армянского геноцида, поворотную роль сыграло формирование геноцидологии в 60-80-е годы XX века как нового научного направления, и образование Международной Ассоциации Геноцидологов (МАГ) в 1994. Это- самая авторитетная организация в мире в области геноцидологии, в рядах которой сплочены все крупнейшие ученые и специалисты мира. Благодаря возникновению геноцидологии, изучение геноцида перестало быть любительским и сентиментально-эмоциональным занятием, и переместилось в область научного и правового изучения. Первым президентом Ассоциации была избрана геноцидолог с мировым именем Элен Файн, директор Нью Йоркского института по изучению геноцида. МАГ в 1997 и 2005 годах дважды признала геноцид армян, а 4-7 июня 2005г. на ее Шестом международном форуме был обсужден вопрос "Девяносто лет после армянского геноцида. Шестьдесят лет после Холокоста", что само по себе очень знаменательно⁷². Тем самым, Международная организация геноцидологов, не только еще раз признала преступление, совершенное младотурецкими палачами в Османской империи против армян в 1915г. как геноцид, но и как первый геноцид XX века.

МАГ приняла решения, резолюции, декларации, послания руководителей различных стран, письма, призывы и другие докумен-

⁷² Автор этих строк был участником форума и был избран членом Международной Ассоциации Геноцидологов.

ты международного значения, которые очень важны для сплочения международного сообщества с целью предотвращения новых геноцидов, признания уже совершенных геноцидов и борьбы против их отрицания.

Среди этих документов исключительное значение имеет письмо Международной Ассоциации Геноцидологов об армянском геноциде премьер министру Турции Реджеп Тайиб Эрдогану от 7 июня 2005г., в ответ на письмо последнего, адресованного Международной Ассоциации Геноцидологов. От имени Ассоциации письмо подписали президент МАГ профессор Израел Чарни (Израиль), Первый вице-президент Грегори Стентон (США), Второй вице-президент Линда Мелверн (Великобритания) и секретарь Стивен Джекобс (США). В письме в частности говорилось: "Уважаемый премьер-министр Эрдоган. мы Это открытое письмо мы пишем вам в ответ на ваш призыв о "беспристрастном изучении историками" судьбы армянского народа в Османской империи во время Первой мировой войны. **Мы представляем главный орган ученых, которые изучают геноцид в Северной Америке и Европе.** Мы озабочены тем, что призывая к беспристрастному изучению Армянского геноцида, вы может быть полностью не отдаете себе отчет о масштабах зарегистрированных научных и интеллектуальных сведений об Армянском геноциде и насколько это событие соответствует к дефиниции Конвенции Организации Объединенных наций⁷³. **Мы хотим подчеркнуть, чо это мнение не только армян, которые подтверждают геноцид армян, а мнение подавляющего большинства ученых, которые изучают геноцид, сотен независимых ученых, не связанных с**

правительствами"⁷⁴. Затем авторы письма, руководители МАГ, делают еще одно замечание и объясняют турецкому премьеру следующую истину: "Мы верим, и это ясно, что в интересах турок и их будущего, как равноправного участника международного демократического дискурса, признать ответственность прежнего правительства за геноцид армянского народа , как это сделали немецкие правительство и народ в случае с Холокостом"⁷⁵. В письме представлено итоговое заключение Международной Ассоциации геноцидологов, принятое единогласно участниками форума и имеющее историческое значение. Оно гласит: **"Армянский геноцид подтвержден международной научной и юридической общностью, общностью прав человека"**⁷⁶.

Исключительно ценным является замечание автотров письма о том, что "Армянский геноцид подтвержден тысячами официальных документов Соединенных Штатов и народов мира, включая военных союзников Турции-Германии, Австрии и Венгрии, протоколами Османского военного трибунала, свидетельствами уцелевших очевидцев миссионеров и дипломатов, и историческими исследованиями , осуществленными в течение десятилетий"⁷⁷.

Руководители МАГ считали нужным объяснить Эрдогану, что в результате геноцида армян, осуществленного в 1915г. правительством младотурок Османской империи под прикрытием Первой мировой войны, было уничтожено более миллиона невооруженных армян, составляющих христианское меньшинство населения Турции, а также разброс остальной его части по различным странам что явилось одной из величайших трагедий в мировой исто-

⁷⁴ No Place for Denial. International Association of Genocide Scholars-IAGS Letter on Calls for "Impartial Study", <http://npfdino.blogspot.com/2005/06/iags-letter-on-calls-for-impartial.html>

⁷⁵ Там же.

⁷⁶ Там же.

⁷⁷ Там же.

⁷³ Имеется ввиду Конвенция ООН от 9 декабря 1948. "О Предотвращении и наказании Преступления Геноцида"-Н.О

рии: "Так одна из античных цивилизаций была изгнана из своей 2500 летней родины"⁷⁸, заключают авторы этого важного письма.

Авторы письма, которое имеет концептуальное значение, считали необходимым напомнить премьер-министру Турции Эрдогану о том, что когда польский юрист еврейского происхождения Рафаель Лемкин в 1944г. изобрел термин "геноцид", он указывал в первую очередь на уничтожение армян турками и уничтожение евреев немецкими нацистами. Армянские материалы и реалии о геноциде армян вместе с еврейскими материалами и реалиями о Холокосте сыграли решающую роль в изобретении термина "геноцид" и определении его сути.

Бесспорно, что в подтверждение или отрицание геноцида ведущая роль принадлежит ученым. Их мнение, позиция и аргументы имеют чрезвычайно важное значение. При освещении вопроса с этих позиций, понятным и приемлемым становится следующее критическое замечание руководителей МАГ Эрдогану: "Мы также должны заметить, что ученые, которые дают советы вашему правительству и которые разными путями связаны с вашими институтами, контролируемым государством, **не являются беспристрастными**"⁷⁹. Лидеры МАГ этих ученых считают "так называемыми "учеными", которые советуют вам и турецкому парламенту как отрицать Армянский геноцид"⁸⁰.

Международная Ассоциация Геноцидологов заявила на весь мир о том, что Армянский геноцид в научном и в правовом аспекте, доказан, признан и принят. Исходя из этого принципиального положения МАГ, предлагает концепцию " Армянский геноцид подтвержден международной научной и юридической общностью

и общностью прав человека" положить в основу новой стратегии признания Армянского геноцида и руководствоваться ею.

Предлагаем добавить еще одно положение концептуального характера. Речь идет о совместном заявлении правительств Великобритании, Франции и России, трех основателей и ведущих стран Антанты, от 23 мая 1915, которое было опубликовано одновременно в Лондоне, Париже и Санкт-Петербурге. В этом заявлении говорилось: "В последний месяц, с середины апреля, курды и турки осуществляют массовое уничтожение армянского населения в Эрзруме, Держане, Акне, Битлисе, Сасуне, Муше, Зейтуне и по всей Киликии. Жители около 100 деревень близ Вана были уничтожены. В самом городе армянские кварталы окружены курдами". Далее в заявлении трех союзных правительств говорилось: "В свете этих новых преступлений, совершенных Турцией, союзные правительства публично заявляют Высокой Порте (правительству Турции-Н.О.), что за резню армян они возложат персональную ответственность на всех членов османского правительства, а также на их агентов, замешанных в этом"⁸¹.

Заявление правительств трех стран, лидеров Антанты, было новостью в международных отношениях и дипломатии. Первый раз в мировой практике за преступление, совершенное в стране, объявлялось ответственным ее правительство этой страны в полном составе. Конкретно в данном случае виновным за резню армян, за геноцид армян в Османской империи, считалось султанское младотурецкое правительство в полном составе. Это было очень серьезное обвинение, которое ввело в практику вопрос коллективной виновности и ответственности правительств. Напомним, что такое обвинение было предъявлено турецкому правительству именно в годы Первой мировой войны, а не после нее, что, несомненно,

⁷⁸ Там же.

⁷⁹ Там же.

⁸⁰ Там же.

⁸¹ British Documents. H.M Government, in Common with the Governments of France and Russia, Make the Following Public Declaration (23 May 1915).

повышает значение этого объявления данной . Заявление правительств трех стран не потеряло своего значения и в наши дни, когда речь идет об Армянском геноциде и о его признании. В дальнейшем, особенно после создания ООН, принцип коллективной виновности и ответственности правительств стал нормой международных отношений: рассматривать геноцид как преступление не только против конкретно данного этноса, народа или нации, но и вообще преступление против всего человечества.

II. ОСМАНСКАЯ ИМПЕРИЯ, ОСУЩЕСТВИВШАЯ ГЕНОЦИД АРМЯН, ПЕРВОЕ ГОСУДАРСТВО, ПРИЗНАВШЕЕ ГЕНОЦИД АРМЯН

Новый концептуально-стратегический подход применим также к вопросу о признании Геноцида армян турецким государством. В этой связи естественно возникает вопрос- какое государство первым признало Геноцид армян? Считается, что Геноцид армян первым признал Уругвай в 1965г. Но эта точка зрения нуждается в пересмотре. Геноцид армян был осуществлен в Османской империи, в османском государстве, и именно оно было первым государством в мире, признавшим в 1919г. Армянский геноцид. И это было сделано не простым принятием декларации, а правовым-юридическим путем, принятием соответствующего судебного вердикта в строгом соответствии с нормами османской юриспруденции.

Известно, что после поражения Османской империи в Первой мировой войне в конце октября 1918г., и бегства преступных младотурецких руководителей-Талеата, Энвера, Джемала, Назыма, Шакира Бехаэддина и других из Турции, новое османское правительство возглавил Ахмед Тевфик паша. Это правительство в ноябре 1918г. приняло решение о судебной ответственности и наказания руководителей младотурецкой партии "Иттихад ве Теракки", османского правительства и парламента. Это решение оставилось в силе и при заменившем Ахмеда Тевфика на посту премьер-министра Дамаде Фериде паше. Указом (фетвой) османского султана Вахиэддина VI (1918-1922гг) от 8 марта 1919г., были учреждены три Военных Чрезвычайных Трибуналов. Состав этих трех трибуналов также был утвержден султаном. Его же фетвой на Первом Чрезвычайном Трибунале судили высших руководствелей младотурок и Османского государства. Судебный процесс начался 28 апреля 1919г. в Константинополе и завершился 26 июня 1919г.

Судебный вердикт был провозглашен 5 июля того же года. Перед судом Второго Трибунала стояли младотурецкие районные секретари и другие партийные районные официальные лица. На Третьем Военном Трибунале состоялся суд над организаторами и исполнителями депортации и резни армян в вилайетах-губерниях Езхата. Трапизона, Харберта, Буйюк Деря и др.

Таким образом, судебный процесс над младотурецкими главарями и организаторами Армянского геноцида был осуществлен легитимным османским судом по имперскому указу легитимного османского султана.

Первый Военный Чрезвычайный Трибунал вынес смертный приговор младотурецкому высшему руководству: премьер-министру и министру внутренних дел Талеату, военному министру Энверу, военно-морскому министру Джемалю, бывшему премьер-министру Саиду Халиму, министру образования Назыму, руководителю "Особой организации" Шакиру Бехаэддину, губернатору Трапизона Азми и другим, всего 11 человек. Все они были приговорены заочно, так как успели бежать и скрывались в Германии, Италии, Грузии, Средней Азии. Смертный приговор был вынесен за совершение двух преступлений. Во-первых, за вовлечение Османской империи в Первую мировую войну без обсуждения этого вопроса в турецком парламенте и без его согласия, как требовалось конституцией Османской империи. Во-вторых, за массовое уничтожение и депортацию армянского населения. В обвинительном заключении отмечалось, что младотурки **"Начали резню народа, ограбление и сжигание его имущества и подвергли многих мучительной смерти. Несмотря на то, что стрела террора была направлена в основном против армян, тем не менее, пострадали также другие народы"**⁸². Во время депортации армян,

⁸² Имеется в виду греки, ассирийцы и арабы-Н.О.

как показывают проведенные по закону разбирательства в отношении каждого преступления, эти преступления совершенные в разное время и в разных местах, носили не ограниченный и не местный характер, а были осуществлены преднамеренно "Особым центром", который состоял из тех же людей, по письменным, устным инструкциям и секретными приказами. Полностью доказано, что эти погромы осуществлялись по прямому приказу и с ведома Талеата, Энвера и Джемалия"⁸³. Это было подтверждено также заявлениями членов младотурецкого триумvirата, трех руководителей Османской империи военного периода-Энвера, Талеата и Джемалия.

Военный министр Турции Энвер паша 19 мая 1916г. публично заявил, что **"Османская империя должна быть очищена от армян и ливанцев. Первых (то есть армян-Н.О) мы истребили мечом, а вторых уничтожим голодом"**⁸⁴. Посол США в Турции Г. Моргентау, во время беседы с Энвером, потрясенный резней армян, сказал ему, что может быть все это надо приписывать безответственным подчиненным отдаленных провинций, на что Энвер ответил : "Вы глубоко ошибаетесь. Эта страна находится под нашим абсолютным контролем. У меня нет желания возложить вину на наших подчиненных, я полностью беру на себя ответственность за все, что имело место"⁸⁵.

Другой член триумvirата, премьер министр и министр внутренних дел Османской империи Талеат, в июне 1915г., в разгар Армянского геноцида, в беседе с доктором Мордтманном из посольства Германии, сказал: **"Турция воспользуется благоприят-**

⁸³ Геноцид армян по документам судопроизводства младотурок. Предисловие, перевод и комментарий А. А. Папазяна, Ереван, 1988.

⁸⁴ Armenian Genocide Quotes. Turkish Quotes. Enver Pasha. http://www.armeniapedia.org/index.php?title=Armenia_Genocide_Quotes#Mustafa_22Ataturk22_Kemal

⁸⁵ Там же.

ной ситуацией, положением войной, чтобы полностью ликвидировать своих внутренних врагов, т.е. местных христиан, не беспокоясь об иностранной интервенции"⁸⁶. А уже в 1918г., в одной из бесед с немецким послом в Константинополе, который упорно поднимал Армянский вопрос, Талеат, улыбнувшись сказал: "Что вы хотите? Вопрос решен. Больше нет армян"⁸⁷.

Что касается позиции третьего члена турецкого триумvirата, военно-морского министра Джемала, то ее трудно квалифицировать просто цинизмом. Наблюдая за депортацией армян в вилайете Харберда, Джемаль сказал присутствующему там немецкому офицеру: "Мне стыдно за мою нацию", добавив: "800 000 депортированных армян на самом деле были убиты"⁸⁸. Одновременно он признался, что "реальная цифра скрывается, с целью чистки кровавого прошлого"⁸⁹. О "стыде" говорил один из главных организаторов Армянского геноцида, палач в ранге министра Джемаль, который приобретенный им опыт в осуществлении Геноцида Армян, затем в 1915-1916гг., применил в арабских странах. По его приказу в указанные годы в Дамаске, Бейруте, Алеппо, Алее и Иерусалиме были установлены виселицы и повешены видные руководители арабского патриотического движения во главе с Ал-Захрави.

Следует упомянуть мнение великого везира (премьер министра) Дамада Фериды паши, который, как было отмечено, после бегства младотурецких главарей, возглавил новое турецкое правительство, заменив на этом посту Ахмеда Тевфика. При нем про-

⁸⁶ Armenian Genocide Quotes. Turkish Quotes. Talaat Pasha http://www.armeniapedia.org/index.php?title=Armenian_Genocide_Quotes#Mustafa_22Ataturk122_Kemal

⁸⁷ Там же.

⁸⁸ Armenian Genocide Quotes. Turkish Quotes. Cemal pasha http://www.armeniapedia.org/index.php?title=Armenian_Genocide_Quotes#Mustafa22_22Ataturk22_Kemal

⁸⁹ Там же.

должился судебный процесс над лидерами младотурок и был принят вердикт об их казни. Дамад Ферид паша квалифицировал их "отношение к армянам как преступление, которое вызвало отвращение всего человечества".⁹⁰

Все эти материалы и уникальные документы свидетельствуют и доказывают, что лидеры младотурок, руководители османской империи Энвер, Талеат и Джемаль признали, что они совершили Геноцид армян, который, по их признанию, был заранее запрограммирован и хорошо подготовлен.

Политику младотурок и их лидеров признал преступной основатель Турецкой Республики Мустафа Кемаль Ататюрк. В интервью американской газете "Лос Анджелес Эказаминер", опубликованной 1 августа 1926г., Мустафа Кемаль, говоря о роли прежней младотурецкой партии в истории своей страны и резко критикуя ее, отмечает: "остатки прежней младотурецкой партии, которые должны были быть призваны к ответственности за почти один миллион наших христианских подданных, которые в массовом порядке были высланы из своих домов и уничтожены, были беспокойными элементами во время республиканского правления"⁹¹.

Исходя из вердикта легитимного османского суда и вышеприведенных высказываний турецких лидеров следует, что Геноцид армян подтвержден, а точку зрения о том, что а/ Турция не признала Армянский геноцид, и б/ Уругвай-первое государство, признавшее Армянский геноцид, следует считать несостоятельной.

Известно, что Османская империя про существовала до 1923г., когда была провозглашена Турецкая Республика, которая

⁹⁰ Там же.

⁹¹ Armenian Genocide Quotes. World Figures. Mustafa "Ataturk" Kemal. http://www.armeniapedia.org/index.php?title=Armenian_Genocide_Quotes#Mustafa_22Ataturk22_Kemal

считается правопреемницей Османской империи. Естественно, возникает вопрос об отношении к признанию Армянского геноцида правительством современной Турции. В этой связи хотелось бы обратить внимание на следующие обстоятельства. Во-первых, несмотря на генетическую связь, Османская империя и Турецкая Республика с точки зрения государственного устройства, территориального суверенитета, охвата границ и идеологии, отличаются друг от друга. Во-вторых, Республиканская Турция официально не отменяла решения легитимного османского суда 1919-1920 гг., признавшего преступление совершенного младотурецкими палачами против армян "Армянским геноцидом". Решение этого суда сохраняет свою силу. В-третьих, как было отмечено, в середине прошлого века сформировалось новое научное направление – геноцидология, которая признала Османскую империю геноцидальным государством. Геноцидология считает неотделимой частью геноцида политику депортации какого либо этноса или народа. Без депортации нет геноцида. Это подтверждается и историей Холокоста и других геноцидов, последовавших за армянским и еврейским геноцидами. Руководство современной Турции, не признав факт Армянского геноцида в Османской империи, тем не менее, признает, что была депортация армян в Османской империи в 1915 г., оспаривая лишь ее причины и количество депортированных армян.

Таким образом, анализ огромного накопленного материала, в том числе и турецкого, дает право применить концептуальную новизну и утверждать, что:

Во-первых, Османская империя не только первое государство, которое совершило первый геноцид XX века, Геноцид армян, но и первое государство, которое официально, в соответствии с его юридическими нормами и решением Чрезвычайного Военного трибунала, признало им же реализованный Армянский

геноцид и вынесло смертный приговор исполнителям этого преступления.

Во-вторых, руководство Турецкой Республики хотя и официально не признает Армянский геноцид, но, тем не менее, не отменяло решения османского суда 1919-1920 гг. о признании Геноцида армян.

В-третьих, современное турецкое правительство официально не признав Армянский геноцид, не отвергает факт депортации армян в Османской империи, а депортация, как было отмечено, органическая часть понятия геноцид.

Исходя из этого, предлагаем эти концептуальные новости также включить в стратегию оценки и международного признания Геноцида армян. Следовательно, Турецкая Республика должна не признавать, а заново подтвердить признанный уже своей предшественницей-Османской империей, Геноцид армян. От нее требуется, как написано в письме руководителей МАГ премьер-министру Эрдогану, "Признать ответственность предыдущего правительства за Армянский геноцид, как это сделали немецкое правительство и народ в случае с Холокостом"⁹².

⁹² No Place for Denial: IAGS Letter on Calls for "Impartial Study".

III. ПРИЗНАНИЕ АРМЯНСКОГО ГЕНОЦИДА НА ГОСУДАРСТВЕННО-ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ

Остановимся на освещении и анализе фактов, материалов и реалий, которые стали основой для признания Армянского геноцида международной научной и правовой общественностью уже как международно признанного геноцида.

Международные структуры и организации, признавшие Армянский геноцид, делятся на две группы: на государственно-институциональные и на общественные-неправительственные. Тем самым, признание Геноцида армян осуществлено на двух уровнях: на государственно-институциональном и на общественно – неправительственном.

В институциональную группу входят государственные, правительственные, законодательные органы, авторитетные международные организации, государственные деятели, в первую очередь, руководители стран-президенты.

1. Официально Геноцид армян признали следующие государства

Большим достижением с точки зрения международного признания Армянского геноцида можно считать его признание со стороны государств разного калибра, политического веса и количества народонаселения. Оно производит сильное впечатление.

Ниже приводится список государств, законодательные органы которых уже признали Армянский геноцид.

1. Османская империя-1919г, Судебноюридическое решение Военного Трибунала, созданного фетвой османского султана;
2. Уругвай- 1965г., Парламентская Резолюция, 2004г.-Закон;
3. Кипр-1982г., Парламентская Резолюция;
4. Армянская Советская Социалистическая Республика-1988г., Постановление Верховного Совета;
5. Аргентина-1993г, Парламентская Резолюция, 2004г.-Закон;
6. Россия-1995г., Государственная Дума;
7. Греция-1996г., Парламентская Резолюция, а в 2014г.Закон об уголовном наказании за отрицание геноцида;
8. Канада-1996, 2002, 2004гг.; Парламентская Резолюция;
9. Ливан-1997г., Резолюция Палаты депутатов;
10. Бельгия-1998г., Резолюция Сената;
11. Франция-1998г., 2000г., Парламентская Резолюция, 2001г.- Закон;
12. Ватикан-2000г.,
13. Италия-2000г., Парламентская Резолюция;
14. Швейцария-2003г., Парламентская Резолюция, а затем-Закон об уголовном наказании за отрицание геноцида;
15. Словакия-2004г., Парламентская Резолюция, а затем -Закон об уголовном наказании за отрицание геноцида;
16. Нидерланды-2004г., Парламентская Резолюция;
17. Польша-2004г., Резолюция Сейма;
18. Венесуэла-2005г., Парламентская Резолюция;
19. Германия-2005г., Резолюция Бундестага ;
20. Литва-2005г., Парламентская Резолюция;
21. Чили-2007г., Парламентская Резолюция;

22. Швеция-2010г., Резолюция Рикстага⁹³.

23. Боливия-2014г., Резолюция Парламента и Сената.

Армянский геноцид признали 23 государства, в том числе 14 государств Европы, 6 государств Америки, 3 государства Азии. Армянский геноцид признали два государства - постоянных членов Совета безопасности ООН- Россия и Франция, центр католического мира-Государство Ватикан.

Признание Геноцида армян реализовано на основе судебных вердиктов (Османская империя), резолюций законодательных органов - парламентов, Национальных собраний, сеймов, Государственной думы, Бундестага, Рикстага, Палаты депутатов. Аргентина, Франция и Уругвай вместе с парламентской резолюцией приняли также соответствующие законы о признании Геноцида армян. Примечательны позиции Швейцарии, Словакии и Греции. Высшие законодательные органы этих государств не только признали Геноцид армян, но и приняли закон об уголовной ответственности за отрицание в любой форме Армянского геноцида и геноцидов вообще, установив меру наказания в виде крупных денежных штрафов, и тюремных заключений на разных сроках. При этом эти законы являются действующими законами. Так, например, известный турецкий националист Догу Перинджик 8 марта 2007г. был осужден швейцарским (Лозанским окружным) судом за отрицание Армянского геноцида, став первым человеком, наказанным за отрицание геноцида. Федеральный Верховный суд Швейцарии своим решением от 12 декабря 2007г. оставил в силе вердикт лозаннского суда⁹⁴.

⁹³ Recognition of the Armenian Genocide

http://genocide.am/article/recognition_of_the_armenian_genocid.html

Տես նաև՝ Ն.Հովհաննիսյան, Արմենոցիդը ճանաչված ցեղասպանություն է, Երևան, 2010, էջ 176-177:

⁹⁴ Recognition of the Armenian Genocide. International Organizations.

http://en.wikipedia.org/wiki/Recognition_of_the_Armenian_Genocide

2. Признание Геноцида армян двухпалатным Законодательным органом Евросоюза-Европарламентом и Советом Европы

Исключительна роль Европейского Союза (ЕС) в признании Геноцида армян. ЕС объединяет в своих рядах 28 европейских государств и имеет свои структуры, в том числе исполнительные и законодательные органы. Законодательный орган ЕС - парламент, состоит из двух палат и считается самым мощным парламентом мира⁹⁵.

Первая палата - Европейский Парламент (European Parliament) была основана в 1979г. и состоит из 700 членов. Вторая палата - Совет Европы (Council of Europe), в состав которой входят 47 стран с населением 800 миллионов человек, существует с 1949г. Республика Армения является ее членом с 25 января 2001г.

Европейский Парламент признал Геноцид армян 18 июня 1987г. В принятой им Резолюции отмечается :

"Европейский парламент

Убежден, что признание идентичности армянского народа в Турции как этнического, культурного, языкового и религиозного меньшинства вытекает из

признания его собственной истории,

учитывая, что Армянская сторона считает эти события запланированным

геноцидом в понятии Конвенции 1948г Объединенных Наций,

учитывая, что Турецкое Государство отвергает обвинения в геноциде как

необоснованные,

⁹⁵ European Parliament-http://wn.wikipedia.org/wiki/European_Parliament

учитывая, что турецкое правительство сегодня отрицая геноцид 1915г.

продолжает лишать армян права на собственную историю, учитывая, что исторически доказанный Армянский геноцид так и не стал

предметом осуждения и не получил компенсации, учитывая, что признание Армянского геноцида Турцией будет

рассматриваться как дальновидная гуманистическая акция моральной

реабилитации в отношении армян, что может принести только честь

турецкому правительству,

Верит, что трагические события 1915-1917 гг., вовлекшие армян, проживавших на территории Османской империи, являются геноцидом в значении Конвенции, принятой от 9 декабря 1948г Генеральной Ассамблеей О Предотвращении и наказании преступления геноцида"⁹⁶.

Второй важный документ ЕС - Резолюция Парламентской Ассамблеи Совета

Европы, принятой 24 апреля 2001г., в день памяти геноцида армян: Резолюция Констатировала:

"Сегодня вспоминая годовщину первого геноцида 20 века, Армянский геноцид, и воздавая должное памяти его жертв;

Осуждая все проявления преступления геноцида как преступления против человечества;

⁹⁶ European Parliament Resolution on a Political Solution to the Armenian Question 18 June 1987. Doc.A2-33/87 http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.152/current_category.7/affirmation_d...

Считая, что безоговорочное отвергание актов геноцида является необходимым средством помощи в предотвращении его повторения;

Учитывая, что различные европейские институты, парламенты некоторых стран - членов Совета Европы приняли резолюции и заявления о признании Армянского геноцида, а в случае с Национальной Ассамблеей Франции, и закон;

Учитывая, что признание международным сообществом Армянского геноцида существенно позволит турецким властям принять аналогичное решение, и в результате приведет к улучшению отношений между Арменией и Турцией, и таким образом будет содействовать региональному миру, безопасности и стабильности

Нижеподписавшие члены Ассамблеи призывают всех членов Парламентской Ассамблеи Совета Европы предпринять необходимые шаги для признания геноцида, осуществленного Османской империей против армян в начале 20 века"⁹⁷.

Характеристики, данные двумя палатами Европейского Союза, очень четкие и недвусмысленные. Они признают Геноцид армян, с одной стороны, и резко осуждают позицию турецкого правительства в вопросе отрицания Армянского геноцида, с другой стороны. В этом смысле трудно переоценить международное значение вышеназванных документов. И Турция не имеет другого выбора как признать Армянский геноцид как исторический факт.

Решения двух палат Европейского Парламента о признании Армянского геноцида и осуждение его отрицания турецкими властями, положительно изменили международную атмосферу в пользу признания Геноцида армян и дали дополнительный стимул для его признания.

⁹⁷ Parliamentary Assembly. Doc. 9056 2nd Edition. 14 May 2001. Recognition of the Armenian Genocide. Written Declaration No 320.

3. Меркосур. Его парламент и признание Армянского геноцида.

Меркосур, по испански "Mercado Comun del-Sur (" Южный Общий Рынок"), региональная торгово-экономическая организация, основанная в 1991г. Аргентиной, Бразилией, Парагваем и Уругваем. В 2006г. к ней присоединилась Венесуэла, а Боливия, Чили, Колумбия, Эквадор и Перу получили статус ассоциированных членов. Мексика принимает участие в работах Меркосура в качестве наблюдателя. Целью Меркосура - способствовать развитию свободной торговли и обмену потоков товаров, капиталов и людей. Однако, Меркосур, будучи торгово-экономической организацией, не занимает нейтральную позицию в отношении международных проблем.

В 2004г. на конференции глав государств Меркосура было решено создать Парламент Меркосура в составе 18 представителей из каждой страны-члена. Этот Парламент 24 ноября 2006г., рассмотрев вопрос признания Геноцида, принял Резолюцию под названием "Парламент Меркосура признает и осуждает Армянский геноцид"⁹⁸. В резолюции констатировалось, что "Законодательные представители четырех стран-членов: Аргентины, Бразилии, Парагвая и Уругвая осуждают "Армянский геноцид", совершенный Османской империей, который лишил жизни 1,5 млн человек в 1915-1923гг"⁹⁹. Одновременно Резолюция выразила поддержку Армянскому вопросу и призвала все страны признать Геноцид. Резолюция была представлена представителями Аргентины и

⁹⁸ Mercosur Parliament Recognises and Condemns the Armenian Genocide. Armenian Genocide Information Center (UK) <http://www.armenian-genocide.info/2007/11/mercosur-parliament-recognises-and.html>

⁹⁹ Там же.

Уругвая и после ее одобрения Комитетом прав человека, была принята всем парламентом Меркосура¹⁰⁰.

Напомним, что парламенты Уругвая и Аргентины еще в 1965 и 1993 годах, (соответственно) признали Армянский геноцид. Теперь к ним присоединились члены парламента Меркосура от **Бразилии и Парагвая**, что свидетельствует о расширении географии стран и организаций, признавших и осудивших первый геноцид XX века, Геноцид армян.

4. Признание Армянского геноцида законодательными и правительственными органами автономных и территориально-административных образований

В процессе исследовательских работ выяснилось, что одновременно или с парламентами 23 государств Европы, Америки и Азии, двух палат парламента Евросоюза и парламента Меркосура, Армянский геноцид признан также законодательными и исполнительными органами ряда автономных государственных образований и областей. Этот вопрос не исследован достаточно хорошо и поэтому неизвестен широкой общественности. Законодательные органы этих местных, районных и областных образований в большинстве случаев признали Геноцид армян независимо от того, страна, в состав которой они входят, признала или не признала Армянский геноцид.

Учитывая важность данного вопроса и большой интерес к нему, ниже приводим полный список этих автономных образований.

1. Австралия

а/ Парламент провинции **Новый Южный Уэльс**-2007г.

¹⁰⁰ Там же.

б/ Парламент провинции **Южная Австралия-2009г.**

Признав и осудив Геноцид армян, эти парламенты призывают правительство Австралии поступить также.

2. Бразилия

а/ Областная Ассамблея **Сан Пауло-2003г.**

б/ Законодательный Совет **Сеара-2006г.**

в/ Законодательная власть губернии **Парана-2013г.**

3. Великобритания

а/ - Национальная Ассамблея **Уэлса-2002г.**, -Президент Национальной Ассамблеи-2007г. - Первый министр Уэлса Карвин Джонс-2010г.

б/ Законодательный орган **Северной Ирландии**

в/ Парламент **Шотландии-2013г.**

4. Канада

а/ Законодательная власть провинции **Квебек-2001г.**

б/ Законодательная власть провинции **Онтарио-2001г.**

5. Испания

а/ Парламент **Страны Басков-2007г.**

б / Парламент **Каталонии-2010г.**

в/ Парламент **Балеарских островов -2010г.**

6. Италия

Законодательный орган **Ломбардии**

7. Швейцария

Законодательный орган **Кантона Берна**

8.Украина- Верховный Совет Крыма-2005г.¹⁰¹

Таким образом, Армянский геноцид признали законодательные органы и правительства 16 автономных, административно-территориальных образований, провинций, хотя Австралия, Бразилия, Великобритания и Испания, в состав которых они входят, все еще не признали и не осудили Армянский геноцид. И если 16 автономий добавить к 23-м уже признавшим Геноцид армян государств, 2-х палат Европейского Парламента, а также Парламент Меркосура, то становится очевидным, что законодательные органы 40 стран уже признали Геноцид армян.

Довольно странная ситуация сложилась с Великобританией. Известно, что Великобритания состоит из четырех стран-Англии, Шотландии, Уэльса и Северной Ирландии. Последние три государства со статусом автономии уже признали Геноцид армян. Остается только Англия, которая в данном вопросе оказалась в меньшинстве. Сегодняшнее правительство Великобритании в вопросе Армянского геноцида не отражает мнение большинства страны - Шотландии, Уэльса и Северной Ирландии. Британское правительство игнорирует наличие многочисленных ценных первоисточников и материалов, сохранившихся в архивах Великобритании, и подтверждающих Геноцид армян. Оно игнорирует также такой исторический факт, как совместное заявление правительств Великобритании, Франции и России в мае 1915г., в котором три союзные державы осудили преступление против армян в Османской империи, объявив ответственными за резню армян всех членов турецкого правительства. И если из этой тройки Франция и Россия признали Геноцид армян, то Великобритания продолжает придерживаться политики непризнания.

Существует еще один вид признания Армянского геноцида. Имеется в виду признание преступления против армянского населения в Османской империи городскими властями-муниципалитетами различных стран- Бельгии, Болгарии, Франции, Греции,

¹⁰¹ Recognition of the Armenian_Genocide .
http://en.wikipedia.org/wiki/recognition_of_the_Armenian_Genocide;
First Minister of Wales recognizes the Armenian Genocide
<http://efjd/eu./spip.php?;Petition on Armenian Genocide Recognition Received the Support of Majority of Scottish Parliament>

Кипра, Уэльса, Аргентины, Чехии, Италии, Колумбии, Сирии и др. Армянский геноцид уже признали городские власти Пловдива, Бургаса, Стара Загоры, Рузы, Базарджика-Болгария, Кардифа-столицы Уэльса, Милана- Италия, Валенсии Испания, Квиндио-Колумбия, (этот город был переименован в "Армению" в память жертв геноцида), города Дейр ал Зор и Алеппо в Сирии и другие¹⁰². Среди них следует выделить сирийские города Дейр ал Зор и Алеппо. Известно, что во время осуществления Геноцида армян в 1915г. в Османской империи, караваны депортированных армян проходили через эти города и другие населенные пункты Сирии, находившиеся в составе Османской империи. Они стали своеобразными центрами накопления армянских беженцев. Дейр ал Зор занимает в истории Армянского геноцида такое же место, как Освенцим, Дахау и Майданек в истории еврейского Холокоста. В песках арабских пустынь от рук османских палачей, от голода, жажды и мучений погибли сотни тысяч армян. И если бы не гуманное отношение и самоотверженная помощь арабов, то количество жертв было бы намного больше. Жители этих и других арабских городов были очевидцами Армянского геноцида и понятно почему городские советы именно этих двух городов официально признали Геноцид Армян. Понятно также важное значение их решений.

5. Признание Армянского геноцида законодательными органами штатов США

США, как известно, федеральное государство, состоит из 50 штатов, которые имеют свои законодательные, исполнительные и судебные органы, и по американской федеральной конституции

они наделены достаточно широкими правами и полномочиями, в том числе правом принятия законов. Об этом свидетельствует и признание Геноцида армян американскими штатами в условиях, когда федеральные законодательные и исполнительные органы-правительство и Конгресс США еще не приняли аналогичные законы о признании Армянского геноцида.

На сегодняшний день из 50 штатов США Армянский геноцид признали 43 штата. Армянский геноцид признали следующие штаты:

1. Аляска	23. Монтана
2. Аризона	24. Невада
3. Арканзас	25. Нью Хемпшир
4. Делавер	26. Нью Джерси
5. Джорджия	27. Нью- Мексико
6. Калифорния	28. Нью- Йорк
7. Канзас	29. Норд Каролина
8. Кентуки	30. Норд Дакота
9. Колорадо	31. Огайо
10. Коннектикут	32. Оклахома
11. Флорида	33. Орегон
12. Небраска	34. Пенсильвания
13. Гавайи	35. Род Айланд
14. Айдахо	36. Саут Каролина
15. Иллинойс	37. Теннесси
16. Луизиана	38. Техас
17. Мэн	39. Юта
18. Мериленд	40. Вермонт
19. Массачусетс	41. Вирджиния
20. Мичиган	42. Вашингтон
21. Миннесота	43. Висконсин ¹⁰³
22. Миссури	

¹⁰² Там же.

¹⁰³ International Affirmation of the Armenian Genocide. States and provinces. United States http://www.armenian_genocide/org/. /current_category. 11/affrmation_list.html

Таким образом, 83 процента штатов США, в числе которых ведущие штаты, которые представляют государственный, экономический, военный, научный и культурный лик США, уже признали и осудили Армянский геноцид, потребовав от турецкого правительства проявить смелость и примириться со своей историей-принять факт Геноцида армян. Остались только семь штатов-Алабама, Айова, Индиана, Миссисипи, Южная Дакота, Западная Вирджиния и Вайоминг, еще не признавшие Геноцид армян, хотя и это не меняет общей картины. И если к признавшим Армянский геноцид 43 штатам США, прибавить 40 государств и автономных единиц Европы, Азии и Америки, то получится, что Геноцид армян признали 83 государства и государственных образований, что свидетельствует о больших масштабах процесса международного признания Армянского геноцида.

Правительство США, как правительство Великобритании, оказалось в очень неловком положении, когда 43 штата из 50 в вопросе о геноциде армян одобряют и ведут отличную от федерального правительства политику. Это обстоятельство очевидно воодушевляет Турцию продолжать свою политику отрицания Геноцида армян. Но как нам кажется время работает против этой политики.

6. Новый концептуальный подход в позиции президентов США и высокопоставленных государственных деятелей ряда стран к признанию Геноцида армян

Геноцидологи, историки, политологи придают большое значение позиции руководителей США и других стран в вопросе признания Армянского геноцида. И это понятно, особенно в отношении президентов США, учитывая ту огромную роль, ко-

торую играет США в мировой политике. Однако нельзя абсолютизировать этот момент. И, как нам кажется, в этом вопросе также нужно проявить новый концептуальный подход. Широкое распространение получило мнение, что президенты США не признали и не признают Армянский геноцид. Это не соответствует действительности. Факты, наоборот, свидетельствуют о том, что они признали его. Речь идет в первую очередь о четырех президентах США, о Вудро Вильсоне, Джимми Картере, Рональде Рейгане и Бараке Обаме, которые в разные периоды и в разных формах признали этот исторически неопровержимый факт.

Первым Армянский геноцид признал президент США 1912-1920гг. Вудро Вильсон, хотя в это время еще не было термина "геноцид". Но Вильсон и члены его команды использовали соответствующие определения, такие как "Армянские погромы" и "Армянская резня". Одновременно они использовали также формулировку "Истребление армян"-("Annihilation of Armenians"), которая по своему смысловому значению равнозначна термину "геноцид". Поэтому можно констатировать, что Вудро Вильсон первый президент США, признавший преступление, совершенное в отношении армян в Османской империи в 1915г. как геноцид¹⁰⁴.

Джимми Картер (1976-1980гг.), был вторым президентом США, признавшим Геноцид армян. 16 мая 1978г. он сделал следующее заявление: "В мире вообще не знают, что в годы, предшествовавшие 1916., была сделана попытка договориться об уничтожении всего армянского народа. Это возможно одна из величайших трагедий, которая доставалась когда-нибудь какой-либо этнической группе. И не было никакого Нюрнбергского

¹⁰⁴ См. "California Courier", Los Angeles, December 8, 2005; Ն.Հովհաննիսյան, Արմենոցիդը ճանաչված ցեղասպանություն է, Երևան, 2010, էջ 186-187:

суда"¹⁰⁵. Несмотря на отсутствие термина "геноцид", формулировка президента Картера-"была сделана попытка уничтожения всего армянского народа", в смысловом плане полностью соответствует определению термина "геноцид", данному его автором Рафаелем Лемкиным. С другой стороны интересно замечание Джимми Картера о том, что Армянский геноцид не имел своего Нюрнбергского процесса. Вероятно по его мнению это была одна из главных причин быстрого признания еврейского Холокоста, а в случае с Геноцидом армян такого фактора не было.

Армянский геноцид очень четко и решительно признал президент США Рональд Рейган (1980-1988гг). Выступая со специальной Декларацией 22 апреля 1981г., в день памяти жертв Холокоста, он заявил: " Уроки Холокоста, как уроки Геноцида армян до этого, и уроки Камбоджийского геноцида, последовавшего за ими, и многие другие подобные преследования многих других народов, - никогда не должны быть забыты"¹⁰⁶.

Президент Рейган своей формулировкой не только признал Геноцид армян, но и признал его первым геноцидом, совершенным до еврейского Холокоста.

В этой связи следует обратить внимание также на мнение профессора Иерусалимского университета, Франкли́на Литтла о том, что геноцид армян положил начало новой эпохи, которую он называет эпохой геноцида."После геноцидальных действий правительств Камбоджи, Судана, Бурундии, Руанды и Боснии,-пишет

он,- мы можем говорить о XX веке как об эпохе геноцида, которая началась Геноцидом армян"¹⁰⁷.

Примечательно, что президент Рейган еврейский Холокост рассматривает в в контексте всех геноцидов. Такой подход способствует составлению более конкретного представления о той угрозе, который представляет собой феномен геноцида для всего человечества.

Впоследствии, вошедшие в Белый дом Джордж Буш старший (1988-1992гг.), Билл Клинтон (1992-2004гг.) и Джордж Буш младший (2004-2012гг.), прежде чем занять кресло президента США, заявляли о готовности признать Геноцид армян. Однако став президентами, все трое не сдержали свое обещание , и отошли от политического курса Вудро Вильсона, Джимми Картера и Роналда Рейгана, разочаровав не только армянский народ, но и широкие круги американской общественности.

Несколько иначе обстоит дело с признанием Армянского геноцида нынешним президентом США Бараком Обамой, заменившим в Белом доме Джорджа Буша младшего в 1908г. Обама тоже до того, как стал президентом, будучи сенатором, объявлял, что события происходившие с армянами в 1915 в Османской империи- это геноцид. 19 января 2008г. он сделал следующее заявление: "Два года тому назад я раскритиковал государственного секретаря"¹⁰⁸ за наказание посла США в Армении Джона Эванса за то, что он правильно использовал термин "геноцид" для описания резни тысячи армян в 1915г в Турции. Я разделил с секретарем Райс мое глубокое убеждение в том, что Армянский геноцид это не просто заявление, личное мнение или точка зрения, а широко аргументированный факт, подтвержденный историческим свидетельством. Факты неопровержимые. Офи-

¹⁰⁵ Armenian Genocide Quotes, Jimmy Carter May 16, 1978, White House Ceremony http://www.armeniapedia.org/index.php?title=Armenian_Genocide_Quotes#Mustafa_22Ataturk22_Kemal

¹⁰⁶ Ronald Reagan, Proclamation 4838 of April 22, 1981. Days of Remembrance of Victims of the Holocaust by the President of the United States of America.http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.63/current_category.4/affirmation_det...

¹⁰⁷ Franklin Littell, Problems of Genocide, Canada, 1997, p. 29.

¹⁰⁸ Обама имеет в виду Кондолизу Райс-Н.О.

циальная политика, которая призывает дипломатов небрежно относиться к историческим фактам, беспомощна. Я, как сенатор, усиленно поддерживал принятие резолюция по Армянскому геноциду и как президент буду признавать Армянский геноцид"¹⁰⁹. А 24 апреля 2009г, уже будучи президентом, Барак Обама в обращении к американскому народу заявил: "Я всегда подтверждал свою точку зрения о том, что происходило в 1915г., и моя точка зрения об этой истории не изменилась. Моей целью остается достичь полного, искреннего и справедливого признания фактов"¹¹⁰. В том же обращении Обама впервые вместо геноцида использовал термин "Мец Ехерн"¹¹¹, повторив тоже самое в 2012г., подчеркнув, что "Мес Ехерн продолжает жить в нашей памяти"¹¹². Нам кажется, что использование термина "Мец Ехерн" не было случайно. Это был хорошо обдуманый и рассчитанный шаг со стороны Обамы. Он и его советники хорошо знали, что армяне "Мец Ехерном" называли свою великую трагедию, которая произошла с ними в 1915г., и этот термин они использовали в течение десятилетий, не только до изобретения Лемкиным термина геноцид, но и после этого, вплоть до сегодняшних дней. По всей вероятности Обама считал эту формулировку компромиссной, которая могла быть принята армянами, авторами самого термина "Мец Ехерн", с одной стороны, и возможно будет приемлемой также и для турок, с другой стороны. К сожалению этого не случилось. Армяне, особенно из американской диаспоры, отказались признать термин "Мец Ехерн" равнозначным термину "геноцид". Считаем, что как в

смысловом плане, так и в историческом восприятии "Мец Ехерн" и "Геноцид" идентичны. Хорошо было бы армянам сосредоточиться на этом и объяснить мировой общественности эту истину и ее нюансы. Тогда мир воспринял бы "Мец Ехерн" и "Геноцид" именно так. Тем более, что Обама подчеркнул в том же заявлении, что "моя точка зрения не изменилась об этой истории". А его точка зрения состоит в том, что события 1915г. - это геноцид.

Что касается Турции, то ее отношение оставалось негативным в вопросе о признании Мец Ехерна как Геноцид армян.

Таким образом, американскими президентами были использованы три термина или определения- "Истребление армян" (Annihilation of Armenians)-Вудро Вильсоном, "Геноцид армян"-Джимми Картером и Рональдом Рейганом, и "Мец Ехерн" Бараком Обамой. В смысловом плане все эти термины равнозначны. Евреи также используют три названия- "Геноцид", "Шоа" и "Холокост". из которых самым распространенным и употребляемым для них и мировой общественностью являются не "Геноцид" или "Шоа", а "Холокост".

Вышеизложенное позволяет сказать, что пора внести изменения в оценку подходов президентов США к вопросу о признании Геноцида армян и утверждать, что четыре президента США, с некоторыми различиями в формулировках, уже признали Армянский геноцид - Армянский Мец Ехерн.

Определенный интерес представляют также материалы, расширяющие наши представления о масштабах признания Армянского геноцида. 4 декабря 2010г, Комитет внешних сношений Палаты представителей Конгресса США принял решение о признании Геноцида армян. Общеизвестно, какое важное место занимает Конгресс в государственно-политической структуре США. Достоинно внимания, что даже те конгрессмены, которые голосовали против этого решения, не попытались отрицать факт

¹⁰⁹ Barack Obama on the Importance of US-Armenia Relations

http://www.barackobama.com/2008/01/19/barack_obama_on_the_importance.php

¹¹⁰ Statement of President Barack Obama on Armenian Remembrance Day, 2009. The White House of the Press Secretary, April 24, 2009. Office

¹¹¹ Армянское слово "Мец" переводится как большое, великое., а "Ехерн"- злодеяние, тяжелое преступление, резня.

¹¹² Statement of President Barack Obama on Armenian Remembrance Day, 2009. The White House Office of the Press Secretary, April 24, 2001.

Геноцида армян. Более того, некоторые из них отметили трагедию армянского народа в Османской империи в 1915г. Однако их аргумент сводился к тому, что данный момент - не подходящее время для принятия такого решения¹¹³.

Геноцид армян, кроме четырех президентов США, в своеобразной форме признали также главы ивыскопоставленные государственные деятели других государств, даже тех государств, которые на тот момент официально еще не признало Армянский геноцид. Пример тому Исламская Республика Иран. Накануне падения монархического режима шаха Мохаммеда Пехлеви, многие армяне покинули Иран и переместились в Ливан, оставив там все свое имущество, свою работу, бизнес и т.д. Они боялись возможной победы исламского движения, возглавляемого Хомейни, и установления радикального исламского режима в Иране. В это время я находился в Ливане, куда был послан руководством Армении, с согласия Москвы, для организации политической поддержки армянской общины Ливана, которая помимо своей воли была вовлечена в гражданскую войну, которая шла в Ливане в 1975-1990 гг. Иранские армяне обращались ко мне с просьбой о том, чтобы правительство Армении помогло им в возвращении в Иран, в свои дома. Я сообщил об этом руководству Армении и получил от него поручение использовать все возможности для безопасного возвращения иранских армян в Иран. С этой целью я встретился с председателем парламента Хусейном Хусейни, считавшимся вторым лицом в руководстве Ливана, и просил его помощи в этом вопросе. Он был сторонником Хомейни и поддерживал с ним и с его соратниками тесные контакты. В годы гражданской войны в Ливане между нами установились деловые отношения и Хусейни оказывал значительную помощь армянской

общине. Он обещал мне передать нашу просьбу Хомейни, заверив меня, что будет сделано все возможное. Действительно, этот вопрос был рассмотрен Хомейни и его консультантами, и было решено послать одного из ближайших сторонников Хомейни-Мустафу Чамрана, (который вскоре занял пост министра обороны в правительстве Хомейни, и стал председателем Революционного совета Исламской Республики Ирана), в Ливан для передачи мне и через меня руководству Армении послание Хомейни. Мы встретились с Чамраном в Бейруте, в доме у Хусейна Хусейни, и он передал мне следующее послание Хомейни: « Мы хорошо знаем историю армян, в том числе и ее трагические страницы. Мы заверяю вас, что Иран не то государство, а персидский народ не тот народ, которые могут организовать новый геноцид армян. Армяне наши братья ».¹¹⁴

И, действительно, армяне вернулись в Иран и иранскими властями им была обеспечена безопасность и возможность заниматься своим бизнесом.

Продолжая эту тему, отметим, что в дальнейшем, президент Исламской Республики Ирана Мухаммад Хатами, который с официальным визитом был в Армении, и 9 сентября 2004 г посетил Мемориал Геноцида армян в Ереване и возложил венок в память невинных армянских жертв 1915г. в Османской империи¹¹⁵.

Отличается своей смелостью позиция президента Киргизии академика Аскара Акаева. 23 апреля 1997г, выступая в Милли

¹¹⁴ Ն. Հովհաննիսյան, Այաթոլլահ Խոմեյնիի մոտեցումը Խորհրդային Միության հետ հարաբերությունները կարգավորելու հարցում և դիրքորոշումը Հայաստանի ու հայության հանդեպ, «Հայաստան-Իրան. 20 տարի համագործակցության ճանապարհով: Միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Երևան, 2012, էջ 74-75:

¹¹⁵ Iranian President in Memorial of the Armenian Genocide. International Affirmation and Recognition of the Armenian Genocide. http://www.ourarat.com/eng/e_rec.htm

¹¹³ Ն.Հովհաննիսյան, Արմենոցիդը ճանաչված ցեղասպանություն է, էջ 180-181:

Меджлисе (парламенте) Азербайджана, он заявил, что в отношении армян в 1915 г. в Османской империи был осуществлен геноцид¹¹⁶.

30 января 2014 г., в Праге, во время государственного визита президента Армении Серж Саркисяна, президент Чехии Милош Земан на пресс-конференции "признал Геноцид армян, охарактеризовав события 1915 г. термином "геноцид"¹¹⁷, хотя и Чехия официально еще не признала Армянский геноцид. Так же поступил президент Сирии Башар Асад. 28 января 2014 г. во время интервью, данного Агенству Франс Пресс, он, осудив злодеяния Турции в отношении сирийцев, отметил, что это напоминает варварские акции турок в 1915 г. в отношении армян, когда было убито 1,5 млн. невинных людей, добавив, что их жертвами стали также 500 тысяч сирийских православных граждан.

Достоин внимания также, заключение, сделанное в 2002 г. Международным центром промежуточного правосудия о том, что погромы и резня армян в 1915-1916 гг. в Османской империи, как "события, включают все элементы преступления геноцида", как определено в Конвенции, и будет правильно, если праведы, также как и историки, политологи, журналисты и другие люди будут так характеризовать их"¹¹⁸.

Указанные факты говорят о масштабном процессе признания Армянского Геноцида на официально-институциональном уровне.

IV. ПРИЗНАНИЕ АРМЯНСКОГО ГЕНОЦИДА НА УРОВНЕ НЕПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫХ И ОБЩЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Признание Армянского геноцида неправительственными и общественными организациями - советами, комитетами, союзами, обществами, ассоциациями, также очень существенно. Невозможно говорить о широкомасштабном международном признании Геноцида армян без учета позиции многочисленных и различных общественных и неправительственных организаций, которые играют все большую и большую роль в современном мире, не только в общественной жизни, но и в сферах политических, научных и международных отношений.. И признание ими Геноцида армян и осуждение турецкой политики его отрицания, одно из важных факторов в оценке феномена геноцида.

1. Армянский геноцид признан Всемирной организацией сторонников мира

Всемирная организация сторонников (или защиты мира) в свое время, в середине XX в., была важной организацией. Она своим географическим, этническим, общественно-политическим охватом объединяла миролюбивые силы всех континентов и имела свои филиалы почти во всех странах мира, в том числе и в Армении. Поле ее деятельности было широким и разнообразным - созыв международных конгрессов и конференций, публикация и распространение на разных языках соответствующей литературы, организация демонстраций и митингов в защиту мира и независимости народов против угрозы мира и агрессии, против попрания прав народов.

¹¹⁶ Ն. Հովհաննիսյան, Արմենոցիդը ճանաչված ցեղասպանություն է, էջ 177-178:

¹¹⁷ "Новое Время", Ереван, 1 февраля 2014, с. 2.

¹¹⁸ Recognition of the Armenian Genocide. International Organizations., p.7.

15 июля 1965г. в столице Финляндии Хельсинки открылся Всемирный конгресс сторонников мира, который был очень представительным и считался явлением международного значения. Среди многочисленных вопросов на его повестке стоял также вопрос Армянского геноцида. Рассмотрев обстоятельно этот вопрос, Конгресс признал Армянский геноцид, посчитая, кровавые события 1915 г. в Османской империи геноцидом¹¹⁹. Конгресс осудил варварские действия младотурецких преступников, а также позицию современных турецких властей, которые отказываются признать историческую правду.

Решение Всемирного конгресса в Хельсинки было важным событием для своего времени. Оно воодушевило армян всего мира, породив надежду что Армянский геноцид будет признан также другими организациями мира. И они не ошиблись.

2. Всемирный Совет Церквей и признание Геноцида армян

Всемирный Совет Церквей-международная христианская экуменическая организация. Лидеры христианских церквей еще в 1937г. договорились о создании этой организации, но наступившая Вторая мировая война помешала этому. Лишь после войны, в 1948г., стало возможным осуществление этой идеи. В 1948г. в Амстердаме собрались представители 147 церквей и приняли окончательное решение о создании Всемирного Совета Мира (ВСЦ), который объединяет 349 ортодоксальных, католических, восточно-христианских, протестантских, лютеранских, евангелистских, баптистских, англиканских и других христианских церквей с двух-

¹¹⁹ N.Hovhannisyan, The Armenian Genocide. Armenocide -The Most Genocidal Genocide. In Ten Languages of the World. In English, French Russian, German, Turkish, Japanese, Hungarian, Armenian, Arabic, Persian, Yerevan, 2009, p. 572.

миллиардной армией верующих¹²⁰. Среди этих церквей -Армянская Апостольская церковь. ВСЦ периодически созывает конференции-Ассамблеи, на которых вместе с чисто религиозными, экуменическими вопросами рассматриваются также общечеловеческие, гуманистические проблемы, такие, как защита прав человека и народов, предотвращение геноцидов и насилия, применение христианских человеколюбивых принципов в жизни, а также распространение христианских идей в мире.

В 1983 г., с 24 июля по 10 августа, в Ванкувере (Канада), состоялась VI Ассамблея ВСЦ, в повестке которой одним из главных вопросов, был вопрос об Армянском геноциде.

В принятой по указанному вопросу резолюции отмечалось:

"1. Во время дискуссии на Ассамблее о грубом нарушении прав человека наше внимание было обращено на исторические факты и реальные угрозы геноцида народам. Очень часто эти происшествия умалчиваются. В определенных случаях это обстоятельство используется группами для оправдания полностью неприемлемых актов насилия.

2. В этом контексте мы еще раз вспомнили о трагической резне в начале этого века полтора миллионов армян в Турции и полмиллиона депортированных из своей родины. Молчание мировой общественности и сознательные усилия отрицать даже исторические факты были постоянным источником страданий и растущего отчаяния армянского народа, Армянской церкви и других церквей.

3. Комиссия по международным делам Всемирного Совета Церквей выразила свою озабоченность Комиссии по Правам че-

¹²⁰ World Council of Churches and the Ecumenical Movement. <http://www.oikoumene.org/en/who-are-we/background.html>

ловека Объединенных наций в связи с изучением ею вопроса о Предотвращении и Наказании Преступления Геноцида.

4. Ассамблея просит Генерального секретаря предоставить информацию об этом церквям. Публичное признание этих событий существенно, чтобы они не продолжали порождать актов насилия, заслуживающих наказания, и чтобы через вспоминания истории армянского народа, другие народы могли бы избежать аналогичной судьбы"¹²¹.

Резолюция, принятая такой авторитетной организацией, как Всемирный Совет Церквей и квалификация кровавой резни армян 1915г в Османской империи как геноцид, является очень серьезным вкладом в международное признание Геноцида армян и тяжелым ударом по турецкой политике отрицания Армянского геноцида.

3. Ассоциация молодых христиан (АМХ) и признание Армянского геноцида

Ассоциация молодых христиан (АМХ)- это самостоятельная независимая от Всемирного Совета Церквей организация, которая была основана в 1844г. в Лондоне, т.е. намного раньше Всемирного Совета Церквей¹²². АМХ объединяет 45 миллионов молодых людей из 124 национальных федераций через Всемирный Альянс Ассоциации молодых христиан (ВАМХ). Ее главной целью является применение христианских принципов, развитие

"здорового духа, мысли и тела"¹²³. Это добровольное объединение открыто для всех, независимо от их вероисповедания, социального положения, возраста и пола.

В 2002г. состоялся 15 конгресс Европейского Альянса ВАМХ в Окстепеке, (Мексика). Именно на этом конгрессе Ассоциация окончательно определила свою позицию в отношении Армянского геноцида. 20 июля 2002г. была принята Резолюция о признании Геноцида армян. Вот полный текст этой резолюции:

"В процессе работы с Армянской Ассоциацией молодых христиан, Европейский Альянс Ассоциации молодых христиан проявил большое понимание боли армянского народа от безразличия большей части мира к геноциду, совершенному против него в начале 20 века.

Всемирный Альянс молодых христиан, как молодежное движение, верит, что провал признания несправедливостей прошлого является вкладом в его повторении в будущем.

С таким убеждением, Всемирный Альянс ВАМХ, собравшийся 20 июля 2002г. в Окстепеке, (Мексика), на Всемирный Совет, признает и осуждает геноцид, совершенный против армянского народа и призывает Национальные АМХ к подобному признанию и осуждению"¹²⁴.

Этот документ вместе с Резолюцией Всемирного Совета Церквей, делают более четкой и полной картину позиции христиан мира в вопросе признания Геноцида армян, а международное признание Армянского геноцида становится более убедительным.

¹²¹ World Council of Churches. Official Report VI Assembly World Council of Churches. Vancouver, Canada 24 July-10 August 1983. 5.11 Minutes on Public Issues of Continuing Concern to the WCC. Minutes on the Armenian Genocide. http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.65/current_category.5/affirmation_det...

¹²² Young Men's Christian Association ("YMCA) <http://en.wikipedia.org/wiki/YMCA>

¹²³ Там же.

¹²⁴ European Alliance of YMCAs. 15th World Council of YMCAs, Oaxtepec, Mexico. 14th-20th July, 2002 http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.271/current_category.5/affirmation_d...

4. Вердикт Постоянного Трибунала Народов по Армянскому геноциду

Постоянный Трибунал Народов (ПТН) (Permanent Peoples' Tribunal) считается трибуналом международного мнения, его выразителем, и играет значительную роль в международной системе правосудия. Он независим от государственных властей и его решения, позиция, и мнение высоко оцениваются международной общественностью. Этот трибунал рассматривает и выносит приговоры в отношении нарушения прав человека и прав народов.

ПТН основан 24 июня 1979г. в Болонье (Италия), экспертами, писателями и другими интеллектуалами. Его создателем считается итальянский сенатор Лелио Бассо, возглавлявший Международный Фонд Прав и Свобод Народов. Постоянный трибунал народов рассматривал дела Тибета, Западной Сахары, Аргентины, Эритреи, Филиппин, Сальвадора, Афганистана, Восточного Тимора, Заира, Гватемалы, интервенцию Соединенных Штатов в Никарагуа, Бразильский Амазон.

В центре внимания Трибунала был также вопрос Армянского геноцида. Обстоятельное исследование Армянского вопроса, в том числе и в историческом плане, на различных его этапах, привело Постоянный Трибунал Народов к выводу, что самым страшным периодом истории армянского народа является период господства Османской империи, когда младотурецкие палачи совершили свое главное преступление-Геноцид армян.

16 апреля 1984г. ПТН принял Вердикт по Армянскому геноциду, в котором зафиксировано главное обвинение, предъявленное османским палачам: "В Восточной Анатолии исчезло все армянское население"¹²⁵. Этим все сказано и раскрыта суть Ар-

мянского геноцида. Вердикт строго осудил также политику отрицания правительством Турции Геноцида армян. Особое внимание обращено на то обстоятельство, что Турция не только сама отрицает факт Армянского геноцида, но и прилагает огромные усилия, чтобы правительства других стран мира также не признали его. В этом разделе Вердикта мы читаем:" Начиная с 1915г. каждое правительство Турции отказывается от ответственности за события геноцида. На последних международных форумах и научных встречах турецкое правительство прилагало много усилий, чтобы заблокировать расследование и признание Армянского геноцида. Трибунал поддерживает точку зрения, что обвинение в преступлении геноцида остается в настоящее время реальностью"¹²⁶. Это уже концептуальная оценка и она никогда не потеряет свою силу.

Вердикт Постоянного трибунала народов 1984г. вместе с Вердиктом Военного Чрезвычайного Трибунала Османской империи 1919-1920гг. и Решением Международного Центра Промежуточного Правосудия 2002г.-три главных юридических документа, которые дают право заключить, что Армянский геноцид в международно-правовом отношении также признанный геноцид.

5. Призыв Нобелевских Лауреатов к Армяно-турецкому примирению на основе признания Геноцида армян Турцией и открытия границ

Научный аспект признания Геноцида армян охватывает многочисленные научные учреждения, фонды и организации мира, которые заняли в этом вопросе четкую, научно обоснованную позицию и публично выразили свое авторитетное мнение. Среди них выделяется "Фонд гуманизма", возглавляемый лауреатом

¹²⁵ Permanent Peoples' Tribunal. April 16, 1984. Verdict of the Tribunal. http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.66/currentt_category.5/affirmation_det...

¹²⁶ Там же.

Нобелевской премии, Эли Виселем, уцелевшим во время Холокоста. Непризнание Турцией армянского геноцида и натянутые армяно-турецкие отношения серьезно беспокоят крупнейших ученых мира, в том числе лауреатов Нобелевской премии. Указанный "Фонд гуманизма" Эли Висела, 9 апреля 2007г. опубликовал письмо, подписанное 53 Нобелевскими лауреатами, всемирно известными учеными-академиками, писателями, экономистами, учеными других профессий, получившими эти высокие почетные звания и премии за последние тридцать лет. Они "Призвали Армению и Турцию установить дипломатические отношения без предварительных условий, открыть свои границы и повысить уровень социально-общественных контактов"¹²⁷. Крупнейшие ученые мира, которые определяют современное лицо мировой науки, "принуждали правительство Турции признать, что массовые убийства в 1915-18гг. и депортация армян в Османской империи, являются геноцидом"¹²⁸. Одновременно ими было заявлено, что "Они поддерживают итоги более 2000 независимых исследований, заключивших, что убийство 1,5 миллиона Османских армян соответствует международно принятым определениям геноцида"¹²⁹.

Письмо содержало раздел: "Требования к обеим сторонам--Турции и Армении". Здесь отмечалось, что "Открытая граница улучшит экономические условия обеих сторон, даст возможность гуманитарным взаимосвязям, которые существенны для взаимопонимания"¹³⁰. Лауреаты призвали Армению и Турцию ослабить существующие между ними напряженные отношения, заключив дополнительный договор и установив полные дипломатические отношения, которые, как они верят, будут способствовать установ-

¹²⁷ Nobel Laureates Call for Armenian-Turkish Reconciliation
<http://www.rferl.org/content/article.1075779.html>

¹²⁸ Там же.

¹²⁹ Там же.

¹³⁰ Там же.

лению двухсторонних научных связей и обмену студентами. "Они, как сказано в письме,- призывают также убрать из Уголовного кодекса Турции статью, которая считает преступлением "деинтеграцию Туркизма" и которая была использована против диссидентов интеллигентов, подвергающих сомнению официальное отрицание Армянского геноцида"¹³¹.

Письмо пятидесяти трех Нобелевских лауреатов, всемирно известных ученых, было беспрецедентным. Их оценки, данные преступной политике геноцида младотурецких палачей и, не менее преступной политике отрицания геноцида современными турецкими руководителями, является очень важным вкладом в признании Армянского геноцида. Позиция Нобелевских призеров в оценке Геноцида армян полностью укладывается в рамки нового стратегического подхода, укрепляет научные основы международного признания Армянского геноцида, и не оставляет места для сомнений в историческом факте Армянского геноцида, с одной стороны, и ставит в безвыходное положение турецкую политику отрицания геноцида, с другой стороны.

Добавим, что по мнению известного турецкого геноцидолога и автора ряд исследований об Армянском геноциде, профессора Танера Акчама, "Турция основатель индустрии отрицания геноцида".

6. Позиция Стамбульского отделения прав человека Турции. "Преклонение перед памятью жертв Армянского геноцида"

В Турции за последние годы наблюдается определенное общественно-политическое брожение, а также новые тенденции в

¹³¹ Там же.

развитии внутренней жизни. Нельзя переоценить их значения, но факт остается фактом, что в Турции уже существует значительное число представителей нового поколения интеллектуалов, которые смело выступают за политические изменения в стране, за признание Армянского геноцида и за требование примириться с собственной историей и с ее черными страницами. Среди них такие публичные деятели, как Раджип Зараколу, Танер Акчам, Айше, Орхан Памук, Мурат Белге, значительная часть профессоров и ученых университетов Анкары, Стамбула и других городов, писатели, издатели, журналисты, музыканты. Достойны упоминания также защитники прав человека и народов. Их число хотя и не очень большое, но тем не менее, они, создав Ассоциацию Прав Человека Турции (АПЧТ), стали играть значительную положительную роль в общественной жизни соседнего Армении государства.

АПЧТ была создана в 1986г. по инициативе юристов, журналистов и представителей других слоев интеллигенции, а также молодежи и родственников политических заключенных¹³². Ее штаб-квартира находится в Анкаре и она имеет 34 отделения в 81 провинции Турции. В нее входят 17 тысяч членов. Ее руководящим органом является Генеральная Ассамблея. Ассоциация провела широкую кампанию за ликвидацию судов государственной безопасности (1997г.), общую амнистию заключенных (1999г.), свободу выражения мнения (2001г.), отмену смертной казни (2002г.), а в 2004г. начала кампанию под лозунгом "Не оставайтесь молчаливыми против пыток".

Турецкое правительство постоянно вмешивается в деятельность Ассоциации, преследует ее активистов, многие из которых были арестованы и брошены в тюрьмы, в том числе ее президент

¹³² Human Rights Association (Turkey)
[http://en.wikipedia.org/wiki/Human_Rights_Association_\(Turkey\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Human_Rights_Association_(Turkey))

Акин Бирдал, 30 раз были закрыты ее разные отделения, а 14 ее членов были убиты¹³³.

В центре внимания Ассоциации были: курдский вопрос, права женщин, защита детей, положение политических заключенных. А в последнее время Ассоциация все больше и больше рассматривает вопросы, связанные с Армянским геноцидом. В этом направлении активно работает ее Стамбульское отделение, которое несмотря на неблагоприятные политические условия в Турции, подымает вопрос признания Турцией Геноцида армян, организует публичные обсуждения, в том числе и на страницах печати. Вершиной этой акции можно считать акцию Стамбульского отделения (СО) Ассоциации Прав Человека Турции, проведенную 24 апреля 2006г., в день памяти Геноцида армян¹³⁴. В этот день Ассоциация сделала специальное заявление в прессе (press release), в котором были изложены ее позиция в вопросе Геноцида армян и его признании, о политике правительства Турции, в частности об отрицании Армянского геноцида правительством Турции, о наложении табу на упоминание Геноцида армян и о других вопросах. Ниже приводятся основные вопросы и их характеристики, данные в этом интересном документе, которые отличаются беспощадной критикой политики бывших и нынешних турецких правительств.

В документе отмечается: "Сегодня, 24 апреля, во всем мире признано как день Армянского геноцида. Только в Турции наложен на нем запрет. Турецкое государство мобилизует все свои ресурсы, чтобы отрицать смысл этой даты"¹³⁵. Более того, "с турецкой

¹³³ Там же.

¹³⁴ Human Rights Association Istanbul Branch Press Release. 24th April 2006

http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.362/current_category.5/affirmation_d...

¹³⁵ Там же.

стороны делаются попытки оправдать геноцид¹³⁶, обижая народ, который был одним из самых развитых в области науки, искусства, литературы и в других областях¹³⁷. В заявлении Стамбульского отделения Ассоциации Прав Человека, особое внимание уделено вопросу отрицания Армянского геноцида. Руководители СО считают отрицание геноцида как часть геноцида, его продолжение и грубое нарушение прав человека. И они справедливо подчеркивают, что "Отрицание лишает индивидумов права скорбеть по своим предкам, по этнической чистке нации, истребление людей всех возрастов, профессии, социальной принадлежности, женщин, мужчин, детей, новорожденных, дедов и бабушек, только потому, что они были армянами, независимо от их партийной принадлежности и веры"¹³⁸.

Интересна характеристика данная в этом документе турецкому народу: "Турция едва ли продемонстрировала какой-либо прогресс в области сосуществования, демократии, прав человека и ничего не сделала чтобы положить конец милитаризму со времен "Комитета Единения и прогресса". Истребление и отрицание были и продолжают сегодня, как единственное средство решения проблем"¹³⁹.

Весьма впечатляюща заключительная часть Заявления: "Сегодня мы, защитники прав человека, хотели бы обратиться ко всем армянам в Турции и других частях мира, и сказать им: "мы хотим разделить с вами боль ваших сердец и преклониться перед памятью ваших потерь. Они и наши потери. Наша борьба за права человека

в Турции является одновременно частью нашей скорби по нашим общим потерям и наша дань уважения жертвам геноцида"¹⁴⁰.

Главным лозунгом Стамбульского отделения Ассоциации Прав Человека становится "БОЛЬШЕ НИКОГДА"¹⁴¹.

Данный документ, который отражает мысли, менталитет и политическое настроение определенных слоев турецкой общности, не нуждается в комментариях. Все сказано четко, логично и убедительно. Он как документ-беспрецедентен.

Х Х Х

Армянский геноцид признали и другие общественные, неправительственные организации, научные центры и средства масс медиа. Так, например, долгое время Геноцид армян не признавала еврейская неправительственная организация "Лига против клеветы" которая боялась ухудшения отношений Израиля с Турцией, за что подвергалась резкой критике со стороны отдельных влиятельных еврейских деятелей. Под влиянием этой критики ее руководство изменило свою позицию и 21 августа 2007г. "Лига" официально признала Армянский погромы в османской империи как "равнозначный геноциду"¹⁴².

Геноцид армян признали Иерусалимский институт Холокоста и геноцида, Институт изучения геноцида Нью Йорка, музей Холокоста Иерусалима, Музей Холокоста Вашингтона, Союз Еврейской Конгрегации Америки и другие институты, научные и культурные центры.

Турецкую политику отрицания Геноцида армян осудили такие влиятельные газеты, как американская "Нью-Йорк Таймс",

¹³⁶ Там же.

¹³⁷ Там же.

¹³⁸ Там же.

¹³⁹ Там же.

¹⁴⁰ Там же.

¹⁴¹ Там же.

¹⁴² Recognition of the Armenian Genocide. International Organizations http://en.wikipedia.org/wiki/Recognition_of_the_Armenian_Genocide

британская "Таймс" и "Индепендент", французская "Фигаро", немецкая "Шпигель", русская "Известия", египетская "Роз ал Юсуф", ливанская "Ал Сафир" и другие. Для составления общего представления об их позиции, приведем решение издательского совета "Нью Йорк Таймса", принятого в апреле 2004г., где говорится: "События 1915г. подпадают под определением "геноцид", и при публикации статьей относящихся к этой теме, издательский состав всегда будет использовать слово "геноцид"¹⁴³. В решении также отмечалось, что " Широкомасштабные погромы, осуществленные османским турецким правительством в начале 20 века, ошибочно описываются как убийства, в процессе которых погибло 1,5 млн армян. Издательский совет газеты выяснил, что это геноцид, а не "погромы". Об этом же говорилось в статье от 29 марта, озаглавленная "Резолюция об Армянском геноциде, которая взбесила Турцию"¹⁴⁴.

Арабский историк Муса Пренс, автор нескольких ценных исследований об истории Армении и об Армянском геноциде, по аналогии с термином "геноцид", введенным Рафаелем Лемкиным, ввел в научный оборот термин "Арменоцид" и дал его научное определение- "Арменоцид- самый геноцидальный геноцид"¹⁴⁵.

Думаем, что более невозможно игнорировать эту новую концептуальную дефиницию и она должна быть отражена в стратегии признания Армянского геноцида.

V. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

АРМЯНСКИЙ ГЕНОЦИД-АРМЕНОЦИД МЕЖДУНАРОДНО ПРИЗНАННЫЙ ГЕНОЦИД

За столетний период после совершения в 1915. в Османской империи Геноцида армян, на разных языках мира аккумулировано огромное количество архивных и официальных документов: приняты решения, постановления и резолюции законодательными и исполнительными структурами государств, сделаны официальные заявления главами государств и международными организациями, приняты соответствующие декларации на научных форумах и конгрессах о подтверждении и признании Геноцида армян.

Среди всего этого важное место по своему значению занимают судебные решения, приговоры и вердикты трибуналов и других юридических органов различного ранга и ступеней, утверждающих исторически состоявшимся факт Армянского геноцида, осудивших его организаторов и исполнителей и всех тех, кто пытается отрицать это историческое преступление.

Исключительное значение имеет также мнение ученых мира, оценки и подходы выдающихся светил современной науки, интеллектуалов, научных институтов и центров о геноцидальной политике правителей Османской империи и о политике отрицания факта Армянского геноцида правительством современной Турции. Геноцидология, как новое научное направление, считает Турцию основателем индустрии отрицания геноцида, а непризнание геноцида- вторичное совершение геноцида в отношении данного народа.

Огромная работа была проделана историками, конфликтологами, политологами, культурологами по изучению Геноцида армян, опубликовавших тысячи ценных исследований, мемуаров, сборников, статей, свидетельства очевидцев по Армянскому ге-

¹⁴³ The New York Times: Events in 1915 were not a "Massacre". It was Genocide, 7.04.2007.

¹⁴⁴ Там же.

¹⁴⁵ Moussa Princw, avec la collaboration de Marie-Ange Prince. Un genocide impuni. L'Armenocide. Heidelberg Press-Lebanon, 1967.

ноциду в Англии, Германии, Франции, России, Италии, Ливане, Сирии, Ираке, Египте, Канаде, Израиле, Аргентине, Уругвае и других странах мира. Результаты изучения и анализа этого огромного материала, новые концептуальные подходы и оценки подтверждают эпохальное заключение Международной Ассоциации Геноцидологов о том, что "Армянский геноцид подтвержден международной научной, правовой общностью и общностью прав человека". Лидеры Ассоциации посчитали нужным открытым текстом заявить об этом премьер министру Турции Эрдогану.

Армянский геноцид был подтвержден также на Институциональном и Общественном уровнях, что в данном случае принципиально важно.

Таким образом, современная геноцидология, ее основополагающие теоретические концепции, неопровержимые факты, документы и материалы позволяют заключить, что Армянский геноцид-Арменоцид уже международно признанный геноцид. Это такой же неопровержимый факт, как и Холокост евреев, и все другие геноциды, совершенные в XX-XXI вв. в Европе, Азии и Африке.

Проблема Армянского геноцида давно вышла за рамки чисто армяно-турецких взаимоотношений и приобрела международную значимость.

После подтверждения международной научной и правовой общественностью и общественностью прав человека факта Армянского геноцида, начинается новый этап - переход от признания Геноцида армян к справедливому возмездию и ликвидации тяжелых последствий Армянского геноцида, совершенного в Османской империи.

Это будет и в интересах современной Турции.

Об авторе

Николай Оганесович Оганесян родился в 1930г. в Ленинакане. В 1953г. окончил факультет международных отношений, а в 1956г. аспирантуру Ереванского государственного университета. Историк востоковед-арабист, международник, доктор исторических наук (1968г.), профессор (1972г.), Заслуженный деятель науки (2003г.), член-корреспондент Национальной академии наук Армении (2006г.). Один из основателей и руководителей Института востоковедения НАН Армении. С 1995 по 2006гг.- директор Института востоковедения НАН Армении. В эти тяжелые годы и неблагоприятные для науки времена, проявив большие организаторские способности, он сумел сохранить генофонд армянских востоковедов и Институт востоковедения Армении стал одним из важных научных центров, осуществляя стратегическую миссию. Основатель и признанный лидер современной армянской арабистской школы Н.Оганесян более сорока лет (1962-2003гг) возглавлял им же основанный Отдел арабских По его инициативе и усилиями были созданы и организованы в Институте востоковедения Отдел стран Восточной Азии и Отдел изучения международных и региональных отношений на Ближнем и Среднем Востоке. Он сыграл также большую роль в создании Центра армянских исследований в Каирском университете.

Профессор Н.Оганесян с 2006г. является советником директора Института востоковедения и заведующим Отделом международных и региональных отношений на Ближнем и Среднем Востоке, а с 2007г. также советником начальника Института национальных стратегических исследований им. Д. Канаяна Министерства обороны Республики Армения.

Доктор Н. Оганесян внес весомый вклад в развитие мировой арабистики. В течение десятилетий в центре научных интересов выдающегося армянского ученого-арабиста было изучение таких ключевых проблем, как история Арабских стран и народов Ближнего и Среднего Востока, история возникновения ислама и Арабского халифата и их роль в мировой политике, международные и региональные отношения на Ближнем и Среднем Востоке, армяно-арабские, в том числе и межгосударственные отношения на различных этапах истории. Он одним из первых приступил к изучению национально-освободительного движения в арабских странах и образования независимых арабских государств в XIX-XXвв., посвятив этой теме семь томов, которые дали толчок к широкому изучению этой важной проблемы в различных странах. Среди работ Н.Оганесяна следует отметить такие ценные

исследования, как "Национально-освободительная борьба в Ливане" (Ереван, 1967, на арм.яз., и Бейрут, 1974, на арбском яз.), "Образование независимой Сирийской Республики" (Москва, 1968, на русск. яз.), "Национально-освободительное движение в Ираке (1918-1958гг.)"(Ереван, 1976, на русск. яз.), "Ливанский кризис и позиция армянской общины Ливана(1975-1982)" (Ереван, 1982, на арм.яз.) и т. д. Заслужкой доктора Н.Оганесяна является выделение межарабских отношений в отдельную, самостоятельную область исследования международных отношений. И он со своими учениками впервые стали изучать эту сложную проблему (См. Н.Оганесян, Отношения Иракской республики со странами Арабского востока" (Ереван, 1985, на русск. яз.) и др. Выдающийся ученый внес свою достойную лепту в раскрытие причин активизации ислама и разработке концепции политического ислама, в частности концепции "Исламизация политики и политизация ислама"(См. "Ислам в политической жизни стран современного Ближнего и Среднего Востока", кол.авторов под руководством Проф. Н.Оганесяна, Ереван, 1986, на русск. яз.).

Среди трудов международно признанного армянского ученого особое место занимает его фундаментальное исследование, четырехтомник "История арабских стран (VIIв.-2005)" (Ереван, 2003-2007гг, на арм. яз.). Издание четырехтомника вызвало настоящую сенсацию. Арабские ученые признали, что даже они не имеют такого исследования. Четырехтомник "История Арабских стран (VII век-2005гг)" в 2007г. удостоился премии президента Республики Армения, а в 2011г. был переведен на арабский язык и издан в Алеппо. Уникальным исследованием, не имевшим своего аналога, является его "Армянский геноцид. Арменоцид-самый геноцидальный геноцид. На десяти языках мира: на английском, французском, немецком, русском, турецком, венгерском, японском, армянском, арабском, персидском", получила в 2010г. Диплом Первой степени Министерства культуры Армении. Многие труды ученого опубликованы в Германии, России, Италии, Турции, Венгрии, Японии, Корее, Канаде, Ливане, Сирии, Египте, Ираке, Иране, Румынии.

Н.Оганесян выполнял совместные научные работы со своими зарубежными коллегами : в 1985.г. по приглашению Министерства Высшего образования Сирии проводил научную работу в университетах Дамаска и Алеппо, в 1989г. по приглашению Британской академии-в университетах Лондона, Эдинбурга и в Королевском институте международных отношений (Чатам хауз). Победив на конкурсе Фулбрайта, в 1993-1994гг. , работал в

университете Джорджа Вашингтона, в 1995г. в Мерилендском университете (США), а также в Институте Публичной политики им. Джеймса Бейкера университета Райса Хьюстона Т(exas). Он принимал активное участие в создании Центра армянских исследований в университете Каира.

Член многих зарубежных академий наук и научных обществ, в том числе: академии наук Нью Йорка, Международной академии наук "Арапат" (Париж), Международной академии наук по проблемам национальной безопасности (Москва), Общеармянской академии наук по проблемам национальной безопасности (Ереван), Международной академии наук о природе и обществе (Германия), Международной академии духовного единства народов мира (Москва), является членом Сирийского общества истории арабской науки, Национального географического общества (США), Международной ассоциации геноцидологов, Ассоциации политической науки Армении. В 2004г Международный научный биографический центр Кембриджа признал его "Выдающимся ученым XXI века", в 2005г.- "Ведущим ученым мира", а в 2009г. он был включен в список "100 высокклассных ученых мира" .

Член Армянской части совместной межправительственной организации Египетской Арабской Республики и Республики Армения, Основатель-директор Центра решения конфликтов Армении, Президент Армянской Атлантической ассоциации. Н.Оганесян долгие годы был вице- президентом Ассоциаци Советско-арабской дружбы, Президентом Армянского общества дружбы и культурных связей с арабскими странами.

Н.Оганесвн награжден Почетной Грамотой Академии наук Армении, медалями: "Мовсес Хоренаци", "Вазген Саркисян", "Армянские вооруженные силы. 1992-2012", "За вклад в дружбу" (ССОД, Москва), Позолоченной медалью " Геноцид армян" Правительства Армении, "Памятной медалью Фритъеф Нансен", медалью "Карабахское движение" (НКР), "Армения-Египет. 15 лет. Дипломатические отношения". и др.

NIKOLAY HOVHANNISYAN

**THE ARMENIAN GENOCIDE
IS CORROBORATED BY THE
INTERNATIONAL SCHOLARLY, LEGAL
AND HUMAN RIGHTS COMMUNITY**

YEREVAN 2015

Editor: Professor Avetis Papazyan (USA)

For about 50 years the author has been studying different aspects of the Armenian Genocide, as well as fundamental problems of genocides in general, in different countries of Asia, America, Africa and Europe in XX-XXI centuries.

After the investigation and detailed analysis of many primary sources, official documents and other materials, he has revised the obsolete opinions and suggested a new conceptual-strategic approach to the evaluation of the Armenian Genocide, committed in 1915 in the Ottoman Empire by the ruling Young Turk Party.

On the base of it, he came to the conclusion that:

a/ The Armenian Genocide is already an internationally recognized genocide, corroborated and recognized by the international scholarly, legal and human rights community;

b/ The Ottoman Empire was not merely the first state that committed the first genocide of XX century-the Armenian Genocide, but also the first state that recognized the crime in 1919 by the Ottoman court-martial Verdict;

c/ Turkey is the founder of the genocide-denial industry;

d/ Now a new phase has begun: transition from the recognition of the Armenian Genocide to the liquidation of the heavy consequences of the Armenian Genocide, committed in 1915 in the Ottoman Empire.

I. TRANSITION OF THE ARMENIAN GENOCIDE STUDIES FROM A SENTIMENTAL- EMOTIONAL INTO AN ACADEMIC FIELD. NEW CONCEPTUAL-STRATEGIC APPROACHES

In the evaluation and recognition of genocides, including the Armenian Genocide-Armenocide, a turning point was the formation of genocidology in the second half of XX century as a new scientific branch within the social sciences. The foundation of International Association of Genocide Scholars (IAGS) in 1994 was also of great significance. It is the most authoritative organization in the world and major body of genocide scholars. Due to these two significant events the study of genocide was transferred from a sentimental -emotional field into a scientific field. The IAGS's first president was elected Professor Helen Fein, one of the most outstanding specialists on genocide, human rights, collective violence, author of several monographs and Director of the Institute for the Study of Genocide, City University of New York. In 1997 and 2005, IAGS as a main body of genocide scholars, unanimously recognized the Armenian Genocide.

On June 4-7, 2005, the 6th Biennial Conference of International Association of Genocide Scholars was convened in Florida, Atlantic University, USA, on "Ninety Years after the Armenian Genocide and Sixty Years after the Holocaust: The Continuing Threat and Legacy of Genocide".¹⁴⁶ It was indeed a historical event where all the outstanding specialists and scholars of the world on genocide issues participated. The 6th Biennial not only once again recognized the Armenian Genocide carried out by the Young Turk leaders in the

¹⁴⁶ The author participated in that Forum and was elected as a member of IAGS.

Ottoman Empire in 1915-1923, but also recognized it as the first Genocide of XX century.¹⁴⁷

IAGS has adopted a series of documents on genocide issues: resolutions, declarations and letters addressed to the leaders of different countries. Among them, a peculiar place occupies the IAGS's letter to the Prime Minister of Turkey - Erdogan, dated on June 7, 2005, and signed by the President of IAGS, Professor Israel Charny (Israel), the first Vice-President Gregory H. Stanton (USA), the second Vice-President Linda Melvern (UK), Secretary Steven Jacobs (USA). Here are the main points of that unique and important document:

"Dear Prime Minister Erdogan: We are writing you this open letter in response to your call for "impartial study by historians" concerning the fate of the Armenian people in the Ottoman Empire during World War I. **We represent the major body of scholars who study genocide in North America and Europe.** We are concerned that calling for an impartial study of the Armenian Genocide you may not be fully aware of the extent of the scholarly and intellectual record on the Armenian Genocide and how this event conforms to the definition of the United Nations Genocide Convention. **We want to underscore that it is not just the Armenians who affirm the Armenian Genocide but it is also the overwhelming opinion of scholars who study genocide, hundreds of scholars, who have no affiliation with any government, and whose work spans many countries and nationalities and a lot of decades**".¹⁴⁸ The leaders of IAGS, the authors of the letter have mentioned that scholarly evidence reveals that on April 24, 1915, under

¹⁴⁷ Ninety Years after the Armenian Genocide and Sixty Years after Holocaust. 6th Biennial Conference ,

June 4-7, 2005, Florida Atlantic University, USA <http://www.instituteforthestudyofgenocide.org/oldsite/conferences/2005iags-conf2.html>

¹⁴⁸ No Place for Denial: IAGS Letter on Calls for "Impartial Study". <http://npfdinfo.blogspot.com/2005/06/-letter-for-impartial.html>

the cover of World War I, the Young Turk government of the Ottoman Empire began systematic genocide of its Armenian citizens- the unarmed Christian minority population. More than one million Armenians were exterminated by killing, starvation, torture, the rest of the Armenian population fled into permanent exile, and thus an ancient civilization was expunged from its homeland of 2500 years.¹⁴⁹ They have underlined that **"The Armenian Genocide is amply documented by thousands of official records of the United States and nations around the world including Turkey's wartime allies Germany, Austria and Hungary, by the Ottoman court-martial records, eyewitness accounts of missionaries and diplomats, the testimonies of survivors, and by decades of historical scholarship"**.¹⁵⁰

The letter has reminded the Turkish Prime Minister that when Raphael Lemkin coined the term genocide in 1944 he cited the extermination of the Armenians by Turks and the extermination of the Jews by Nazis when giving examples of what he meant by genocide. So, we have to confirm that the Armenian materials and realities on genocide together with those of the Jewish materials played a decisive and fundamental role in the formulation of the term "genocide" and essence of the genocidology.

It is obvious that a leading role belongs to scholars in affirming or denying the genocide. Their opinion, position and arguments are of great importance. Discussing the position of contemporary Turkish government towards the Armenian Genocide from this point of view, the IAGS leaders have criticized the attitude of Turkish scholars and intellectuals in their open letter to Erdogan, stating: "We would also like to note that scholars who advise your government and who are

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ Ibid.

affiliated in other ways with your institutions are not impartial. Such the so-called "scholars" serve the agenda of historical and moral obfuscation advising you and the Turkish Parliament to deny the Armenian Genocide".¹⁵¹ In conclusion the ISAG's leaders have explained to Erdogan that **"We believe that it is in the interests of the Turkish people and their future to acknowledge the responsibility of previous government for the genocide of the Armenian people, just as the German government and people have done in the case of the Holocaust"**.¹⁵² The leaders of IAGS have presented their main and fundamental conclusion on behalf of IAGS: **"The Armenian Genocide is corroborated by the International scholarly, legal and human rights community"**.¹⁵³ And we have to accept that it is a new conceptual approach of historical significance to the evaluation of the Armenian Genocide, based on objective and reliable studies. The unshakeable, mighty arguments of IAGS and the historical facts make any attempt to deny the Armenian Genocide, implemented by the Young Turks' government in the Ottoman Empire in 1915, baseless.

In this case, it is necessary and very important to mention the Common Public Declaration of the governments of the United Kingdom of Great Britain, France and Russia, made on 23 May, 1915, and published simultaneously the same day in their capitals-London, Paris and St. Peterbourg. They stated, "In the last months Kurds and Turkish population of Armenia were engaged in massacring the Armenians with connivance and often with the help of ottoman authorities. Such massacres took place in about the middle of April, at Erzerum, Derchan,

¹⁵¹ Ibid.

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ Ibid.

Egin, Bitlis, Sassoun, Mush, Zeitun, and all over Cilicia".¹⁵⁴ It was mentioned in the Declaration that the inhabitants of about 100 villages near Van were all assassinated. The Armenian quarters of Van town were and are still besieged by Kurds. And the misbehavior of the ottoman government towards innocent Armenian population at Constantinople is blameworthy.¹⁵⁵ The governments of Great Britain, France and Russia declared, **"In face of these fresh crimes committed by Turkey, the allied goverments announce publicly to the Sublime Porte that they hold all the members of the Ottoman government as well as all the accessory agents personally responsible for thr Armenian massacres"**.¹⁵⁶

This Declaration about the personal responsibility of all the members of the Ottoman government for the Armenian massacres-i.e. genocide, was a new phenomenon in the world diplomatic practice, firstly used in connection with the Armenian Tragedy of 1915. It was the first time the given government was declared responsible collectively for a crime committed in its country. In case of the Armenian Massacres/Genocide in the Ottoman Empire, the Young Turk government was declared guilty by Great Britain, France and Russia. It was a very serious accusation. And it is worthy of note that the new conceptual approach was demonstrated by France, Great Britain and Russia not after the World War I, but during the war time, which raises the political significance of the mentioned Declaration.

This Declaration, as an official Document, later played its positive role in the processes of International recognition of the Armenian Genocide.

¹⁵⁴ British Documents . From Foreign Office Press Office For Publication in Monday Morning Papers (23 May 1915).

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Ibid.

II. THE OTTOMAN EMPIRE COMMITTING THE ARMENIAN GENOCIDE WAS THE FIRST STATE THAT RECOGNIZED THE ARMENIAN GENOCIDE

A new conceptual approach is to be used to the question of recognition of the Armenian Genocide by the Turkish state, too. Which was the first state that officially recognized the Armenian Genocide? It is usually said Uruguay to be the first state, which recognized the Armenian Genocide in 1965. But this point of view needs a revision.

The Armenian Genocide was carried out in the Ottoman Empire, in the Ottoman state in 1915, and the Ottoman state was the first state of the world that recognized the Armenian Genocide in 1919. And it was done not by a declaration, but legally, according to the juridical norms and legitimate actions, by the Verdict of the Ottoman court-martial, established by the fetwa (decree) of the Ottoman legitimate sultan Wahieddin VI on 8 March 1919.

It is well known that after the defeat of the Ottoman Empire in World War I and flight of the Young Turk criminal leaders - Talaat, Enver, Cemal, Nazim, Shaqir Behaeddin and others from Turkey, Ahmed Tefik pasha formed a new government, which took a decision in November 1918 on trial of the leaders of the Young Turk party "Ittihad ve Terakki", the Ottoman government and Parliament. The new prime minister (Grand Vezir) Damad Ferid pasha, successor of Ahmed Tefik pasha, also pursued the case. He qualified the treatment of the Armenians during the First World War as "A crime that drew the revulsion of the entire humankind"¹⁵⁷ By the decree of the legitimate sultan of the Ottoman Empire Wahieddin (1918-1922) on March 8, 1919, three legitimate courts-martial were established the members of

¹⁵⁷ Genocide 1915 info-the Armenian Genocide , <http://www.genocide1915.info/quotes/>

which were also appointed by sultan. According to his decree, the First court-martial tried the case of the top leadership of the Young Turk party. The trial began on April 28, 1919, in Constantinople, and ended on June 26, 1919. The court-martial Verdict was delivered and announced on July 5, 1919. The Second court-martial tried the case of regional Young Turk party leaders and other regional officials. As for the Third court-martial, it tried the case of organizers and executors of deportation and massacres of the Armenians in the regions of Yozghat, Trapizon, Buyuq Derey and Kharberd.

By the Verdict of the First court-martial all the top leaders of "Ittihad ve Terakki" - Talaat, Enver, Cemal, Nazim, Shaqir Behaeddin, Sayid Halim, Azmi and others, 11 men, were sentenced to death. They were sentenced to death for committing two crimes. First, for involving the Ottoman Empire in World War I without discussing the issue in the Parliament and obtaining its consent for the action as it was required by the Ottoman Constitution. Second, for the crime against the Armenians, for their mass killings, tortures, starvation and deportation, annihilation; a scientific definition of the crime is the Armenian Genocide. In the indictment, it was stated: "The Young Turks started to exterminate the people, plunder, set their property on fire and harry many of them to death. Though the arrow of terror was basically directed against the Armenians, nevertheless other peoples suffered too."¹⁵⁸ The crimes committed during the deportation of the Armenians in different times and places, and also a special investigation of each of those crimes according to the law, have shown that they were not of limited or local character, but willful, deliberate actions realized by verbal instructions and secret orders of the "Special center", consisting of the abovementioned persons. It has been proved

¹⁵⁸ Greeks, Assyrians, Arabs and others among them-N. H.

beyond the shadow of doubt that those massacres took place by the direct orders and awareness of Talaat, Enver and Cemal beys".¹⁵⁹

So the Verdict of the Ottoman legitimate court-martial asserted by force of law that the Armenian Genocide was not an accidental event, but a criminal action, prepared beforehand and implemented according to the Young Turks' program to turn the Ottoman Empire into ethnically clean, pure Turkish state. And the Genocide of the Armenians, Greeks and Assyrians in the Ottoman Empire is necessary to regard in that context and as a crime against the mankind.

So it is not sufficient to state that the Armenian genocide was the first genocide implemented by the Young Turks in the Ottoman Empire in 1915. Taking into account the records of the Ottoman courts-martial in 1919 and its Verdict, we have to use a new conceptual strategic approach and confirm the fact of the recognition of the Armenian Genocide by the Ottoman Empire.

So we have to state that the Ottoman Empire was not only the first state that carried out the first Genocide-the Armenian Genocide in 1915, in XX century, but also the first state, which recognized the Armenian Genocide in 1919.

In fact it was corroborated by the three main leaders of Young Turks and wartime Ottoman Empire - Enver Pasha, Talaat Pasha and Cemal Pasha.

Enver Pasha, the Minister of War of the Ottoman Empire publicly declared on 19 May 1916: "The Ottoman Empire should be cleansed of the Armenians and Lebanese. We have destroyed the former by sword, we shall destroy the latter through starvation"¹⁶⁰. In reply to USA Ambassador Morgenthau, who deplored the massacres against

¹⁵⁹ The Armenian Genocide according to the Documents of Young Turks Trial. Preface, Translation, Commentaries by A.H. Papazyan, Yerevan, 1988.

¹⁶⁰ Armenian Genocide Quotes. Turkish Quotes. Enver Pasha http://www.armeniapedia.org/index.php?title=Armenian_Genocide_Quotes#Mustafa_22Ataturk22_Kemal

Armenians and attributed them to irresponsible subalterns and underlings in the distant provinces, Enver said: "You are greatly mistaken. We have this country absolutely under our control. I have no desire to shift the blame onto our underlings and I am entirely willing to accept responsibility for everything that has taken place"¹⁶¹.

According to the opinion of the Prime Minister and Minister of Interior of the Ottoman Empire, **Talaat Pasha**, which he expressed in a conversation with Dr. Mordtmann of the German Embassy in June 1915, "Turkey is taking advantage of the war in order to thoroughly liquidate (grundlich aufzaumen) its internal foes, i.e. the indigenous Christians, without being thereby disturbed by foreign intervention"¹⁶². When the German diplomat persistently brought up the Armenian question in 1918, Talaat said "with a smile": "What on earth do you want? **The question is settled. There are no more Armenians**"¹⁶³.

And finally, here is the opinion of the Minister of Navy of the Ottoman Empire, **Cemal Pasha**, who said to a German officer during the deportation of the Armenians in Kharberd vilayat: "I am ashamed of my nation (Ich schame mich fur meine Natioin)"¹⁶⁴. He also confirmed that the Minister of Interior of Turkey Talaat Pasha publicly declared on March 15 that on the basis of calculations performed by Ministry experts, "800,000 Armenian deportees were killed ...they concealed the real number with an intention to cleanse their bloody past"¹⁶⁵.

We would also like to represent the point of view of the Grand Vezir-Prime Minister of the Ottoman Empire Damad Ferid Pasha. He was the second Grand Vezir, after the defeat of the Ottoman Empire in

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Armenian Genocide Quotes. Turkish Quotes. Talaat Pasha <http://www.armeniapedia.org/....>

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Armenian Genocide Quotes. Turkish Quotes. Cemal Pasha <http://www.armeniapedia.org/....>

¹⁶⁵ Ibid.

the World War I, succeeding Ahmed Tefik Pasha, when courts-martial's Verdict of Turkey accused the Young Turk top leaders for committing the Armenian Genocide. Prime Minister **Damad Ferid Pasha** "Described the treatment of the Armenians as a crime that drew the revulsion of the entire mankind"¹⁶⁶.

The abovementioned materials are very unique documents, in fact a recognition by the three criminal rulers of wartime Ottoman Empire of the fact that according to a preconcerted plan they carried out the Armenian genocide, cleansed the Ottoman Empire of the Armenians and other Christians, taking advantage of the First World War. Those exclusively important documents affirm that Enver, Talaat and Cemal villy-nilly recognized the Armenian genocide or according to the formulation of the Prime Minister of the Ottoman Empire Talaat Pasha, "The question is settled. There are no more Armenians".

Even Mustafa Kemal, the founder of the Turkish Republic in 1923, recognized that historical fact. In an interview published on August 1, 1926 in the "Los Angeles Examiner", talking about the former Young Turks in his country, **Mustafa Kemal said, "Those left-overs of the former Young Turk Party, who should have been brought to account for ruthlessly driving en masse the millions of our Christian subjects from their homes and massacring them, have been very restive under the Republic rule"**¹⁶⁷. To my opinion this kind of accusations are recognition and accusation of the Armenian genocide, committed by the Young Turks in the Ottoman Empire.

Speaking about the massacres of Christian subjects, Mustafa Kemal, first of all meant the Armenians, for whose deportation and massacre the Young Turks should have been brought to account.

¹⁶⁶ Armenian Genocide Quotes. Turkish Quotes. Grand Vezir Damad Ferid Pasha
[http://www.org/...](http://www.org/)

¹⁶⁷ Armenian Genocide Quotes. World Figures. Mustafa "Ataturk" Kemal
http://www.armeniapedia.org/index.php?title=Armenian_Genocide_Quotes_22Ataturk22_Kemal

So, the confession of the three main rulers of the Ottoman Empire, the Ottoman courts-martial records and its Verdict legally, by virtue of law, implicitly confirm that the Ottoman state committed the Armenian genocide and it was also the first state that recognized the Armenian genocide. And it is an unforgivable historical blunder to state that a/ Turkey has not recognized the Armenian genocide, b/ she must recognize the Armenian genocide and.c/ Uruguay is the first state that has recognized the Armenian Genocide.

The Ottoman Empire existed until 1923, when it was proclaimed as a republic. The Turkish Republic is the successor of the Ottoman Empire but she has not recognized the Armenian Genocide until now. At the same time, she has not and cannot abrogate the Verdict of the Ottoman court-martial, 1919. She does not deny the fact of deportation of Armenians too. According to the principles of the genocidology, deportation is an organic part of genocide. There is no genocide without deportation. It is confirmed not only by the events of the Armenian Genocide, but also by the Jewish Holocaust and all other genocides that have happened in Asia, Europe and Africa. Thus, the Turkish government has partially accepted the historical reality of the Armenian Genocide.

So, we consider, that the Turkish Republic must not recognize the Armenian genocide, but re-recognize it, which once was done by its predecessor-Ottoman Empire. So now, the main demand to the Turkish Republic is just what has been written in the letter of the International Association of Genocide Scholars to the Prime Minister of Turkey Erdogan: "To acknowledge the responsibility of the previous government for the genocide of the Armenian people, just as the German government and people have done in the case of the Holocaust"¹⁶⁸.

¹⁶⁸ No Place for Denial. IAGS Letter on calls for "Impartial Study".

III. RECOGNITION OF THE ARMENIAN GENOCIDE AT INSTITUTIONAL LEVEL

To have a more complete picture and general idea of the International recognition of the Armenian genocide, it is also necessary to review certain main and principal International documents, adopted by different state bodies, legislative powers, legal institutions of the European, Asian and American countries, as well as international nongovernmental, public organizations, associations, committees, etc.

For this purpose, we have divided those documents and materials into two categories: a/ documents adopted at an institutional level, and

b/ documents adopted at a level of "Nongovernmental Organizations"-societies, associations, committees, councils, etc.

The Armenian Genocide has been condemned and recognized by International community at an institutional level. By saying an "Institutional level", we mean state, governmental and legislative bodies, heads of states and governments and other responsible statesmen, authoritative international organizations, etc.¹⁶⁹

1. The Armenian Genocide has been recognized by the following states.

Up to this day, the Armenian genocide has been recognized and condemned by the following countries:

1. Ottoman Empire-1919, A Verdict of the Ottoman court-martial, established by the decree of the Ottoman Sultan;
2. Uruguay-1965, Senate and House of Representatives Resolution, followed by a Law in 2004;
3. Cyprus- 1982, Parliamentary Resolution;

¹⁶⁹ Armenian Genocide- Recognition of the Armenian Genocide-[http:// genocide.am/article/recognition_of_the_armenian_genocide.html](http://genocide.am/article/recognition_of_the_armenian_genocide.html)

4. Armenia-1988, the Resolution of Supreme Soviet;
5. Argentina-1993, Senate Resolution, followed by a Law in 2004;
6. Russia-1995, State Duma Resolution;
7. Greece-1996, Parliamentary Resolution and Law on Punishment for denial of genocides as a felony and criminal offence in 2014;
8. Lebanon- 1997, Resolution of the Chamber of Deputies;
9. Canada- House of Commons Resolutions were adopted in 1996, 2004; and Senate in 2002;
10. Belgium- 1998, Senate Resolution;
11. France-Parliamentary Resolutions were adopted in 1998, 2000, followed by a Law in 2001;
12. Sweden-2000, Parliamentary Report and Resolution of Riksdag in 2010;
13. Vatican - in 2000;
14. Italia-2000, Chamber of Deputies Resolution;
15. Switzerland-2003, National Council Resolution and Law on Punishment for denial of genocides as a felony and criminal offence;
16. Slovakia-2004, A Resolution and Law on Punishment for denial of of genocides as a felony and criminal offence;
17. The Netherlands -2004, Parliamentary Resolution;
18. Poland-2004, Seim Resolution;
19. Venezuela-2005, Parliamentary Resolution;
20. Germany-2005, Bundestag Resolution;
21. Lithuania-2005, Parliamentary Resolution;
22. Chile-2007, Parliamentary Resolution.¹⁷⁰
23. Bolivia-2014; Parliamentary and Senate Resolution.

¹⁷⁰ Recognition of the Armenian Genocide. List of Countries. http://genocide.am/article/recognition_of_the_armenian_genocide.html. See also: N. Hovhannisyan, Armenocide-Recognised Genocide, Yerevan, 2010, p.176- 177.

23 states – in total, of which - 14 European, 3 Asian and 6 American states. Two states-**Russian Federation and France, are Permanent Members of the Security Council of the United Nations Organization, and Vatican is the center of the Catholic World.**

The recognition has been realized by the Verdict of court- martial (Ottoman Empire), by the resolutions of legislative powers - Senates, Parliaments, State Duma, Bundestag, Riksdag, Seims. Uruguay, Argentina and France, besides the recognition of Armenian Genocide, have also adopted corresponding Laws. **Switzerland, Slovakia and Greece, besides the recognition of the Armenian Genocide, have adopted Laws on punishment for denial of genocides, including the Armenian Genocide, as a felony or a criminal offence.** And these Laws are active Laws. For example, on march 8, 2007, Turkish nationalist Dogu Perincek was the first person convicted for denying the Armenian genocide by the Swiss district court in Lousanne. Perincek appealed the Verdict but the conviction was upheld by the Swiss Federal Supreme Court on December 12, 2007¹⁷¹.

2. Recognition of the Armenian Genocide by the bicameral legislative branch of the European Union. European Parliament and Council of Europe

The role of the European Union in the process of the recognition of the Armenian Genocide is exclusively important. Now this organization unites 28 European memeber states. It has its own structures, including executive and legislative bodies. The European Parliament and Council of Europe form the bicameral legislative branch of the EU.

One of the legislative branches of the EU- the European Parliament, was founded in 1979. It includes more than 700 members.

¹⁷¹ Recognition of the Armenian Genocide. International Organizations.http://en.wiki.org/wiki/Recognition_of_the_Armenian_Genocide.

On June 18, 1987, it adopted a Resolution on the recognition of the Armenian Genocide, stating that the European Parliament:

" Convinced that the recognition of the identity of the Armenian people in Turkey as an ethnic, cultural, linguistic and religious minority, follows on from the recognition of its own history,

- . whereas the Armenian side regards these events (i.e. massacres of Armenians in Ottoman Empire in 1915-N.H.) as planned genocide within the meaning of the 1948 UN Convention,

- . whereas the Turkish state rejects the charge of genocide as unfounded,

- . whereas, to date, the Turkish Government, by refusing to recognize the genocide of 1915, continues to deprive the Armenian people of the right of their own history,

- **whereas the historically proven Armenian genocide has so far neither been the object of political condemnation nor received due compensation,**

Believes that the tragic events in 1915-1917 involving the Armenians living in the territory of the Ottoman Empire constitute genocide within the meaning of the convention on the prevention and the punishment of the crime of genocide adopted by the UN General Assembly on 9 December 1948".¹⁷²

As for the other branch of the European Parliament- Council of Europe, it was founded in 1949. It has 47 member states with 800 million citizens. The Republic of Armenia became a member of it on 25 January, 2001. The Council of Europe puts a particular emphasis on legal standards, human rights democratic development, the rule of law and cultural co-operation. The Council of Europe recognized the Armenian Genocide on May 14, 2001, by written Declaration, stating that:

¹⁷² European Parliament Resolution on a Political Solution to the Armenian Question. Doc. A2-33/87. June 18, 1987.

"Commemorating today the anniversary of the first genocide of the 20th century-the Armenian genocide- and paying tribute to the memory of its victims;

Condemning the manifestations of the crime of genocide as crimes perpetrated against humanity;

Considering that the unequivocal repudiation of the acts of genocide is a necessary means to help prevent its recurrence;

Taking note of the fact that various European institutions, parliaments of a number of member countries of the Council of Europe have adopted resolutions and statements recognising the Armenian genocide, in the case of the national assembly of France a law;

Considering that the recognition by the international community of the Armenian genocide will eventually allow the Turkish authorities a similar admission , and as a result will lead to improved relations between Armenia-Turkey, and thus, contribute the regional peace, security and stability,

The undersigned members of the Assembly, appeal to all the members of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe to take the necessary steps for the recognition of the genocide perpetrated by the Ottoman Empire against the Armenians at the beginning of the 20th century"¹⁷³.

So, we have to state that the characteristics of the Armenian Genocide, given by the Resolutions of the two EU parliamentary branches, are quite correct, clear and convincing. The two very important official documents of the European Union once more confirm that the Armenian Genocide was the first genocide of the 20th century , a crime against humanity, and Turkey has no choice but to accept the reality of those historical facts.

¹⁷³ Council of Europe. Parliamentary Assembly. Doc. 9056, 2nd edition . Recognition of the Armenian Genocide Written Declaration No 320.

The conclusions of the two Resolutions, adopted by the European Parliament and the Council of Europe, have changed very positively the international political atmosphere around the question of the Armenian Genocide, and gave a new and impulse to the processes of its recognition.

3. Mercosur. Its Parliament and the Armenian Cause

Mercosur (Spanish:Mercado Comun del Sur)- Southern Common Market, is a Regional Trade Organization, founded in 1991, when Argentina, Brazil, Paraguay and Uruguay signed a Regional Trade Agreement. On June 17, 2006, Venezuela signed a membership agreement, while Bolivia, Chile, Colombia, Ecuador and Peru have an associate membership status. As for Mexico, it has a status of an observer. The Mercosur's purpose is to promote free trade and fluid movement of goods, people and currency. But it is not indifferent towards the International political affairs.

The Summit of the Presidents of the mentioned states, convened in 2004, decided to found a Parliament of Mercosur, consisting of 18 representatives of each member country.

This Parliament on November 24, 2007, adopted a Resolution on the Armenian genocide, entitled, "Mercosur Parliament recognises and condemns the Armenian Genocide". Here is its full text:

"Legislative representatives from four country members, Argentina, Brazil, Paraguay and Uruguay condemn the Armenian Genocide perpetrated by the Ottoman Empire which took 1,5 million lives, from 1915 to 1923".¹⁷⁴

¹⁷⁴ Mercosur Parliament Recognises and Condemns the Armenian Genocide. Armenian Genocide Information Center(UK) <http://www.armenian-genocide.info/2007/11/mercursosur-parliament-recognises-and.html>

The Mercosur resolution expressed 'its support for the Armenian Cuase and called on all the countries to recognize the Genocide'.¹⁷⁵

The resolution was introduced by the representatives of Argentina and Uruguay and after approval by the Human Rights Committee, **was passed by the entire Mercosur Parliament**¹⁷⁶.

4. Recognition of the Armenian Genocide by legislative and governmental bodies of self-governing administrative territories, regions and provinces

During our research work on this issue, it became clear that alongside with the Recognition of the Armenian Genocide by 23 Asian, European and American states, two parliamentary branches of the European Union and the Mercosur Parliament, the Armenian Genocide was also recognized by the legislative and executive powers of autonomous entities and local parliaments of several administrative-territorial entities.

The peculiarity of this phenomenon lies in the fact that the legislative powers of those regions and provinces recognized the Armenian Genocide regardless of the fact whether the Parliament of the "mother" country had recognized the Armenian genocide or not.

The Armenian Genocide was recognized by:

I. Australia

1. Parliament of **New South Wales Province**- in 2007;
2. Parliament of **South Australia Province**-in 2009;

They condemned the genocide and called on the Australian Government to recognize the Armenian Genocide.

II. Brazilia

3. State Assembly of **Sao Paulo State**-in 2003;

¹⁷⁵ Ibid.

¹⁷⁶ Ibid.

4. Legislative Council of **Ceara State**-in 2006;
5. Legislative Power of **Parana State** -in 2013;

III. Canada

6. Legislative Power of **Quebec Province**-in 2001;
7. Legislative Power of **Ontario Province** -in 2001.

They recognized the Armenian Genocide independently of the Canadian Federal Government.

IV. Spain

8. **Basque Country** Parliament-in 2007;
9. **Catalonia** Parliament-in 2010;
10. **Balearic Islands** Parliament-in 2010;

V. Italy

11. Legislative Body of **Lombardia Province**

VI. Great Britain

12. National Assembly of **Wales**-in 2002; **Presiding Officer** of the National Assembly-in 2007; **First Minister** of Wales Carvin Jones-in 2010;
13. Lagislative Body of **Northern Ireland**;
14. **Scottish** Parliament-in 2013;

VII. Switzerland

15. **Bern Canton's** Legislative Body.

VIII. 16. Crimea's Supreme Council- in 2005¹⁷⁷

So the Armenian Genocide was recognized by the legislative bodies and governments of 16 autonomous, administrative-territorial, regional entities and provinces, though some of their "mother" countries, as Australia, Brazilia, Great Britain and Spain have not yet recognized the Armenian tragedy as a Genocide.

¹⁷⁷See Recognition of the Armenian_Genocid. http://en.wikipedia.org/wiki/recognition_of_the_Armenian_Genocide; First Minister of Wales recognizes the Armenian Genocide <http://efjd.eu/spip.php?breve2353>; Petition on Armenian Genocide Recognition Received the Support of Majority of Scottish Parliament.

The most ridiculous situation is connected with Great Britain. Three principal countries of the United Kingdom- Wales, Scotland and Northern Ireland, have already formally recognized the Armenian Genocide. Only the fourth country-England, avoids the recognition. In this case, the Government of Great Britain does not express the will of the whole country, the political interests of all its parts, but only the interests of one country-England, which is nonsense, though the Government of the United Kingdom, as it was mentioned above, together with the Governments of France and Russia condemned the crimes against the Armenians in the Ottoman Empire in 1915, declaring that all the members of the Turkish government are responsible for massacres of the Armenians.

There is also another form of recognition of the Armenian Genocide. We mean the municipalities of many cities in different countries of the world, such as Bulgaria, France, Greece, Lebanon, Italy, Cyprus, Wales, Argentina, Syria etc. The Armenian genocide has been recognized by municipalities of Plovdiv, Burgas, Ruse, Stara Zagora, Bazardzik of Bulgaria, Deir al- Zor, Haleb of Syria, Cardiff of Wales, Milano of Italy, Valencia of Spain, Quindios of Colombia, which has been renamed into "Armenia" in memory of the victims of the Armenian Genocide, and many other municipalities.

5. Recognition of the Armenian Genocide by Legislative Bodies of the USA States

As we know the USA is a federal state and consists of 50 states. They have their own local legislative, executive and judicial bodies; have a right of passing laws and adopting legal resolutions. And its evidence is the recognition of the Armenian Genocide by 43 American states, though the USA federal executive and legislative powers still have not done it.

US 43 states, out of 50, have already recognized the Armenian Genocide as of May 2013, by their legislative bodies. Bellow we represent the list of those states:

1. Alaska,	23. Nebraska,
2. Arizona,	24. Nevada,
3. Arkansas,	25. New Hampshire,
4. California,	26. New Jersey,
5. Colorado,	27. New Mexico,
6. Connecticut,	28. New York,
7. Delaware,	29. North Carolina,
8. Florida,	30. North Dakota,
9. Georgia,	31. Ohio,
10. Hawaii,	32. Oklahoma,
11. Idaho,	33. Oregon,
12. Illinois,	34. Pennsylvania,
13. Kansas,	35. Rhode Island,
14. Kentucky,	36. South Carolina,
15. Louisiana,	37. Tennessee,
16. Maine,	38. Texas,
17. Maryland,	39. Utah,
18. Massachusettes,	40. Vermont ,
19. Michigan,	41. Virginia,
20. Minnesota,	42. Washington
21. Missouri,	43. Wisconsin. ¹⁷⁸
22. Montana,	

Only 7 states- Alabama, Indiana, Iowa, Mississippi, South Dakota, West Virginia and Wyoming, remain out of the process of recognition of the crime against the Armenians in the Ottoman Empire. But it does not change the very impressive general picture. So the overwhelming

¹⁷⁸ International Affirmation of the Armenian Genocide. States and Provinces . United States [http:// www.armenian- genocide.org/ current_ category.11/affirmation_ list.html](http://www.armenian-genocide.org/current_category.11/affirmation_list.html)

majority of the US states, about 83 percent, including all important and leading states, which compose the political, economic, military, scientific and cultural portrait of the contemporary United States of America, have already recognized the Armenian Genocide, condemned the Ottoman Young Turk leaders' criminal actions and denial policy of the modern Turkish government.

It demonstrates the large scale of International recognition of the First Genocide of XX century -the Armenian Genocide.

6. A New Conceptual Approach to the Evaluation of the Attitude of the USA Presidents and High Rank Leaders of other Countries towards the Question of the Armenian Genocide

The genocide scholars usually pay great attention to the attitude of the USA and other countries heads towards the recognition of the Armenian Genocide. It is one of the disputable problems. But it does not mean that this question should be turned into a basic or corner-stone question in recognition of the Armenian Genocide or its significance should be exaggerated. It also requires a new conceptual approach.

When we speak about the attitude of the USA Presidents, first of all we mean four presidents-Woodrow Wilson, Jimmy Carter, Ronald Reagan and Barak Obama. Many official documents and materials confirm that they have recognized the Armenian Genocide.

President Woodrow Wilson, the USA president of 1912-1920, was the first American head of State who recognized the Armenian Genocide, though the term of Genocide had not yet been invented at that time. Wilson and the members of his team usually used the terms "Armenian massacres". It was also used the term "Annihilation of the Armenians". Those two terms are equal by their meaning to the term of genocide, invented in 1944 by Raphael Lemkin. Woodrow Wilson did

his best to make the Young Turk leaders stop the massacres and annihilation of the Armenians. But unfortunately he failed.

The second president who recognized the Armenian Genocide was Jimmy Carter. He was the USA president in 1976-1980. On May 16, 1978, he made the following statement: "**It is generally not known in the world that, in the years preceding 1916, there was a concerted effort made to eliminate all the Armenian people, probably one of the greatest tragedies that ever befell any group. And there weren't any Nuereberg trials**".¹⁷⁹ Despite the fact that the term of Genocide was not used in that announcement, Carter's formulation "**there was a concerted efforts made to eliminate all the Armenian people**" is fully coinciding with the definition of "genocide", given by its author - Raphael Lemkin, and accepted by the world community. Jimmy Carter's observation on "**There weren't any Nuereberg trials**" in case of the Armenian Genocide., is also very important and valuable.

As for the third President Ronald Reagan, President of the USA in 1980-1988, he formulated his position very clearly, using the "genocide" term. In his Proclamation, April 22, 1981, during the Remembrance Days of the Victims of the Holocaust, he declared: "Like the genocide of the Armenians before it, and the genocide of the Cambodians- which followed it - and like too many other such persecutions of too many other peoples- the lessons of the Holocaust must never be forgotten".¹⁸⁰ In this case, it is necessary to pay attention at two important circumstances. Firstly, President Reagan recognized not only the Armenian Genocide as a Genocide, but also admitted, that it was the first genocide, stating "**Like the Genocide of the Armenians before it**", i.e. before the Jewish Holocaust. In this case we would like to

¹⁷⁹ Armenian Genocide Quotes. Jimmy Carter May 16, 1978. White House Ceremony http://www.armeniapedia.org/index.php?title=Armenian_Genocide_Quotes
Mustafa_22Ataturk22_Kemal

¹⁸⁰ Ronald Reagan. Proclamation 4838 of April 22, 1981. Days of Remembrance of Victims of the Holocaust.

underline that as Professor of Hebrew University, Jerusalem, Franklin Littell mentioned, "After the genocidal actions of the governments of Cambodia, Sudan, Burundi, Rwanda and Bosnia, we may speak of the XX century, which began with the genocide of the Armenians, as of the Era Genocide".¹⁸¹ Secondly, President Reagan examined the Jewish Holocaust in the context of genocides, in the context of the Armenian genocide, implemented before the Holocaust, and in the context of genocide in Cambodia and other countries after the Holocaust. It is very important from point of view of evaluating the chain of genocides and their links. It also helps to have a correct understanding about the dangers of genocide as a dangerous phenomenon for the whole mankind.

After the President Ronald Reagan, when he was succeeded by George Bush Elder, Bill Clinton and George Bush Younger, all of them, before elections as presidents, were declaring that they would recognize the Armenian Genocide. But after occupying the chair of the President in the White House, they broke their promises, refused to recognize the Armenian Genocide and never pronounced the words "Armenian Genocide".

As for the position of the USA today's President Barack Obama, here the problem is a little different. Barack Obama also before becoming the president of the USA, being a Senator, accepted that the tragedy of the Armenians in 1915 was genocide. On January 19, 2008, Senator Barack Obama released a statement: "Two years ago, I criticized the Secretary of State for firing the U.S. Ambassador to Armenia John Evans, after he properly used the term "genocide" to describe Turkey's slaughter of thousands of Armenians starting in 1915. I shared with Secretary Rice my firmly held conviction that the

¹⁸¹ See. N.Hovhannisyán, *The Armenian Genocide. Armenocide the Most Genocidal Genocide. In Ten languages of the World. In English, French, Russian, German, Turkish, Japanese, Hungarian, Armenian, Arabic, Persian*, Yerevan, 2009, p. 574.

Armenian genocide is not an allegation, a personal opinion, or a point of view but rather a widely documented fact supported by an overwhelming body of historical evidence. The facts are undeniable. An official policy that calls on diplomats to distort the historical facts is an untenable policy. As a senator, I strongly support the passage of the Armenian Genocide Resolution (H.Res.106 and Sen. Res. 106), and as a President I will recognize the Armenian Genocide".¹⁸² On April 24, 2009, Barack Obama as the USA President stated: "I have consistently stated my own view of what occurred in 1915, and my view of that history has not changed. My interest remains the achievement of a full, frank and just acknowledgement of the facts".¹⁸³

In his Statement of 2009 and also of 2012, President Obama preferred to use the Armenian formulation "Mec Yeghern", which means "Great Tragedy" instead of "genocide", mentioning that "Mec Yeghern will continue to live in our Memory".¹⁸⁴ I think that the using of the Armenian term "Mec Yeghern" was not by chance. It was a well-considered decision, a wise step by the President Barack Obama. He knew very well that the Armenians themselves had been using the term "Mec Yeghern" i.e. -"Great Tragedy" for the tragic events of 1915 before the invention of the "Genocide" term by Raphael Lemkin, as well as after that. Even now, in Armenian families "Mec Yeghern" term is used not only by the old generation, who were eyewitnesses of the Armenian Genocide, but also by the young generation. When President Obama used the "Mec Yeghern" term, there was a hope that thus he opened the doors for a compromised decision, which could be acceptable for the Armenians who had been using that definition for about a century, and would satisfy their demands, on one hand, and on

¹⁸² Barack Obama on the Importance of US-Armenia Relations http://www.barackobama.com/2008/01/19/barack_obama_on_the_importance.php

¹⁸³ Statement of President Barack Obama on Armenian Remembrance Day, 2009. The White House Office of the Press Secretary, April 24, 2009.

¹⁸⁴ *Ibid.*

the other hand would be acceptable for the contemporary Turkish government too. But unfortunately it did not happen. The Armenians, in particular the Armenian Diaspora, mainly of America, rejected it and did not regard "Mes Yeghern" as a synonym to the genocide. The position of Turkish side also was negative.

In our opinion, "Mec Yeghern" and "Armenian Genocide" are synonyms from historical and substantial aspects.

So, we can affirm that the four American presidents have used three terms for definition of the Armenian tragedy of 1915- "Annihilation of the Armenian people" by Woodrow Wilson, "Armenian Genocide" by Jimmy Carter and Ronald Reagan, and "Mec Yeghern" by Barack Obama.

It is interesting to note that the Jews also use three terms for the Holocaust-"Genocide", "Holocaust" and "Shoah" or "Ha'shoah".¹⁸⁵

So, we have to conclude that the four American presidents, though using different terms and formulations, have anyway recognized the Armenian Genocide.

Certain steps were also taken by the American Congress for the recognition of the Armenian Genocide. On March 4, 2010, the USA House Committee on Foreign Affairs passed a Resolution describing the murders of the Armenians by Turkish forces during World War I as genocide. The Resolution called on President Barack Obama to ensure that "US foreign policy reflects an understanding of the 'genocide' and to label the World War I killings as such in his annual statement on the issue".¹⁸⁶ It is significant that even those congressmen who voted against the Resolution didn't deny the Armenian genocide. Their argument was connected with the timing, i.e. the moment was not suitable for passing

¹⁸⁵ The Holocaust http://en.wikipedia.org/wiki/The_Holocaust.

¹⁸⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Recognition_of_the_Armenian_Genocide

a favourable Resolution for the recognition of the Armenian Genocide.¹⁸⁷

Many high-ranking officials, among them presidents of certain states, also have recognized the Armenian Genocide in a peculiar manner, even when the given state has not yet officially accepted that fact. The best example is the Islamic Republic of Iran.

On the eve of overthrow of monarchy of shah Mohammed Pehlevy in Iran, many Armenians of Iran, left Iran and found a shelter in Lebanon. They were afraid of possible victory of Islamic movement and establishment of radical Islamic regime in Iran. I was in Lebanon at that time. I was sent to Lebanon by the government of Armenia with the consent of Moscow to offer political support to the Armenian community of Lebanon, which had been involved in the civil war in Lebanon since 1975. The Iranian Armenians asked me whether the government of Armenia could help them to return home, i.e. Iran, or not. I informed the Armenian government about it and received an assignment to do everything for the safely return of Iranian Armenians to Iran. I met with Husayn Husayni, Speaker of the Lebanese Parliament, and one of the supporters of Ayatollah Khomeini, with whom we had contacted during the civil war in Lebanon on different issues, and asked him to help us. I knew that he was in close relations with Khomeini. He promised me to do his best. And indeed, that issue was discussed, and Mustafa Chamran, who soon became the Minister of Defense of Islamic Republic of Iran and Chairman of Revolutionary Council of IRI, was sent to Lebanon with a message from Khomeini. We met with him at Husayn Husayni's home in Beirut and he passed me the following message of Ayatollah Khomeini: «We know very well the history of Armenians, including their tragic pages. Iran is not that state and the Persians are not that people who will organize a new Armenian

¹⁸⁷ N. Hovhannisyán, *Armenocide- a Recognized Genocide*, p. 180-181.

genocide. The Armenians are our brothers»¹⁸⁸. After that the Armenians returned to Iran.

Continuing this theme, we should also mention that later, in 2004, when the president of the Islamic Republic of Iran Muhammad Khatami officially visited Armenia, he visited the Memorial Complex of Genocide at Tsitsernakaberd in Yerevan on September 9 and laid a wreath in Memory of the Victims of the Armenian Genocide in the Ottoman Turkey in 1915.¹⁸⁹

Very courageous was the behaviour of Ascar Akaev, president of Kirghizia. During his visit Azerbaijan as a President he announced in his address to the members of Milli Majlis, Parliament of Azerbaijan, that a genocide of the Armenians was committed in 1915 in the Ottoman Empire, arousing the Milli Majlis members' dissatisfaction¹⁹⁰.

On January 30, 2014, in Praha, during the state visit of the president of the Republic of Armenia, the president of Czechiya, Milosh Zeman in a press conference qualified the events of 1915, as "genocide"¹⁹¹, though the Republic of Czechiya has not yet recognized the Armenian genocide until now.

There is also another example. Syria also has not officially recognized the Armenian genocide. But in an interview to the France Press Agency, president Bashar Asad accused Turkey for her brutal actions towards the Syrians, taking into account the criminal actions of Turks towards the Armenians and Syrian Christians in 1915, reminding about the Armenian Genocide, committed by the Young Turk leaders,

¹⁸⁸ Ն. Հովհաննիսյան, Այաթոլլահ Խոմենիի մոտեցումը Խորհրդային Միության հետ հարաբերությունները կարգավորելու հարցում և դիրքորոշումը Հայաստանի ու հայության հանդեպ»- «Հայաստան- Իրան. 20 տարի համագործակցության ճանապարհով»: Եր., 2012 էջ 74-75:

¹⁸⁹ International Affirmation and Recognition of the Armenian Genocide. Iran.

http://www.ourararat.com/eng/e_rec.htm

¹⁹⁰ N.Hovhannisyán, Armenocide-a Recognized Genocide, p. 177-178.

¹⁹¹ "Новое время", Ереван, 1 февраля 2014, с.2.

when 1,5 million innocent Armenians and 500 thousands Christians Syrians were killed.

Exclusively important was the opinion commissioned by the International Center for Transitional Justice. In February 2002 , it concluded that the Ottoman massacres of Armenians in 1915-1918 "included all of the elements of the crime of genocide as defined in the Genocide Convention, and legal scholars as well as historians, politicians, journalists and other people would be justified in continuing to so describe them".¹⁹²

All these facts serve as a solid foundation for the adoption of a new conception on the Armenian Genocide as an Internationally recognized genocide.

¹⁹² Recognition of the Armenian Genocide, http://en.wikipedia.org/wiki/Recognition_of_the_Armenian_Genocide

IV. RECOGNITION OF THE ARMENIAN GENOCIDE AT NONGOVERNMENTAL LEVEL

The recognition of the Armenian Genocide at a level of different Nongovernmental Organizations - councils, committees, societies, associations and others, is also very essential. That process also has recorded significant achievements throughout the world. And it is impossible to speak about the largescale International recognition of the Armenian genocide without taking into account that process too. Nongovernmental organizations play a more and more important role in the contemporary world, not only in the field of public but also political, scientific, legal, cultural life, in the field of human rights and even in contemporary international relations. And the support of those organizations to the Armenian Cause and condemnation of Turkish denial of the Armenian Genocide, is one of the important factors in the genocide recognition phenomenon.

1. The Armenian Genocide has been recognized by the World Peacesupporters Congress

The Armenian Genocide has been recognized by numerous international organizations. Among them, we should mention the decisions of the World Congress of the Peacesupporters.

The year of 1965 became a turning point in the recognition of the Armenian Genocide. On April 24, 1965, a grandiose demonstration took place in Yerevan and other cities of Armenia, with the participants of more than one million men and women. In the vanguard of the movement, there were the Armenian intellectuals - scientists, writers, professors, teachers, artists, painters, students etc. As a result of that

impressive mass demonstration the wall of silence around the Armenian Genocide was crushed. One of the main demands of the demonstrators was the request to mark the 24th of April as the Remembrance Day of the Armenian Genocide. They also demanded recognition of the Armenian Genocide by Turkey and International community. The Armenian people took in their hands the initiative of the solution of all problems connected with the recognition of the Armenian Genocide. The end of the Era of Silence brought forth the Era of Recognition.

In 1965, the Armenian Genocide was recognized by the parliament of Uruguay. In that year, the Armenian Genocide was also recognized by such a mass organization as World Congress of Peacesupporters. It was indeed a world organization from the point of view of its territorial, geographic, ethnic, political, scientific and public significance. It united all peacelover forces of all continents, who, taking into account the bitter lessons of history, in particular the carnage of the First and Second World Wars, declared the defence of peace and prevention of wars the main tasks of all peoples and political forces. World Congress has its branches in all countries, including Armenia.

On July 15, 1965 in Helsinki, capital city of Finland, the Peace supporters World Congress was convened, which was an important event in Interational life. In its agenda was included also the question of the Armenian Genocide. The Congress officially recognized the Armenian Genocide, considering that tragedy of Armenians in 1915 in Ottoman Empire was genocide.¹⁹³ The Congress condemned the barbarian policy of the ottoman leaders for implementing the Armenian genocide, and the contemporary Turkish government for its denial to recognize the Armenian Genocide.

¹⁹³ N.Hovhannisyan, The Armenian Genocide . Armenocide-the Most Genocidal Genocide. In Ten Languages of the World, p. 572.

The World Congress of Peacesupporters was in fact one of the first nongovernmental organizations, which officially recognized the Armenian Genocide, stating that it had been the first genocide of XX century.¹⁹⁴

The decision of the World Congress was a significant event which aroused great hopes among the Armenians in a positive solution of the recognition of the Armenian Genocide.

2. World Council of Churches and Recognition of the Armenian Genocide

One of the most influential organizations of the contemporary world is World Council of Churches (WCC). It is a worldwide ecumenical organization, a fellowship of 349 Catholic, Orthodoxy, Protestant, Armenian Apostolic, Eastern Christian and other churches in more than 120 countries, representing and protecting religious interests of about 2 billion believers. In 1937 church leaders agreed to establish a World Council of Churches, but its official foundation was deferred by the beginning of the World War II until August 1948, when representatives of 147 churches assembled in Amsterdam to constitute the WCC.¹⁹⁵ It is seeking unity, a common witness and Christian service. It is not aimed at building a global "super-church", or standardizing styles of worship, but rather at deepening the fellowship of Christian churches and communities so they may see authentic

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ The WCC and ecumenical movement, http://www.oikoumene.org/en/who_are_we/background.html

expressions of the "one holy, catholic and apostolic church" in one another.¹⁹⁶

The Assembly of the World Council of Churches usually discusses not only the religious and ecumenic questions, but also humanitarian problems, problems of struggle against violence, prevention of genocides.

On 24 July- 10 August 1983, was convened in Vancouver, Canada, VI Assembly of World Council of Churches. One of the main questions of its agenda was the question of the Armenian Genocide-Minutes on the Armenian Genocide.¹⁹⁷ It adopted several decisions, among them on the Armenian Genocide as well. In the Official Report on VI Assembly, it was recorded:

"1. During this assembly's discussion of violations of human rights our attention has been drawn to the historical reality and present threat of genocide of some peoples.

2. In this context we have been reminded once again of the tragic massacre of one-and-a-half million Armenians in Turkey and the deportation of another half million from this historic homeland at the beginning of this century. The silence of the world community and the deliberate efforts to deny even historical facts have been consistent sources of anguish and growing despair to the Armenian people, the Armenian churches and many others.

3. The Commission of the Churches on International Affairs of the World Council of Churches has raised this concern in the United Nations Commission on Human Rights with the reference to the latter's study of the Question of Prevention and Punishment of the Crime of Genocide.

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ World Council of Churches. Official Report VI Assembly World Council of Churches. Vancouver, Canada, 24 July-10 August 1983. 5.11 Minutes on Public Issues of Continuing Concern to the WWC. Minutes on the Armenian Genocide.

4. The Assembly requests the General Secretary to provide information to the churches on this, and to continue to pursue the matter in appropriate contexts. Public recognition of those events is essential in order that they do not continue to engender violent acts of retribution, and that through remembering the history of the Armenian people and other peoples might be spared a similar fate".¹⁹⁸

The clear attitude of the World Council of Churches towards the Armenian Genocide, condemnation of silence around it and efforts of Turkey to deny the historical fact of the Armenian Genocide, was the reflection of the position of about two billions of Christians of the world, and should be appreciated as great and mighty human and moral support to the Armenian people and serious contribution in the recognition of the Armenian genocide.

3. Young Men's Christian Association (YMCA) and recognition of the Armenian Genocide

The next and oldest nongovernmental organization connected with the recognition of the Armenian Genocide is YMCA-Young Men's Christian Association, founded yet in 1844 in London. It is a worldwide movement with 45 million members from 124 federations affiliated through the World Alliance of YMCAs¹⁹⁹. It is a federated organization made up of local and national organizations in voluntary association and is open to all, regardless of faith, social class, age and gender. The YMCA's main aim is putting Christian principles into practice, by developing "a healthy spirit, mind and body"²⁰⁰.

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ YMCA. <http://www.en.wikipedia.org/wiki/YMCA>

²⁰⁰ Ibid.

From 14 to 20 July, 2002, the 15th Council of YMCA was convened in Oaxtepec, Mexico. In this meeting, the YMCA Council defined its attitude towards the Armenian Question, in particular its position to the recognition of the Armenian Genocide. On July 20, 2002, the Council of European Alliance of YMCAs adopted a Resolution on the Armenian Genocide. Here is the full text of that Resolution:

"In the course of the work with the Armenian YMCA, the European Alliance of YMCAs has developed a greater understanding of the trauma experienced by the Armenian people as a result of the continued indifference by much of the world to the genocide committed against them at the beginning of the 20th century.

As a Christian youth movement, the World Alliance of YMCAs believes that failure to acknowledge the injustice of the past contributes to their repetition in the future.

With the conviction, the World Alliance of YMCAs, assembled for World Council, July 2002 in Oaxtepec, Mexico, recognizes and condemns the genocide committed against the Armenian people and appeals to all National YMCA movements to similarly recognize and condemn it"²⁰¹.

The Resolution adopted by the Young Men's Christian Association as a document, in addition to the Resolution of the World Council of Churches' Resolution, helps to have a more complete picture of the position of the Christians of the World on the recognition of the Armenian Genocide. And it will make the recognition of the Armenian Genocide as Internationally recognized genocide more persuasive.

²⁰¹ Ibid.

4. The Verdict of Permanent Peoples' Tribunal on the Armenian Genocide

The Permanent Peoples' Tribunal is a Tribunal for International opinion and plays a significant role in the world legal system. Its position, actions, decisions and opinions usually are evaluated very highly by the International community.

Permanent Peoples' Tribunal (PPT) was founded in Bologna, Italy, on June 24, 1979, by the initiative of Senator Lelio Basso. Since its foundation, PPT has examined and adopted suitable Verdicts on the conflicts and genocidal cases in Eritrea, East Timor, Sahara, Argentina, Zaire, Guatemala, Salvador, Afghanistan, Philippine and other countries. This legal organization alongside with the mentioned cases, paid a very serious attention to the tragedy of the Armenians in the Ottoman Empire, to their killings and deportation in 1915, regarding those criminal actions as genocide.

Profoundly studying the history of the Armenians in different epoches, Tribunal came to a conclusion that the most horrible period of the Armenian history was the period of the Ottoman domination, when the Young Turk hangmen committed their main crime - genocide of the Armenians. And as it is recorded in the Permanent Peoples' Verdict on the Armenian Genocide, adopted on April 16, 1984, "In Eastern Anatolia, the Entire Armenian population had disappeared. A few survivors of the slaughter took refuge in Syria and Lebanon, while others reached Russian Armenia"²⁰². It was also underlined that Verdict that "Every people has the right to exist. Every people has the right to retain peaceful possession of its territory and to return to it if it is expelled"²⁰³. But the Ottoman government, as is written in the Verdict of

²⁰² Permanent Peoples' Tribunal' April 16, 1984. Verdict of the Tribunal.

²⁰³ Ibid.

PPT, has deprived the Armenians in Ottoman Empire from that right. The tribunal accused the Young Turks for their barbarious policy towards the Armenians. At the same time PPT condemned the Turkish government for their denial of the Armenian Genocide, stating that "Every government of the Turkish state since 1915 has refused to come to grips with the accusation of responsibility for the genocidal events"²⁰⁴. The Verdict noted and condemned the steps taken by Turk officials "when in recent international forums and academic meetings the Turkish government has made a concerted effort to block enquiry or acknowledgement of the Armenian Genocide"²⁰⁵.

The PPT's Verdict is a conceptual evaluation of the Turkish Genocidal policy.

So the Verdict of the Permanent Peoples' Tribunal of 1984, together with the Ottoman court-martial Verdict of 1919, and Decision of the International Center for Transitional Justice of 2002, are the three main legal documents, allowing to resume that the Armenian Genocide is a legally recognized Genocide. It is like a mailed fist, striking on Turkish denial policy.

5. Nobel Laureates' Call for Armenian-Turkish Reconciliation on the base of Recognition of the Armenian Genocide by Turkey and Opening of the Border

We interpreted the scientific aspect of the Recognition of the Armenian Genocide in connection with the letter of the International Association of Genocide Scholars' leaders to the Prime Minister of Turkey Erdogan, as well as in analysing other documents. But it is a

²⁰⁴ Ibid

²⁰⁵ Ibid.

very large and complicated problem and cannot be restricted by one document or one decision. There are many other valuable documents, famous scientific institutions and centers, which study the contemporary genocidal problems very seriously. And its evidence is the 53 Nobel Laureates' letter-address on the Armenian Genocide. It was prepared by the Humanism Foundation, headed by Holocaust survivor, Nobel Prize Laureate Elie Wiesel. The letter contains several very urgent problems. More than half hundreds of Nobel laureates from around the world "appealed to Armenia and Turkey to establish diplomatic relations unconditionally, open the border and, step up civil-society contacts"²⁰⁶. That open letter was released on April 9, 2007, and was signed, as was mentioned, by 53 world-famous, prominent academicians, writers, economists and scientists, who have won a Nobel prize in their respective fields in the last three decades. They are the pride of the modern scientific world. Among them is Holocaust survivor Elie Wiesel, Frederik de Klerk, the former South African president who presided over the collapse of apartheid in his country. **They "implicitly urged the Turkish government to acknowledge the 1915-18 mass killings and deportations of Armenians in the Ottoman Empire constituted genocide"**²⁰⁷. It is interesting to note that those Nobel Laureates "endorsed an independent 2003 study that concluded the slaughter of an estimated 1,5 million Ottoman Armenians fits into the internationally accepted definition of genocide"²⁰⁸. According to their opinion, "An open border would greatly improve the economic conditions for communities on both sides of border and enable the human interaction, which is essential for mutual understanding"²⁰⁹.

²⁰⁶ Noble Laureates Call for Armenian-Turkish Reconciliation [http:// www. rferl .org/ content/article /1075779..html](http://www.rferl.org/content/article/1075779..html)

²⁰⁷ Ibid.

²⁰⁸ Ibid.

²⁰⁹ Ibid.

The signatories said that the Turkish and Armenian governments should ease their lingering tensions "through additional treaty arrangements and full diplomatic relations" which they believe would facilitate bilateral academic links and student exchanges. On continuing their demands, the Noble Laureates called for the abolition of an article of the Turkish Penal Code which makes it a crime to "denigrate Turkishness" and has been used against dissident intellectuals questioning the official denial of the Armenian Genocide.

In the letter, it was also written that "Armenia also should reverse its own authoritarian course, allow free and fair elections, and respect the human rights"²¹⁰.

The Nobel Laureates' letter is an unprecedented action, an important contribution in the process of recognition of the Armenian genocide, strengthening its scientific backgrounds and aspects, putting the Turkish genocide denial policy in a deadlock.

In conclusion, we have to mention that according to the definition of the Turkish Genocide scholar, professor Taner Akcham, declared by him in the Sixth Biennial Conference of International Association of the Genocide Scholars in Florida, in 2005, **"Turkey is the founder of the genocide denial industry"**.

6. The attitude of Human Rights Association of Turkey- "We bow down before the memory of the Armenian genocide victims»

Human Rights Association (HRA) of Turkey was founded on July 17, 1986 by lawyers, journalists, intellectuals and relatives of political prisoners. It has 17,000 members, 34 branches in 81 provinces of Turkey. The Headquarter of HRA is in Ankara. More active are the

²¹⁰ Ibid.

branches in Istanbul, Diyarbakir and Izmir. Its high governing bodies are General Assembly and Board of 24 members²¹¹.

The Association acts in a country, where the political atmosphere is not favourable for that kind of organizations and activity. HRA constantly faces state intervention into its work, direct violence of individuals or national groups. HRA website claims 400 court cases against executives of the Association and its branches in Diyarbakir and Izmir, the governors of some provinces have ordered the closure of branches 30 times, the president of the HRA Akin Birdal has been sentenced to 20 months' imprisonment because of his speeches. And finally, HRA lists 14 members who were killed²¹².

In the center of HRA activity lie such demands as freedom of expression, general amnesty of prisoners, abolition of death penalty, state security courts and others²¹³. And the problem of the Armenian Case, recognition of the Armenian Genocide and condemnation of the Armenian Genocide denial by the Turkish government is added to these problems. The April 24th, 2006, Press Release of the Istanbul branch of Human Rights Association and some ideas and conceptions reflected in that document are very interesting from this point of view.

It states: "Today, the 24th of April, is worldwide recognised as the date signifying the Armenian Genocide. But it is a taboo in Turkey. The Turkish state mobilises all its resources to deny the meaning of the date... At every occasion not only the Armenian Genocide, but also the great agony of the Armenian people is denied in Turkey and attempts

²¹¹ Human Rights Association(Turkey) [http://en.wikipedia.org/wiki/Human_Rights_Association_\(Turkey\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Human_Rights_Association_(Turkey))

²¹² Ibid.

²¹³ Ibid.

are made to justify the genocide"²¹⁴. Despite the Turkish administration's taboo, the human rights defenders in Istanbul decided to bow down before the memory of the Armenian victims of genocide. They considered that "Denial is a constituent part of the genocide itself and result of the continuation of the genocide. It deprives individuals of the right to mourn for their ancestors, the ethnic cleansing of their nation, the annihilation of people of all ages, all professions, all social sections, women, men children, babies, grandparents just because they were Armenians, regardless of their political background or conviction"²¹⁵. The Turkish Human Rights defenders understood very well that Turkey's denial of the Armenian Genocide was not perspective and Turkey would have to radically change its approach to the Armenian Genocide sooner or later, to understand the pain of the Armenians and try to improve the relations with Armenia by recognizing the Armenian genocide. And they declared: "Today we, all the human rights defenders, would like to address all the Armenians in Turkey and elsewhere in the world and tell them **"we want to share the pain in your hearts and bow down before the memory of your lost ones. They are also our losses.** Our struggle for human rights in Turkey is at the same time our mourning for our common losses and homage paid to genocide victims"²¹⁶. **And the main slogan of the Istanbul Branch of the Human Rights Association became-" NEVER AGAIN".**

Very wise words. They indicate that very interesting processes have been happening in Turkey in the last few years, a social strata has been formed capable to speak openly about the historical and internal

²¹⁴ Human Rights Association of Turkey , Istanbul Branch Press Release . 24th April 2006 . [http:// www. armenian-genocide.org/ Affirmation.362/ current_category.5/affirmation_d...](http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.362/current_category.5/affirmation_d...)

²¹⁵ Ibid.

²¹⁶ Ibid.

problems, even about the very painful problems that have been under a taboo for a long period of time. That social strata consists mainly of intellectuals, writers, professors of the universities, publishers, journalists, as Ragip Zaraqolu, Ayshe, Murat Belge, Orkhan Pamouk, Taner Akcham and others, participants of the mass demonstrations in Istanbul and in other cities in memory of the editor of the Armenian newspaper "Agos" Hrant Dinq, killed in Istanbul by a Turkish terrorist. They were carrying placards with the words "today we are all Hrant Dinq", bravely demanding political changes, development of democracy, using the civil methods for the solution of such complicated problems as the recognition of the Armenian Genocide and accusation of the genocide denial policy, which is the official policy of contemporary Turkey.

On the base of these facts, we can speak about the processes of formation of a new political atmosphere in Turkey.

But it is necessary to be cautious and not exaggerate the significance of the mentioned tendencies.

Unfortunately, Turkey is still not ready to go till the end.

X X X

The Armenian genocide has been recognised and condemned by other nongovernmental organizations too.

We have already elucidated in detail the position of International Association of Genocide Scholars in of recognition of the Armenian Genocide. So there is no need for reviewing its position again towards the recognition of the Armenian genocide .

For a long period, the Jewish Anti-Defamation League had been refusing to recognize the Armenian Genocide fearing of worsening

relations between Israel and Turkey, and was criticized for it , which finally made the leadership of the League change its position. On August 21, 2007, the Anti-Defamation League recognized the Armenian Genocide as "tantamount to genocide"²¹⁷.

The Armenian genocide has been recognized by the Jerusalem Institute of Holocaust and Genocide, the Jerusalem Museum of Holocaust, the New York Institute of Genocide Study, Holocaust Museum in Washington, Union of the Jewish Congregation of America, and many other institutions, scientific-research centers and cultural establishments.

Essential contributions have been made by the American, English, German, French, Russian, Arabic and other mass media. "The New York Times", "Los Angeles Times" Associated Press, "The British Times", "Independent", French "Le Monde" and "Figaro", German "Spiegel", Russian "Izvestiya", Egyptian "Ruz al-Yusuf", Lebanese "Al-Safir", "Al-Nahar" and many others have officially recognized the Armenian Genocide. Their attitude was best expressed by the Editorial board of "The New York Times". By decision of its Editorial council in 2004, "The events of 1915 fall under the definition of "genocide" and when publishing articles over this subject the editorial staff will always use the word "genocide"²¹⁸. It was mentioned in that article, that "The widespread killings of Armenians by the Ottoman Turkish government early in the 20th century incorrectly described the killings, in which 1.5 million Armenians died. The editorial of the Newspaper has made clear it was genocide, not a "massacre"²¹⁹. "The New York Times" indicated that

²¹⁷ Recognition of the Armenian Genocide, http://en.wikipedia.org/wiki/Recognition_of_the_Armenian_Genocide

²¹⁸ "The New York Times" 07.04. 2007: Events of 1915 were not "massacre", it was genocide.

²¹⁹ Ibid

the use of the definition "Armenian Genocide" has infuriated Turkey"²²⁰. And it is quite understandable, because Turkey is the founder of the "Genocide denial industry".

And the last but not the least. One of the distinguished Arab historians from Lebanon - Moussa Prince, author of several valuable books on the Armenian Genocide, by analogy with the term of "genocide" invented by Raphael Lemkin, invented a new term- "**Armenocide**" for the definition of the Armenian Genocide, stating that "**Armenocide is the most genocidal genocide**"²²¹. And now the term of "Armenocide" is used together with the term of the "Armenian Genocide" by scholars and intellectuals for the First genocide committed in the Ottoman Empire

²²⁰ Ibid.

²²¹ Moussa Prince, avec la collaboration de Marie-Ange Prince, Un genocide impuni. L'Armenocide, Heidelberg Press-Lebanon, 1967.

V. CONCLUSION

THE ARMENIAN GENOCIDE-ARMENOCIDE IS AN INTERNATIONALLY RECOGNIZED GENOCIDE

About 100 years have elapsed since the Armenian Genocide. In that period a great amount of official documents and materials have been accumulated in different languages of the world, as primary sources, official documents and materials. Many important decisions, resolutions, declarations by legislative, executive and legal bodies of many states, by different International organizations, scientific forums and congresses on the Armenian Genocide have been adopted. Among them the verdicts of courts and tribunals, affirming the historical fact of the Armenian genocide, condemning all of them who deny that historical truth, are very important. Exclusively important is the opinion and position of famous scientists, among them the point of view and conclusions of the Laureates of Nobel prize, decisions of Human Rights organizations, resolutions of the World Council of Churches. During this period many serious academic studies on Armenian Great Tragedy were published in different countries of the world,- in Armenia, USA, Russia, Germany, France, Spain, Italy, Argentine, Uruguay, Lebanon, Syria, Egypt, Iran, Canada, Japan, Korea, Rumania, including memoirs of distinguished statesmen, genocide survivors etc. In mid-XX century a new scientific direction - genocidology and theory of genocide was formed due to which the study of genocide was transferred from the sentimental-emotional field into the scientific field and was raised at a new, high level, opening new perspectives for the evaluation of each genocidal action. The study of these very valuable sources and their analysis has proved the rightness of the Conclusion made by the International Association of Genocide Scholars that, firstly, "The Armenian Genocide is corroborated by the International scholarly, legal and human rights community" and secondly, "Not only Armenians

affirm the Armenian Genocide, but also it is the overwhelming opinion of genocide scholars", as it was recorded in the IAGS' leaders letter to the Turkish Prime-Minister.

The Armenian tragedy has been affirmed as genocide also by the decisions adopted at Institutional and Public levels, which is principally essential in this case.

So the contemporary genocidology, its key conceptions, different facts, official documents and materials, resolutions, declarations etc., provide a very reliable background for conclusion and statement that the Armenian Genocide-Armenocide is already internationally recognized genocide. It is an unrefutable truth like the Jewish Holocaust and all other genocides committed in Europe, Asia and Africa in XX-XXI centuries. So the problem of the Armenian Genocide from the problem of Armenian-Turkish relations became an international problem..

And now, after the corroboration of the Armenian Genocide-Armenocide by the international scholarly, legal and human rights community, begins a new phase-transition from the phase of recognition of the Armenian Genocide into the phase of compensation and liquidation of the heavy consequences of the Armenian Genocide, committed in the Ottoman Empire.

It is also in the interests of contemporary Turkey.

About the author

Nikolay Hovhannisyan was born in 1930 in Leninakan. Doctor of History (1968), Professor (1972), Honoured Scientist (2003), Correspondent Member of National Academy of Sciences (NAS) of Armenia . One of the founders and leaders of the Institute of Oriental Studies NAS Armenia, head of the Department of the Arab countries (1960-2002), founder of the Armenian Arabic school. In 1995-2006 director of the Institute of Oriental Studies(IOS) NAS Armenia.

Professor N. Hovhannisya since 2006 up today is the adviser to the director of (IOS) and the Head of the Department of International and Regional Relations in the the Middle East. Since 2007 also adviser of the Chief of Drastamat Kanayan Institute for National Strategic Studies , Ministry of Defense, Republic of Armenia.

Very significant is the Professor N. Hovhannisyan's contributed in development of arabic studies. For a long period in the center of his scientific interests were conceptual problems of History of Arab countries and peoples of the Middle East , National-Liberation Movements and Formation of independent Arab states, International, Regional and Inter-Arab relations, Political Islam, Ethnopolitical conflicts and the Nagorno-Karabakh problem, the Armenian genocide, Armenian-Arab relations. He was one of the first scientists who undertook the study of national-liberation movements in the Arab East, devoting seven volumes to that problem. Among them "National-Liberation Struggle in Lebanon"(Yerevan, 1967, in Armenian; Beirut, 1974, in Arabic), " Formation of the Syrian Independent Republic" (Moscow, 1968, in Russian), "National-Liberation Movement in Iraq (1918-1958)", (Yerevan, 1976, in Russian), "The Lebanese Crisis and the Position of the Armenian Community of Lebanon (1975-1982)" (Yervan, 1982, in Armenian).

Due to his efforts the study of inter-arab relations became an independent field of the study of International relations. It is also deserved to mention about the Doctor N.Hovhannisyan's contribution in revealing of causes of contemporary activation of Islam and working out of the essence of "political Islam", in particular, the essence of "Politisation of Islam and Islamisation of Policy. Taking into account the N. Hovhannisyan's contributions in the field of Islamic studies, he, by the decision of the Institute of Oriental Studies of Academy of Sciences of the USSR, he was appointed as coordinator of the Islamic studies in Armenia.

N.Hovhannisyan paid great attention to the study of main problems of the Second world war, including at the role of the Arab countries in origin of that war, a problem that usually was ignored by certain researchers. He came to the conclusion that the role of the Arab East was baselessly either minimised or ignored. The N.Hovhannisyan's new conception was recognized by many researchers, among them by the Iraqi historian Abu Gharib, Russian historiansE, Pirlin, W. Gusarov and many others.

Among the monographic studies of N. Hovhannisyan on Arab history of unique significance is his "History of Arab countries (VII century-2007)", four volumes, (Yerevan, 2003-2007, in Armenian), a fundamental research study, result of a titanic work, which has not its analogs, even in Arab historiography. The specialists had qualified it as a classical study. It was awarded in 2007 Prize of the President of the Republic of Armenia. In 2011 it was translated into Arabic and published in Haleb, arousing a real sensation.

Another important field of studies for N. Hovhannisyan are ethno-political conflicts, including the Karabakh problem. He devoted to the study of that very keen question five volumes, published in Russian, English and Italian in Armenia, USA, Italy. Among them: "The Karabakh Problem. The Thorny Road to Freedom and Independence" (In Yerevan and Venice in English, Roma, 2011, in Italian, the presentation of which took place in Roma, in Italian International Diplomatic Academy, 2011); "Ethno-political Conflicts in Transcaucasus: Their Roots and Solutions" Maryland University (USA, 1997).

In the center of N. Hovhannisyan's scientific interests always were the different and actual problems of the Armenian Genocide. On those problems the Armenian scientist had published about 50 monographs and scientific articles in Armenia, Lebanon, Egypt, Syria. Among them it is necessary underline his unique, original and unprecedented monographic study "The Armenian Genocide-Armenocide. The Most Genocidal Genocide. In Ten Languages of the World: in English, French, German, Russian, Turkish, Japanese, Hungarian, Armenian, Arabic, Persian", later also in Korean and Rumanian. It was awarded in 2010 Diploma of the First Degree of the Ministry of Culture, Republic of Armenia. Due to this efforts largely was used a new term-"Armenocide" as a synonym to term "genocide" in case of the Armenian Genocide.

Doctor N. Hovhannisyan carried out studies together with the foreign partners. In 1985 he was invited by the Ministry of High Education of Syria and worked in the Universities of Damascus and Haleb, in 1989 by the invitation of the British Academy he studied the British foreign policy in the Middle East in the Universities of London, Oxford and Edinburgh and in the Royal Institute of International Relations (Chatham House), in 1993-1994 as a Fulbright fellow he worked in the George Washington University, Washington D.C., studying the USA policy in the Arab East, in 1995 in the Maryland University (USA), as well as in the Institute of the Public Policy after James Baker III, Rice University, Houston, Texas, USA, and so on:

The studies of doctor N. Hovhannisyan and their publication in many languages in different countries of world: England, USA, Germany, Russia, Italy, Turkey, Hungary, Japan, South Korea, Iran, Rumania, Lebanon, Syria, Egypt etc., had brought him very wide fame as one of the outstanding contemporary scientist-arabists, specialist on International relations. And reflection of that phenomenon was his election as a member of several foreign Academies of Sciences and scientific societies: New York Academy of Sciences, "Ararat"

International Academy of Sciences (Paris), International Academy of Sciences of National Security Problems (Moscow), Panarmenian Academy of Sciences of National Security Problems (Yerevan), International Academy of Sciences of Nature and Society (Germany), International Academy of Soul Unity of Peoples of the World (Moscow), as well as Syrian Society of the History of Arab Sciences, USA National Geographic Society, International Association of Genocide Scholars, Association of Political Science of Armenia, and so on.

Doctor N. Hovhannisyan, as a famous scientist-orientalist was included in many official governmental delegations and visited Lebanon, Syria, Iraq, Egypt, Libya, Jordan, Kuwait, India, China and other countries and took part in negotiations with the President of Iraq Ahmad Hasan al-Baqr, President of Syria Hafiz Asad, President of Lebanon Suleiman Franjie and prime-minister Rashid Solh, Chairman of the Palestine Liberation Organization Yasir Arafat, Minister of Defence and Chairman of the Revolution Council of Islamic Republic of Iran, special envoy of Imam Khomeini Mustafa Chamran and leaders of other states, including Turkey.

He is a member of the Armenian part of Intergovernmental Commission of the Arab Republic of Egypt and the Armenian Republic, the Founder-Director of the Conflict Resolution Center of Armenia, President of the Armenian Atlantic Association. He was Vice-president of the Soviet-Arab Association of Friendship, Vice-president of society "USSR-Iraq", member of Boards of societies "USSR-Lebanon", "USSR-Yemen", the President of the Armenian Society of Friendship and Cultural relations with Arab Countries, Vice-President of the Armenian Peace Committee, etc.

Awarded Honorary Diploma of Academy of Sciences of Armenia, Movses Khorenatsi medal, "Vazgen Sarkisyan" and "Armenian Armed Forces. 2002-2012" medals of Ministry of Defense of Armenia, "The Armenian Genocide" medal by the Government of Republic of Armenia, "Fridjof Nansen Memorial Medal", "The Karabakh Movement Medal" (NKR), medal "Armenia-Egypt. Diplomatic Relations. 15 Years. Friendship and Cooperation", etc.

The International Biographic Center, Cambridge, England, recognized Doctor N. Hovhannisyan "The Leading Scientist. 2005", "Outstanding Scientist. 2008/2009" and included him in the list "Top 100 Scientists. 2009".

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԱԾ ԳԼԽԱՎՈՐ ՄԵՆԱԳՐԱԿԱՆ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅՈՅ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

ГЛАВНЫЕ ОПУБЛИКОВАННЫЕ МОНОГРАФИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ
АВТОРА ОБ АРМЯНСКОМ ГЕНОЦИДЕ

THE AUTHOR'S MAIN PUBLISHED MONOGRAPHIC
STUDIES ON THE ARMENIAN GENOCIDE

1. Образование независимой Сирийской Республики, Москва, 1938.
2. Национально-освободительное движение в Ираке (1918-1958), Ереван, 1975.
3. Арабская историография по новой истории Армении, в кн. Новая история Армении в трудах современных зарубежных авторов, Ереван, 1993.
4. Հայոց ցեղասպանության պատճառների լուսաբանությունը և գնահատականը արարական ժամանակակից պատմագրության մեջ, Երևան, 1996:
5. Հայոց ցեղասպանությունը ցեղասպանագիտության հայեցակարգային համակարգում, Երևան, 2002:
6. The Armenian Genocide. Armenocide, Yerevan, 2002.
7. Արաբների դիրքորոշումը 1915թ. Հայոց ցեղասպանության հանդեպ-Արաբական երկրների պատմություն, Հ. II, Օսմանյան տիրապետության շրջան. 1516-1918, Երևան, 2004:
8. Հայոց ցեղասպանությունը արաբական պատմագիտության քննական լույսի ներքո, Երևան, 2004:
9. The Armenian Genocide, Yerevan, 2005.
10. Der Volkermord an den Armeniern, Jerewan, 2005.
11. Le Genocide Armenien, Erevan, 2005.
12. Геноцид армян, Ереван,, 2005.
13. Arab historiography on the Armenian Genocide, Yerevan, 2005.

14. Ermeni Soykirimimi. Ermenikirim, (The Armenian Genocide. Armenocide), Istanbul, 2005, **in Turkish** .
15. The Armenian-Genocide-Armenocide, Japan , Published by Aichi University Business Research Center, 2006, **in Japanese**.
16. Az Ormeny Genocidium, (The Armenian Genocide) Budapest, 2007, **in Hungarian**.
17. Al-alakat al-tarihikhiya al-Armaniya-al-Arabiya, (The Armenian-Arabic Historical Relations), Cairo, 2008, **in Arabic**, and Tehran, 2012, **in Persian**.
18. Nasl Qushi Armenyan, (The Armenian Genocide), Tehran, 2009, **in Persian**
19. The Armenian Genocide. Armenocide- The Most Genocidal Genocide. In ten Languages of the World: in English, Russian, French, German, Turkish, Hungarian, Arabic, Japanese, Armenian, Persian, Yerevan, 2009.
20. Արմենոցիդը ճանաչված ցեղասպանություն է, Երևան, 2010 (Armenocide -Recognized Genocide), **in Armenian**.
21. Al-Qitabat al-tarikhayat al-arabiyat an al-ibadat al-armaniyat, (The Arab Historiograph about the Armenian Genocide) Cairo , 2011, **in Arabic**,
22. Armenian Genocide, Korean Republic, 2011, **in Korean Language**
23. Al-maukif al-arab todjahu al mujazarat al-armaniyat fi am 1915(Position of Arab towards the Armenian Genocide in 1915)- Tarikh al-duwali al-arabiyat, al-djaz al-tani, . Al-arab fi ahdi al-usmani 1516-1918, Haleb (History of Arab States, vol.II. Al-Arab in Ottoman Period. 1516-1918), Haleb, 1911, **in Arabic**.
24. Genocidul Armean, Bucuresti, 2012, **in Rumanian**.

ՔՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

I. ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՄԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՆՅՈՒՄԸ ՀՈՒՋԱԿԱՆ-ՉԳԱՅԱԿԱՆԻՑ ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴԱՇՏ. ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ-ՈԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՆՈՐ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐ	5
II. ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԻՐԱԿԱՆԱՅՐԱԾ ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԿԱՅՄՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱՌԱՋԻՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆ Է, ՈՐ ՃԱՆԱՉԵԼ Է ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ.....	12
III. ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՃԱՆԱՉՈՒՄԸ ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ՄԱԿԱՐԴԱԿՈՎ	20
1. Հայոց ցեղասպանությունը պաշտոնապես ճանաչել են հետևյալ պետությունները	20
2. Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը Եվրամիության երկպալատանի օրենս- դիր ճյուղի՝ Եվրոպական պառլամենտի և Եվրոպայի խորհրդի կողմից	23
3. Մերկոստրը, մրա պառլամենտը և Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը	26
4. Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը ինքնավար, վարչատարածքային, մահանգային և ռեգիոնալ միավորների օրենսդիր ու կառավարող մար- մինների կողմից	27
5. Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը ԱՄՆ-ի մահանգների օրենսդիր մարմինների կողմից.....	31
6. Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցում հայեցակարգային նոր մոտեցում ԱՄՆ-ի պրեզիդենտների և մի շարք այլ երկրների բարձրագույն պաշտոնյաների դիքորոշման մեջ	34
IV. ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՃԱՆԱՉՈՒՄԸ ՈՉ ԿԱՌԱՎԱՐԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱԿԱՐԴԱԿՈՎ	43
1. Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչել է Խաղաղության կողմնակիցների համաշխարհային կոնգրեսը	43
2. Եկեղեցիների համաշխարհային խորհուրդը և Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը	44
3. Երիտասարդ մարդկանց քրիստոնեական ասոցիացիան (ԵՄՋԱ) և Հայոց ցեղասպանության ճանաչումը	46
4. Ժողովուրդների մշտական տրիբունալի դատավճիռը Հայոց ցեղասպա- նության վերաբերյալ	47
5. Նորեյան մրցանակակիրների կողմը հայ-թուրքական հաշտեցման և Հայոց ցեղասպանությունը Թուրքիայի կողմից ճանաչելու և սահմանները բացելու վերաբերյալ.....	49

6. Թուրքիայի Մարդու իրավունքների ասոցիացիայի Ստամբուլի բաժանմուն- քի դիքորոշումը. «Խոնարհում Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատա- կին»	52
V. ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ. ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ-ԱՐՄԵՆՈՑԻԳ- ՀԱՅԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅՆՈՐԵՆ ՃԱՆԱՉՎԱԾ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ Է	57
ՀԵՂԻՆԱԿԻ ՄԱՍԻՆ	60
ՀԵՂԻՆԱԿԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԱԾ ԳԼԽԱՎՈՐ ՄԵՆԱԳՐԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՄԻ- ՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ	170

СОДЕРЖАНИЕ

I. ПЕРЕХОД ИЗУЧЕНИЯ ГЕНОЦИДА АРМЯН ОТ ЭМОЦИОНАЛЬНО-СЕНТИМЕНТАЛЬНОГО К НАУЧНОМУ И ПРАВОВОМУ. НОВЫЕ КОНЦЕПТУАЛЬНО-СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ	65
II. ОСМАНСКАЯ ИМПЕРИЯ, ОСУЩЕСТВОВАВШАЯ ГЕНОЦИД АРМЯН, ПЕРВОЕ ГОСУДАРСТВО, ПРИЗНАВШЕЕ ГЕНОЦИД АРМЯН	71
III. ПРИЗНАНИЕ АРМЯНСКОГО ГЕНОЦИДА НА ГОСУДАРСТВЕННО-ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОМ УРОВНЕ	78
1. Официально Геноцид армян признали следующие государства	78
2. Признание Геноцида армян двухпалатным Законодательным органом Евросоюза-Европарламентом и Советом Европы	81
3. Меркосур. Его парламент и признание Армянского геноцида	84
4. Признание Армянского геноцида законодательными и правительственными органами автономных и территориально-административных образований	85
5. Признание Армянского геноцида законодательными органами штатов США	88
6. Новый концептуальный подход в позиции президентов США и высокопоставленных государственных деятелей ряда стран к признанию Геноцида армян	90
IV. ПРИЗНАНИЕ АРМЯНСКОГО ГЕНОЦИДА НА УРОВНЕ НЕПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫХ И ОБЩЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ	99
1. Армянский геноцид или Арменогцид признала Всемирной Организацией Сторонников мира	99
2. Всемирный Совет Церквей и признание Геноцида армян	100
3. Ассоциация молодых христиан (АМХ) и признание Армянского геноцида	102
4. Вердикт Постоянного Трибунала Народов по Армянскому геноциду	104
5. Призыв Нобелевских Лауреатов к Армяно-турецкому примирению на основе признания Геноцида армян и открытия ганиц	105
6. Позиция Стамбульского отделения прав человек в Турции. "Преклонение перед памятью жертв Армянского геноцида"	107
V. ЗАКЛЮЧЕНИЕ. АРМЯНСКИЙ ГЕНОЦИД-АРМЕНОЦИД МЕЖДУНАРОДНО ПРИЗНАННЫЙ ГЕНОЦИД	113
ОБ АВТОРЕ	115
ГЛАВНЫЕ ОПУБЛИКОВАННЫЕ МОНОГРАФИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ АВТОРА ОБ АРМЯНСКОМ ГЕНОЦИДЕ	170

CONTENTS

I. THE TRANSITION OF THE ARMENIAN GENOCIDE STUDIES FROM SENTIMENTAL- EMOTIONAL INTO ACADEMIC FIELD. NEW CONCEPTUAL-STRATEGIC APPROACHES	121
II. THE OTTOMAN EMPIRE COMMITTING THE ARMENIAN GENOCIDE IS THE FIRST STATE THAT RECOGNIZED THE ARMENIAN GENOCIDE	126
III. RECOGNITION OF THE ARMENIAN GENOCIDE AT THE INSTITUTIONAL LEVEL	132
1. The Armenian genocide is recognized by the following states	132
2. Recognition of the Armenian Genocide by the bicameral legislative branch of the European Union (EU): by the European Parliament and Council of Europe	134
3. Mercosur. Its Parliament and the Armenian Cause	137
4. Recognition of the Armenian Genocide by legislative and governmental bodies of self-governing administrative territories, regions and provinces	138
5. Recognition of the Armenian Genocide by Legislative Bodies of the USA States	140
6. A New Conceptual Approach to Evaluation of the Attitude of the USA Presidents and High Rank Leaders of other Countries Towards the Question of the Armenian Genocide	142
IV. RECOGNITION OF THE ARMENIAN GENOCIDE AT THE NONGOVERNMENTAL LEVEL	150
1. The Armenian Genocide or Armenocide was recognized by the World Peacesupporters Congress	150
2. World Council of Churches and Recognition of the Armenian Genocide	152
3. Young Men's Christian Association (YMCA) and recognition of the Armenian Genocide	154
4. The Verdict of Permanent Peoples' Tribunal on the Armenian Genocide	156
5. Nobel Laureates Call for Armenian-Turkish Reconciliation on the base of Recognition of the Armenian Genocide by Turkey and opening of the borders ..	157
6. The attitude of Human Rights Association of Turkey: "We bow down before the memory of the Armenian genocide victims"	159
V. CONCLUSION. THE ARMENIAN GENOCIDE-ARMENOCIDE IS INTERNATIONALLY RECOGNIZED GENOCIDE	165
ABOUT THE AUTHOR	167
THE AUTHOR'S MAIN PUBLISHED MONOGRAPHIC STUDIES ON THE ARMENIAN GENOCIDE	170

ՆԻԿՈԼԱՅ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՍՏԱՏՎԱԾ Է
ՍԻՉԱԶԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԿԱՆ, ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՎ ՍԱՐԴՈՒ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՀԱՆՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻՅ

НИКОЛАЙ ОГАНЕСЯН

АРМЯНСКИЙ ГЕНОЦИД
ПОДТВЕРЖДЕН МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНОЙ И
ЮРИДИЧЕСКОЙ ОБЩНОСТЬЮ, И ОБЩНОСТЬЮ
ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

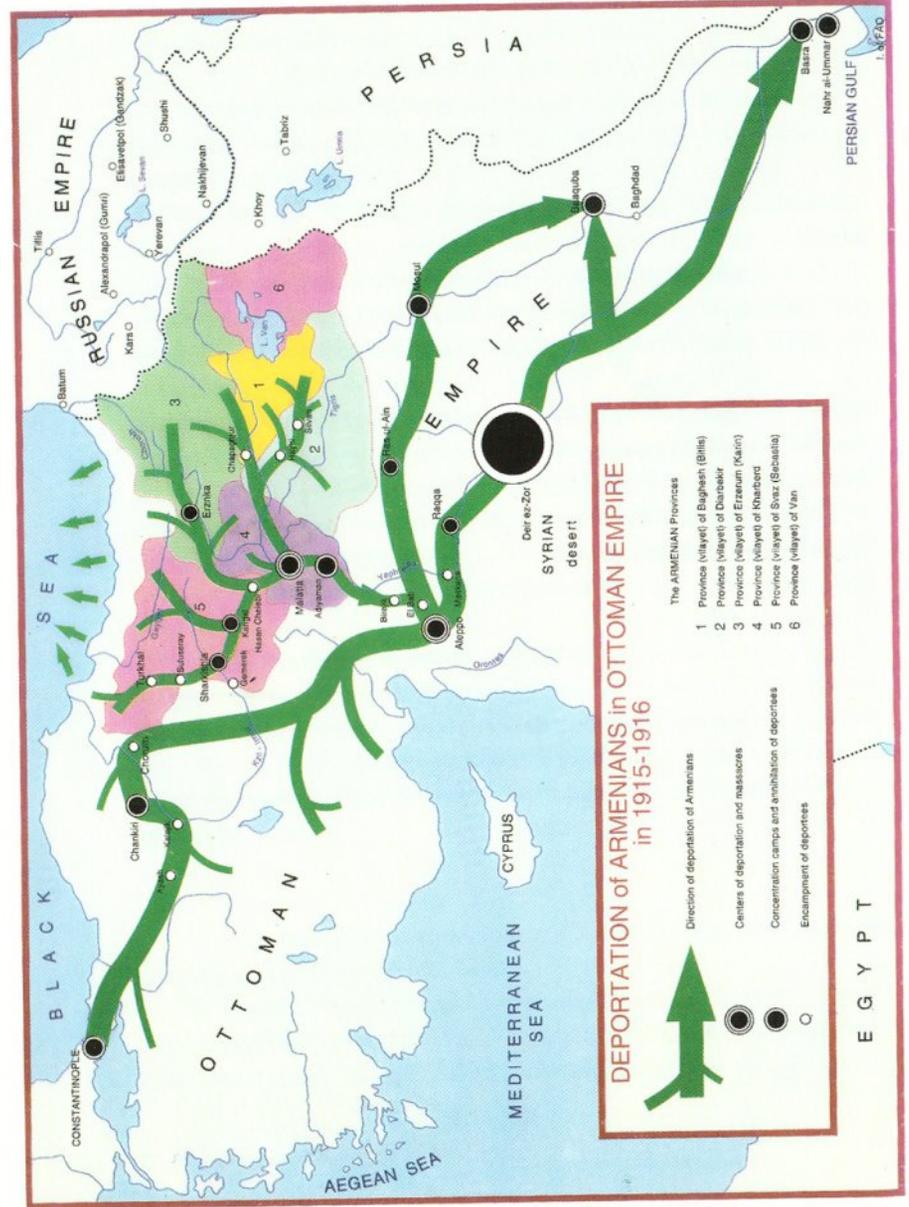
NIKOLAY HOVHANNISYAN

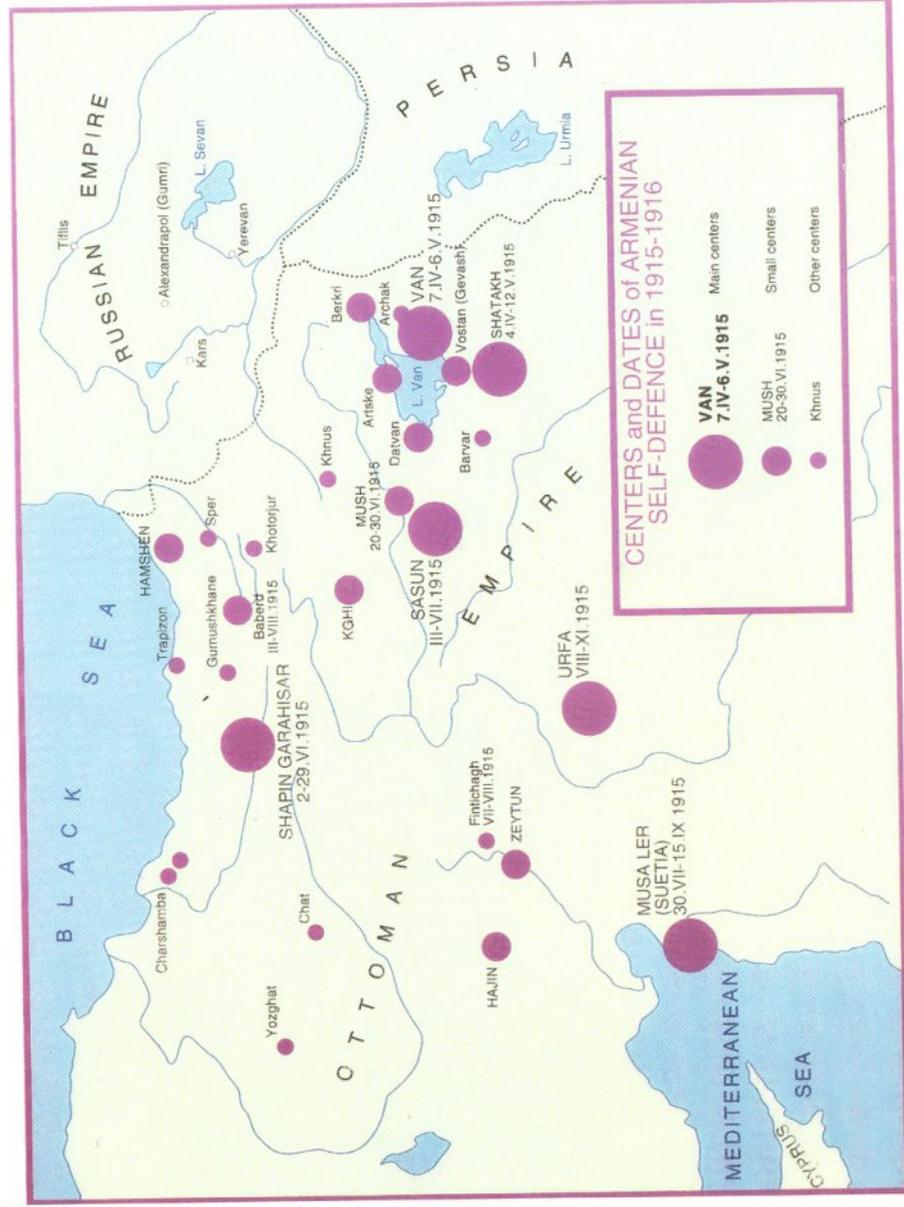
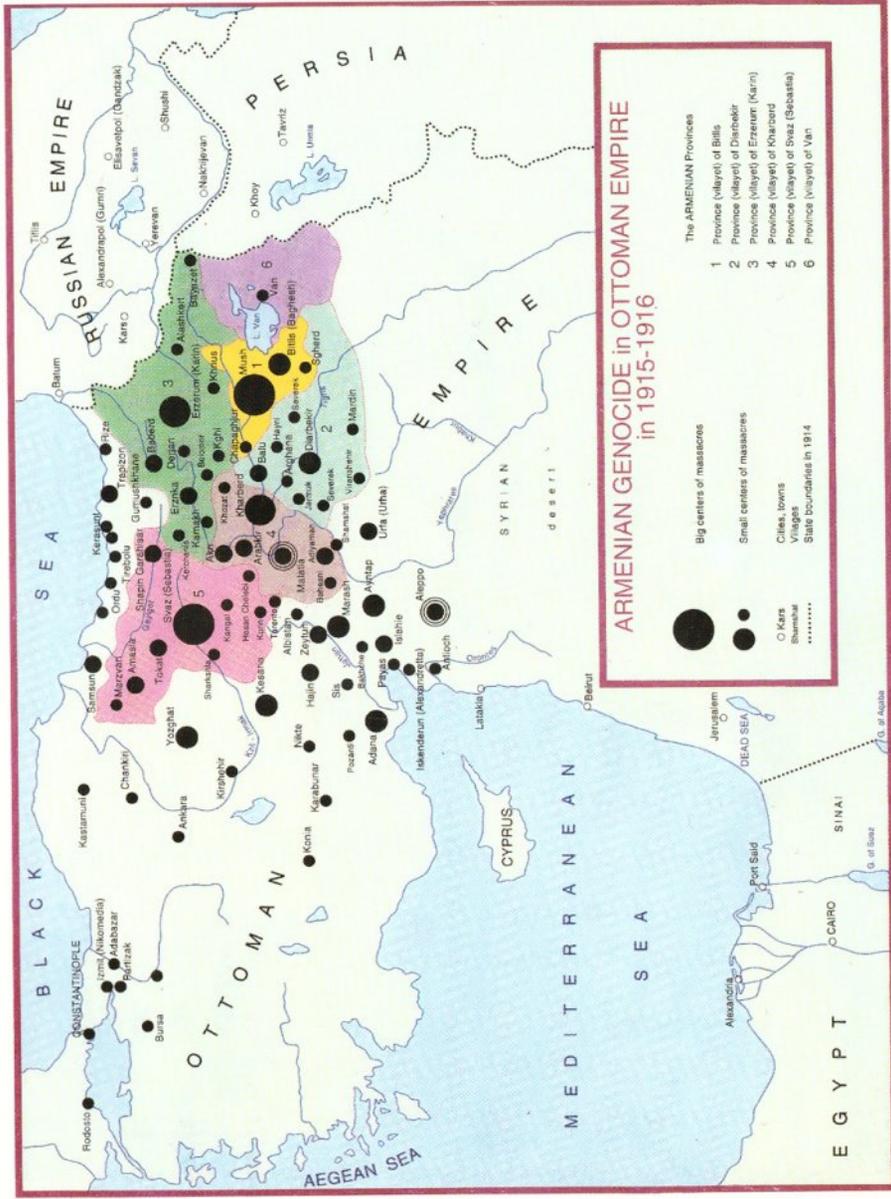
THE ARMENIAN GENOCIDE
IS CORROBORATED BY THE INTERNATIONAL
SCHOLARLY, LEGAL AND HUMAN RIGHTS
COMMUNITY

ԷԴԻՏ ՊՐԻՆՏ
Երևան, Թումանյան 12
հեռ.՝ (374 10) 520 848
www.editprint.am
info@editprint.am

EDIT PRINT
12 Toumanyan str., Yerevan
Tel.: (374 10) 520 848
www.editprint.am
info@editprint.am

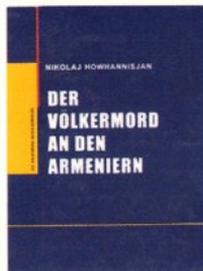
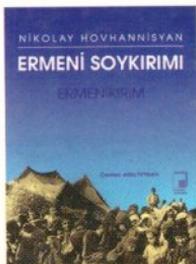
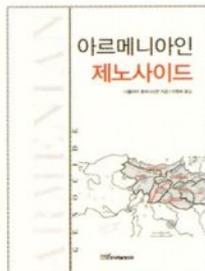
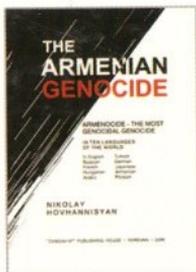

9177.925

X-85

42

Ն. Հովհաննիսյանի մենագրությունները
Նվիրված հայոց ցեղասպանությանը

ԷԴԻՏ ՊՐԻՆՏ
հրատարակչություն
EDIT PRINT
Publishing House